

ΣΕΙΡΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

Οι χωρικές διαστάσεις των δημογραφικών εξελίξεων της Ελλάδος
1981 - 1991, μια πρώτη προσέγγιση

2000 - 01

Βύρων Κοτζαμάνης και Ελευθερία Ανδρουλάκη

DISCUSSION PAPER SERIES

UNIVERSITY OF THESSALY
DEPARTMENT OF PLANNING AND REGIONAL DEVELOPMENT

Οι χωρικές διαστάσεις των δημογραφικών εξελίξεων της Ελλάδος 1981-1991¹, μια πρώτη προσέγγιση

Βύρων Κοτζαμάνης² και Ελευθερία Ανδρουλάκη³

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»

Αριθ. Εισ.: 2646/1
Ημερ. Εισ.: 25-02-2004
Δωρεά: Π.Θ.
Ταξιθετικός Κωδικός: Α
309.609 495
ΚΟΤ

¹ Η εργασία αυτή βασίζεται στα αποτελέσματα του χρηματοδοτούμενου από την Επιτροπή Ερευνών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας ερευνητικού προγράμματος με αντικείμενο τη διερεύνηση των «Χωρικών διαστάσεων των δημογραφικών εξελίξεων στην Ελλάδα στη διάρκεια της περιόδου 1981-1991» το οποίο υλοποιήθηκε στο Εργαστήριο Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης.

² Αναπληρωτής Καθηγητής του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Διευθυντής του Εργαστηρίου Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων, Πεδίον Άρεως, 38334 Βόλος, e-mail: bkotz@uth.gr

³ Υποψήφια Διδάκτωρ του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Πεδίον Άρεως, 38334 Βόλος, e-mail: elefand@uth.gr

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Οι χωρικές διαστάσεις των δημογραφικών εξελίξεων της Ελλάδος 1981-1991, μια πρώτη προσέγγιση

Εισαγωγή

Η ερευνητική αυτή εργασία παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο βαθμό που επικεντρώνεται στην ανάλυση των δημογραφικών φαινομένων σε περιφερειακό επίπεδο στα απογραφικά έτη 1981 και 1991 (ως και των μεταβολών που επήλθαν ανάμεσα στις δύο διαδοχικές απογραφές πληθυσμού). Οι μέχρι σήμερα διαθέσιμες εργασίες αναφέρονται κυρίως το σύνολο της χώρας, μη επιτρέποντας την ανάδειξη των χωρικών διαφοροποιήσεων, διαφοροποιήσεων οι οποίες αντικατοπτρίζουν σημαντικές περιφερειακές ανισότητες στο εσωτερικό της Ελλάδας και δύνανται να επηρεάζουν, με τον ακραίο πιθανόν χαρακτήρα τους, την ένταση των δημογραφικών συνιστωσών για το σύνολο της χώρας. Η χρήση των σύγχρονων εργαλείων (H/Y) η οποία διευκολύνει σε μεγάλο βαθμό την αποτελεσματική διαχείριση μεγάλου όγκου δεδομένων, επιτρέπει το εγχείρημα αυτό.

Μεγάλο ενδιαφέρον θα είχε βεβαίως αν η ανάλυση γινόταν σε ακόμη χαμηλότερο του νομού επίπεδο (επίπεδο επαρχίας ή ακόμα και ΟΤΑ). Ωστόσο η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος δε διαθέτει εκτιμήσεις πληθυσμού και επιμερισμό των γεγονότων κατά φύλο και ηλικιακές ομάδες σε χαμηλότερα του νομού χωρικό επίπεδο για το σύνολο της χώρας. Ακόμη, το μικρό εύρος της χρονοσειράς των διαθέσιμων δεδομένων (βλ. Παράρτημα Α) δεν επιτρέπει τη διαγενεακή ανάλυση (παρακολούθηση των δημογραφικών γεγονότων ατόμων που γεννήθηκαν το ίδιο έτος στη διάρκεια του χρόνου), με αποτέλεσμα οι αναλύσεις να γίνουν, όπως προαναφέρθηκε, σε δύο χρονικές τομές, στα έτη των απογραφών του 1981 και 1991 (εκτός από την ανάλυση της διαγενεακής γονιμότητας η οποία έγινε με βάση τα αποτελέσματα της απογραφής της 14^{ης} Μαρτίου του 1991 –αναδρομικός τύπος παρατήρησης-). Έτσι κατασκευάστηκαν (βλ. και Παράρτημα Δ) οι βασικοί δημογραφικοί δείκτες για τα γεγονότα (γάμους, γεννήσεις, θανάτους) καθώς και για τη δομή του πληθυσμού σε επίπεδο νομού. Για τους θεματικούς χάρτες που απεικόνισαν τα βασικά αποτελέσματα της ανάλυσης σε επίπεδο νομού έγινε προσπάθεια ώστε να επιτρέπουν τη σύγκριση ανάμεσα στις δύο παραπάνω χρονικές τομές (βλ. και Παράρτημα Γ).

Η μελέτη αυτή περιλαμβάνει τέσσερις υποενότητες. Το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στις πληθυσμιακές δομές όπως αυτές αποτυπώνονται από την ανάλυση των δεδομένων του πληθυσμού ανά πενταετείς ηλικιακές ομάδες σε κάθε νομό της χώρας

με τη χρήση των κατάλληλων δημογραφικών δεικτών (βλ. και Παράρτημα Β) και την παρουσίαση των αντίστοιχων θεματικών χαρτών. Στο δεύτερο κεφάλαιο εξετάζουμε την θνησιμότητα, ενώ στο τρίτο κεφάλαιο επικεντρωνόμαστε στην μελέτη της γαμηλιότητας και της γονιμότητας (καθώς και στις σχέσεις σε πρώτο επίπεδο που τις συνδέουν). Τέλος, στο τελευταίο κεφάλαιο συνοψίζονται τα βασικά αποτελέσματα της πρώτης αυτής συστηματικής προσπάθειας χωρικής ανάλυσης των δημογραφικών συνιστωσών στην χώρα μας. Τα μεθοδολογικά εργαλεία μαζί με τους συνοπτικούς πίνακες των αποτελεσμάτων της ανάλυσης παρουσιάζονται στα παραρτήματα στο τέλος της παρουσίασης.

1. Εξέλιξη του πληθυσμού και δομικοί δείκτες

Η πληθυσμιακή πυκνότητα της χώρας μας (βλ. χάρτη 2) είναι μέτρια (78 κάτ./Κμ² το 1991), και αρκετά χαμηλότερη από την πυκνότητα της Ευρώπης των 12 (153 κάτ./Κμ² το 1991⁴). Η μικρή αύξηση της πυκνότητας ανάμεσα στο 1981 και το 1991 (από 74 το 1981 σε 79 κάτ./Κμ² το 1991) έρχεται ως λογική συνέπεια της αύξησης του πληθυσμού των αστικών περιοχών, στο βαθμό που οι λοιπές περιοχές της Ελλάδας χάνουν πληθυσμό. Η μέγιστες θετικές μεταβολές του δείκτη καταγράφονται βασικά στους νομούς με μεγάλα αστικά κέντρα (Νομοί Θεσσαλονίκης, Αττικής, Αχαΐας και Ηρακλείου). Η περιφέρεια Πρωτευούσης έχει σαφώς την υψηλότερη πυκνότητα στο βαθμό που στο 0,3% της επιφάνειας της χώρας μας είναι συγκεντρωμένο το 1/3 σχεδόν του πληθυσμού, μια αναλογία που διατηρείται σχεδόν σταθερή ανάμεσα στις δύο χρονικές τομές που εξετάζουμε.

Δευτερευόντως, αύξηση της πυκνότητας έχουμε και σε περιοχές με μεσαίου μεγέθους αστικά κέντρα (Νομοί Ξάνθης, Σερρών, Καβάλας, Πέλλας, Ιωαννίνων, Μαγνησίας, Λάρισας, Καρδίτσας, Αρκαδίας, Ηλείας, Μεσσηνίας, Χανίων και Ρεθύμνης) πιθανό αποτέλεσμα της πολιτικής αποκέντρωσης της δεκαετίας του '80. Εντύπωση κάνει η υψηλή πυκνότητα στο νομό Κέρκυρας και για τις δύο χρονιές (πιθανή ένδειξη της συγκέντρωσης τουριστικών δραστηριοτήτων στο νησί). Το γενικό προφίλ (pattern) δεν μεταβάλλεται ανάμεσα στο 1981-1991 και μας αποκαλύπτει ότι η πυκνότητα εκτός από την άμεση συσχέτισή της με την αστικότητα (υψηλή πυκνότητα) ακολουθεί ταυτόχρονα το ανάγλυφο του εδάφους με την ελάχιστη πυκνότητα να καταγράφεται στους πλέον ορεινούς νομούς (Ευρυτανία, Φωκίδα, Θεσπρωτία, Γρεβενά, Καστοριά, Φλώρινα, Πέλλα και Δράμα παραμένουν οι νομοί με τις μικρότερες πυκνότητες).

Ωστόσο, σε γενικές γραμμές ο πληθυσμός της χώρας αυξάνεται στη διάρκεια της δεκαετίας που εξετάζουμε (μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής ανάμεσα στο 1981 και 1991 /τ = 5,2 ‰). Εύκολα μπορούμε να διαπιστώσουμε την αύξηση του πληθυσμού κατά μήκος του οικονομικά «αναπτυξιακού άξονα» που έχει εντοπιστεί στην Ελλάδα, σχήματος S (Θεσσαλονίκη- Ανατολικές ακτές της χώρας – Αττική – Βόρεια Πελοπόννησος) (βλ. χάρτη 3). Παράλληλα, ίδιας τάξης μεγέθους αύξηση έχουμε στην Κρήτη και τα νησιά του Νοτίου Αιγαίου γεγονός που δύναται να ερμηνεύεται από την τουριστική ανάπτυξη η οποία συνέτεινε στην ευμάρεια των περιοχών αυτών. Επίσης, έντονη αύξηση παρουσιάζουν στην Ήπειρο οι νομοί Ιωαννίνων και Θεσπρωτίας (πιθανή ένδειξη ανατολής ενός δεύτερου -Δυτικού- αναπτυξιακού τόξου), ενώ

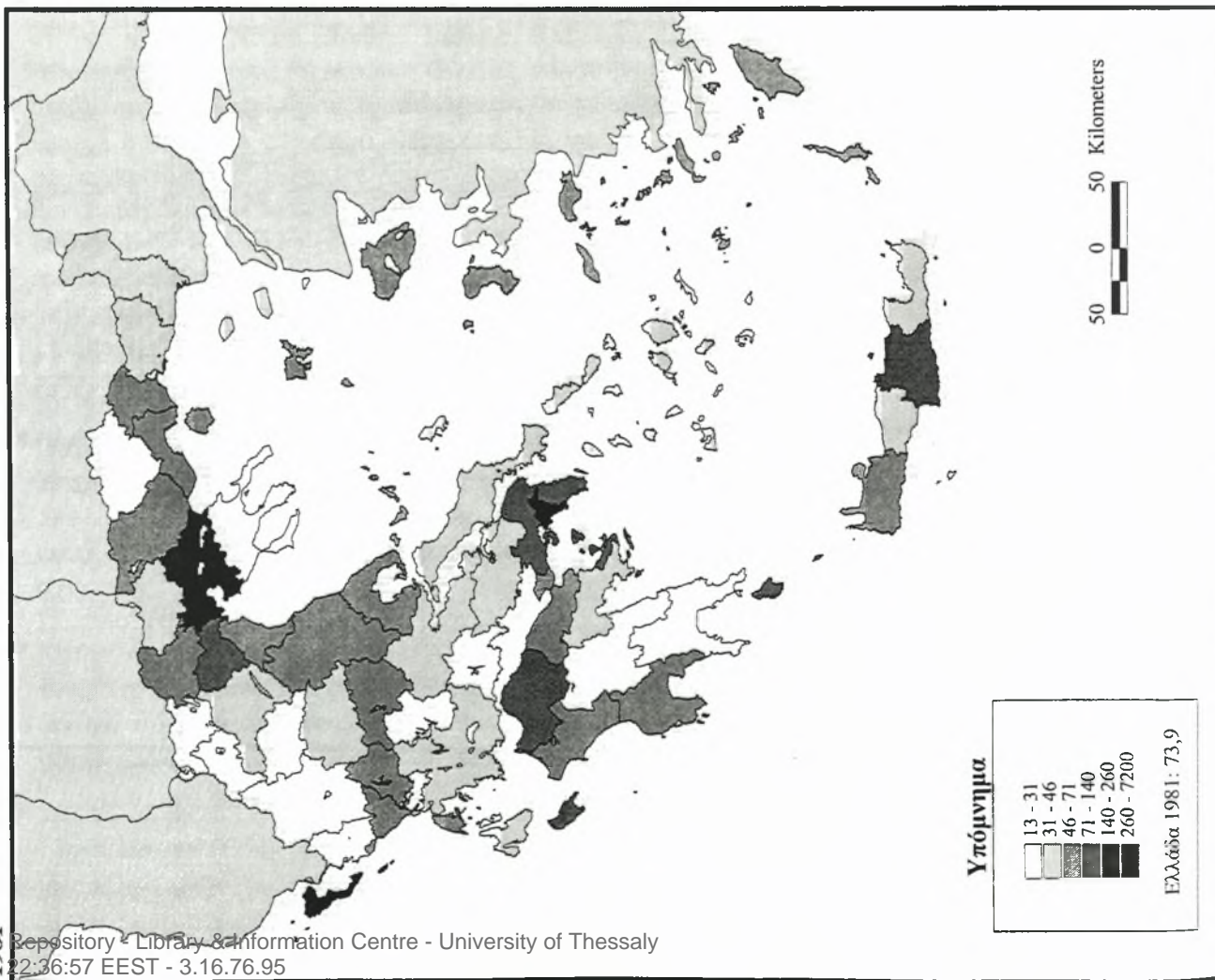
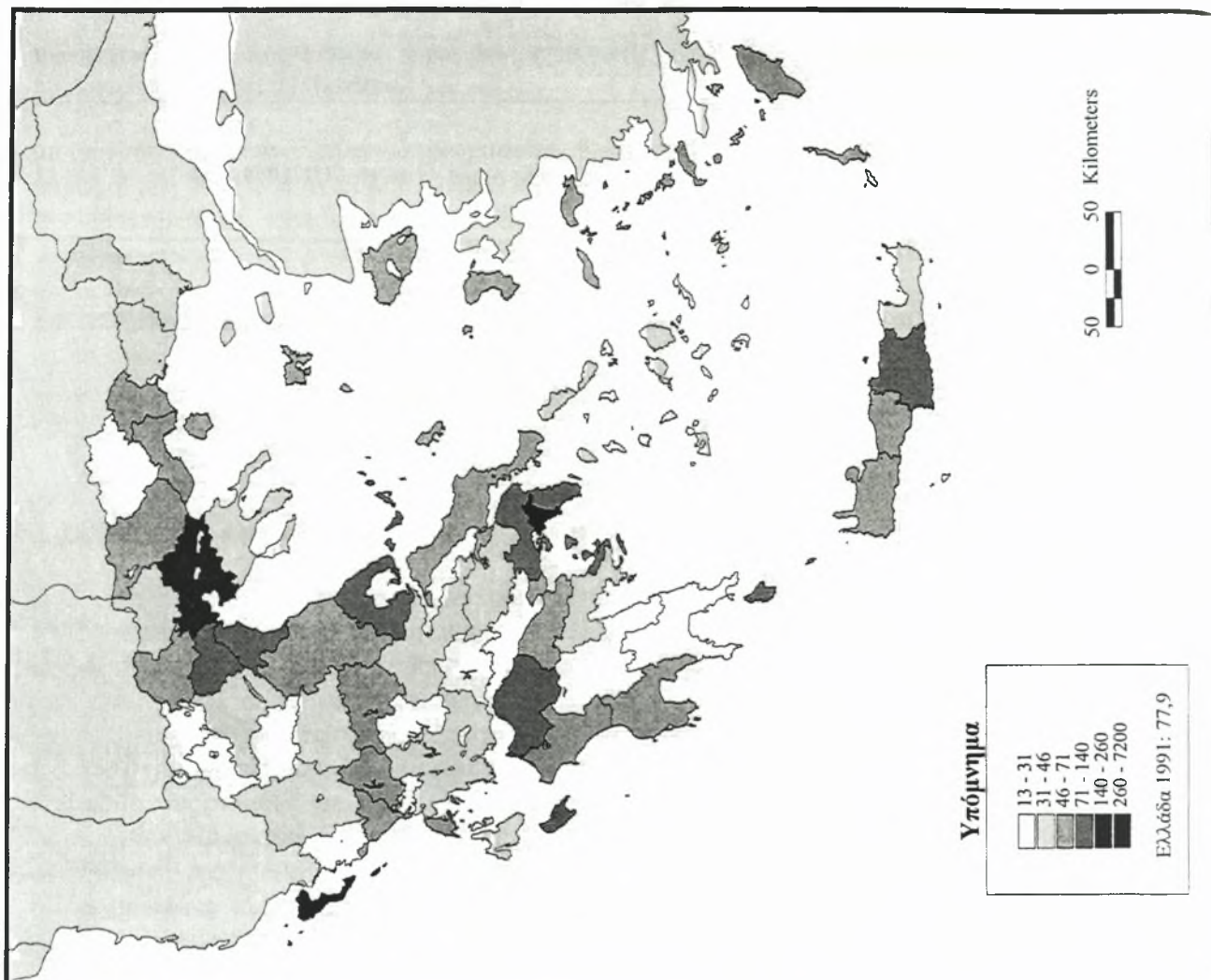
⁴ Πηγή: Eurostat (1994)

Χάρτης 1: Οι νομοί της Ελλάδος όπως ήταν την 1/1/1991.

Χάρτης 2: Ελλάδα, πυκνότητα (κάτοικοι ανά sq Km) ανά νομό (1981 και 1991).

1991

σταθερότητα έως και μείωση παρουσιάζουν (λόγω πιθανότατα των αρνητικών μεταναστευτικών ισοζυγίων) οι δύο ανατολικότεροι νομοί της Θράκης, το Βόρειο Αιγαίο και οι περισσότεροι από τους νομούς που βρίσκονται κατά μήκος του κεντρικού ορεινού άξονα της χώρας, από την Αρκαδία έως την Φλώρινα-Καστοριά.

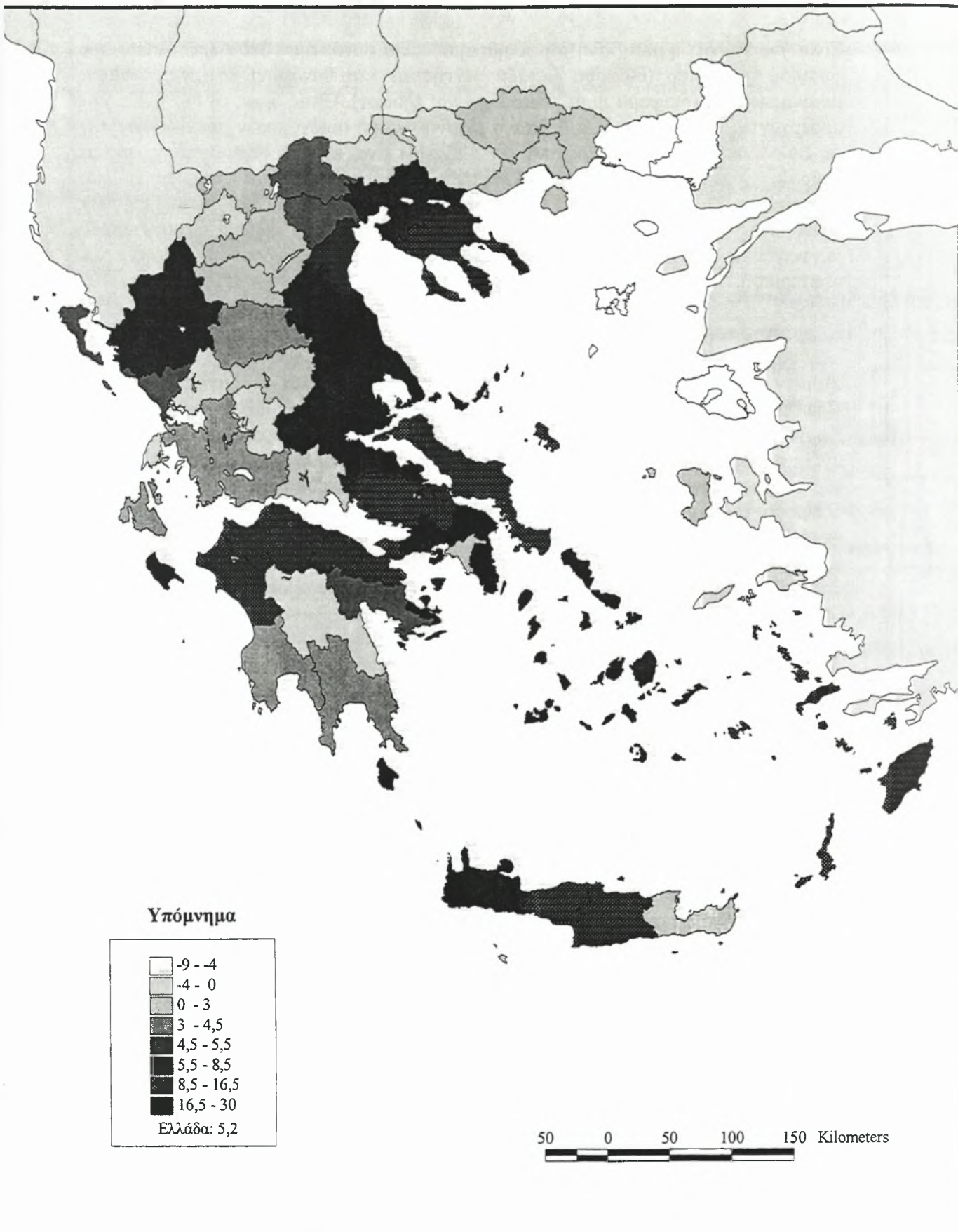
Είναι γνωστό ότι η μεταβολή του πληθυσμού είναι συνάρτηση δύο παραγόντων, του φυσικού ισοζυγίου (διαφορά μεταξύ γεννήσεων και θανάτων) και της καθαρής μετανάστευσης (διαφορά μεταξύ εισόδων και εξόδων). Όπως όμως τα δεδομένα μας προέρχονται από τις απογραφές και η έντονη εισροή οικονομικών μεταναστών από τις Βαλκανικές χώρες (κυρίως από την Αλβανία) είναι σχετικά περιορισμένη -και με λαθραίο χαρακτήρα- προ του 1991, η μετανάστευση προς την χώρα μας αποτυπώνεται μερικώς στην εξεταζόμενη περίοδο. Έτσι, οι μεταβολές της φαινόμενης μετανάστευσης (βλ. χάρτη 4) αντικατοπτρίζουν κυρίως τις εσωτερικές μετακινήσεις του πληθυσμού και δευτερευόντως την παλιννόστηση ελλήνων του εξωτερικού.

Η χαρτογραφική αποτύπωση της φαινόμενης μετανάστευσης⁵ ως ποσοστό του πληθυσμού στο μεσοαπογραφικό διάστημα αφήνει να διαφανεί η έντονη εισροή ατόμων στην Αττική (βασικά στο Υπόλοιπο Αττικής και όχι στην περιφέρεια Πρωτευούσης) και στις όμορες προς αυτήν περιοχές. Οι νομοί Εύβοιας, Βοιωτίας, Κορινθίας εμφανίζουν υψηλή θετική φαινόμενη μετανάστευση, ενώ αντίστοιχη αύξηση εμφανίζουν οι νομοί Χαλκιδικής, Ζακύνθου, Ηλείας και Ρεθύμνης. Στους περισσότερους νομούς της χώρας η φαινόμενη μετανάστευση είναι θετική με έντονη εξαίρεση τρεις νομούς της ανατολικής Θράκης (Εβρου, Ροδόπης και Ξάνθης), το νομό Σερρών, τους νομούς Καστοριάς και Κοζάνης, τους νομούς Άρτας και Ευρυτανίας, το νομό Αρκαδίας και την περιφέρεια Πρωτευούσης. Ωστόσο, ο αρνητικός δείκτης της περιφέρειας Πρωτευούσης έχει σαφώς διαφορετικό χαρακτήρα από ότι στους υπόλοιπους νομούς με αρνητική φαινόμενη μετανάστευση. Είναι λογικό να υποθέσουμε ότι η περισσότερο πυκνοκατοικημένη περιφέρεια της χώρας χάνει πληθυσμό λόγω κορεσμού προς όφελος του ευρύτερου δακτυλίου επιρροής της (που αποτελεί πλέον την ενδοχώρα της και τμήμα του ευρύτερου μητροπολιτικού συγκροτήματος), ενώ για τους υπόλοιπους ορεινούς και συνοριακούς νομούς η φαινόμενη έξοδος του πληθυσμού μάλλον ως συνέχιση της εγκατάλειψης και της απεργήμωσης μπορεί να χαρακτηριστεί. Τέλος, η μεγάλη αύξηση του νομού Ρεθύμνης πιθανόν να οφείλεται στην αύξηση του μεγέθους του πανεπιστημίου Κρήτης σε συνδυασμό με την ανάπτυξη του τουρισμού, γεγονότα που δώσανε έντονο σχετικό ρυθμό στην αύξηση του πληθυσμού.

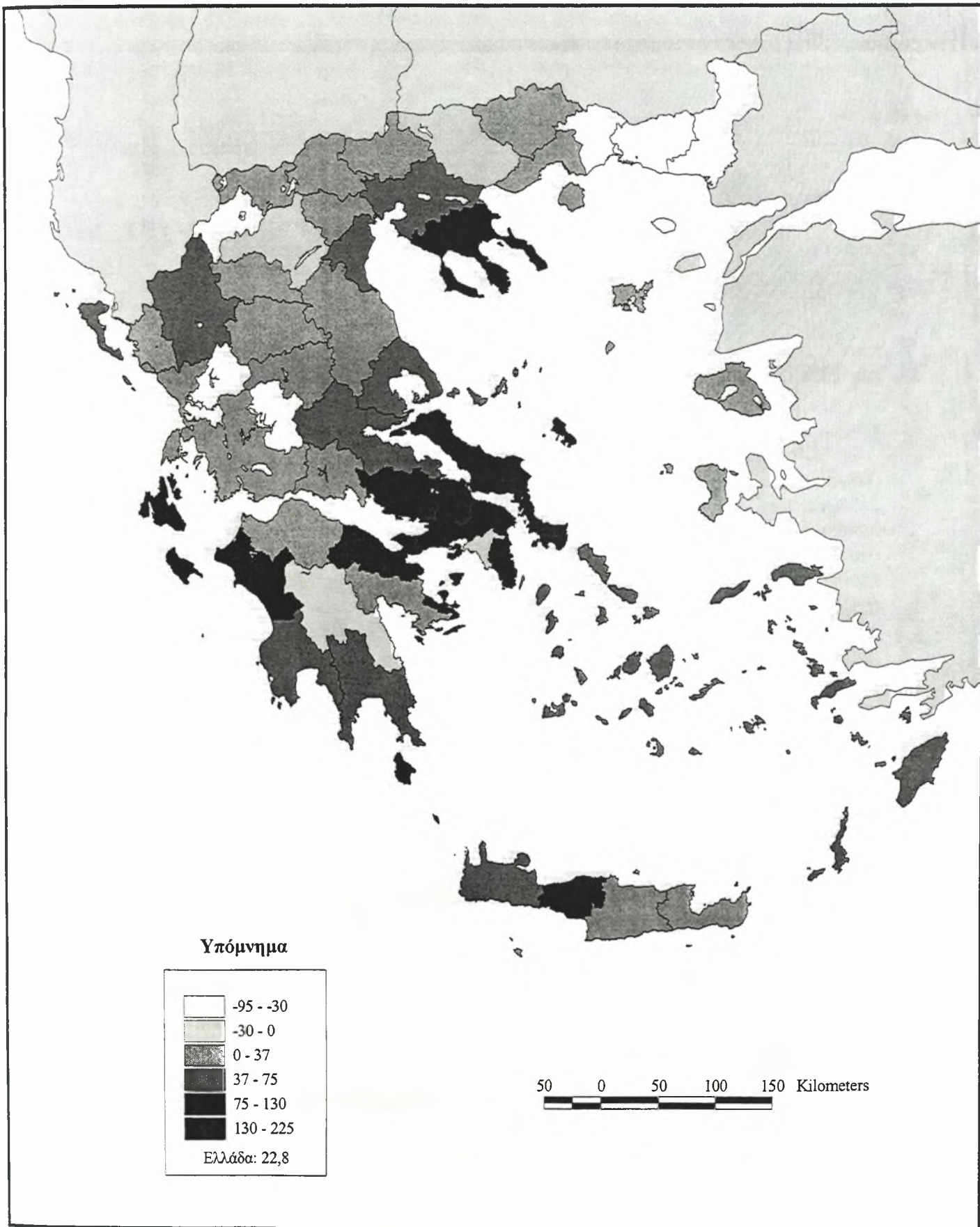
Με δεδομένο ότι οι μεταβολές του πληθυσμού στην εξεταζόμενη δεκαετία εξαρτώνται από τη φαινόμενη μετανάστευση και το φυσικό ισοζύγιο, η σύνθεση των χαρτών 4 και 5 αποτυπώνεται στον χάρτη 3 (μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής). Αντίστοιχα, θα πρέπει να αναμένουμε ότι σε όποιες περιοχές η μεταβολή του πληθυσμού δεν δύναται να αποδοθεί στην φαινόμενη μετανάστευση, το φυσικό ισοζύγιο (διαφορά γεννήσεων και θανάτων) θα παίζει καθοριστικό ρόλο. Το μοτίβο (pattern) του χάρτη 3 ερμηνεύεται επομένως και συντίθεται από το μοτίβο των χαρτών 4 και 5.

⁵ Λόγω έλλειψης στοιχείων η μετανάστευση υπολογίζεται εμμέσως από τη διαφορά μεταξύ της μεταβολής του πληθυσμού και του φυσικού ισοζυγίου (βλ. και Παράρτημα Β).

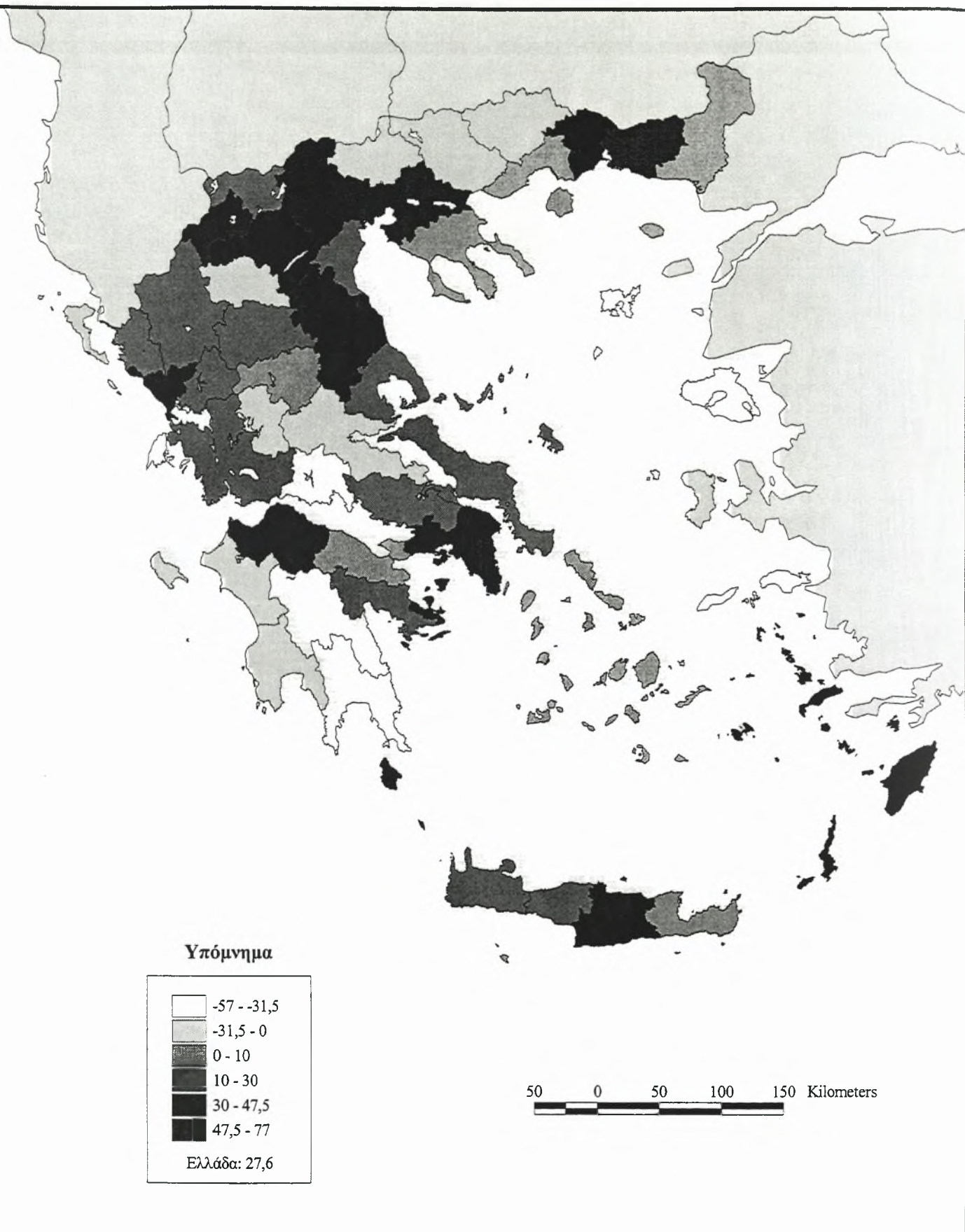
Χάρτης 3: Ελλάδα, μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής του πληθυσμού (r) ανά νομό (%), (1981-1991)

Χάρτης 4: Ελλάδα, φαινόμενη μετανάστευση (% στο μέσο πληθυσμό) ανά νομό (1981-1991).

Χάρτης 5: Ελλάδα, φυσικό ισοζύγιο (%) ανά νομό (1981-1991).

Στη δυναμικότητα της γεννητικότητας σε σχέση με τη θνησιμότητα (βλ. χάρτη 5) δύναται να αποδοθούν τα υψηλά φυσικά ισοζύγια των δύο νομών της Θράκης (Ξάνθης και Ροδόπης), των νομών της Κεντρικής Μακεδονίας και της Θεσσαλίας (οι οποίοι παρουσίαζαν μέτρια φαινόμενη μετανάστευση), της Αττικής ως και των νομών Αχαΐας, Ηρακλείου και Δωδεκανήσων. Έτσι, οι νομοί εκείνοι που εμφανίζουν αυξημένα φυσικά ισοζύγια σε συνδυασμό με τους νομούς που χαρακτηρίζονται από θετική φαινόμενη μετανάστευση οριοθετούν στον χάρτη 3 τους νομούς με υψηλό ρυθμό αύξησης τόσο στο γνωστό αναπτυξιακό άξονα S (Θεσσαλονίκη- Ανατολικές ακτές της χώρας – Αττική – Βόρεια Πελοπόννησος) όσο και στην Ήπειρο, την Κρήτη και τα Δωδεκάνησα.

Οι πληθυσμιακές δομές (βλέπε πληθυσμιακές πυραμίδες) αποτυπώνουν την εξέλιξη της θνησιμότητας, της γονιμότητας και της μετανάστευσης στην διάρκεια του αιώνα μας στις εξεταζόμενες χωρικές ενότητες. Για τις ανάγκες της ανάλυσης οι πυραμίδες των 52 νομών της χώρας ταξινομήθηκαν για τα δύο έτη παρατήρησης (1981, 1991) σε χαρακτηριστικές κατηγορίες (4 και 5 αντίστοιχα για το 1981 και 1991 βλ. Και Παράρτημα Γ). Οι κατηγορίες αυτές αναδεικνύουν τις χωρικές δημογραφικές ιδιαιτερότητες και διαφοροποιήσεις, διαφοροποιήσεις που εξαρτώνται σημαντικά τόσο από την ιστορικά γεγονότα, όσο και από το οικονομικό, το πολιτισμικό και πολιτικό γίνεσθαι στις περιοχές αυτές. Ειδικότερα:

Η ανάλυσή μας για το 1981 ανέδειξε τέσσερις διακριτές ομάδες:

- Ομάδα Α: Σε αυτή ανήκουν οι νομοί με σχετικά «δυναμική» δημογραφική παρουσία: Αττικής Περιφέρεια, Νομοί Αχαΐας, Βοιωτίας, Δωδεκανήσου, Ημαθίας, Ηρακλείου, Θεσσαλονίκης, Κοζάνης, Λάρισας, Ξάνθης, Πιερίας. Δηλαδή η πυραμίδα των ηλικιών διατηρεί ακόμη το 1981 το γνωστό τριγωνικό της σχήμα το οποίο χαρακτηρίζει περιοχές με υψηλά σχετικά ποσοστά γεννητικότητας και νεανικού πληθυσμού (0-14 ετών), σημαντική συμμετοχή του δυναμικά ενεργού πληθυσμού (15-64 ετών) στον συνολικό πληθυσμό και ομαλή μείωση του γεροντικού πληθυσμού (ηλικιακές ομάδες μεγαλύτερες των 65 ετών).
- Ομάδα Β: Σε αυτή την ομάδα ανήκουν νομοί με σχετικά λιγότερο «δυναμική» δημογραφική παρουσία: Νομοί Ευρυτανίας, Ζακύνθου, Ηλείας, Ιωαννίνων, Κέρκυρας, Κυκλάδων, Λασιθίου, Ρεθύμνης, Χανίων. Η ηλικιακή τους πυραμίδα εμφανίζει σχήμα κώνου που συγκλίνει απότομα στις μεγάλες ηλικίες, σχήμα που γενικά χαρακτηρίζει περιοχές ώριμου πληθυσμού με σημαντική συμμετοχή του δυναμικά ενεργού πληθυσμού (15-64 ετών) και γρήγορη σχετικά μείωση του γεροντικού πληθυσμού (ηλικιακές ομάδες μεγαλύτερες των 65 ετών). Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό γνώρισμα αυτής της κατηγορίας πυραμίδας για τη χώρα μας το 1981 είναι το σημαντικό δημογραφικό έλλειμμα των ηλικιακών ομάδων 35-44 τόσο για τους άνδρες όσο και τις γυναίκες, έλλειμμα το οποίο οφείλεται κυρίως στο δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και τις συνέπειές του.
- Ομάδα Γ: Σε αυτή την ομάδα ανήκουν όπως και στην προηγούμενη νομοί με σχετικά λιγότερο «δυναμική» δημογραφική παρουσία, νομοί που συνήθως βρίσκονται στον ηπειρωτικό περιφερειακό χώρο και στον κεντρικό άξονα της χώρας: Νομοί Αιτωλοακαρνανίας, Αργολίδας, Άρτας, Γρεβενών, Δράμας, Έβρου, Εύβοιας, Θεσπρωτίας, Καβάλας, Καρδίτσας, Καστοριάς, Κιλκίς, Κορινθίας, Μαγνησίας, Πέλλας, Πρέβεζας, Ροδόπης, Σερρών, Τρικάλων, Φλώρινας, Φθιώτιδας, Χαλκιδικής. Ωστόσο το χαρακτηριστικό γνώρισμα

- αυτής της κατηγορίας πυραμίδας για τη χώρα μας το 1981 είναι το δημογραφικό «πλεόνασμα» των ηλικιακών ομάδων 10-19 και 40-54 τόσο για τους άνδρες όσο και τις γυναίκες, πλεόνασμα το οποίο οφείλεται για την πρώτη ομάδα στην ιδιαίτερη δυναμικότητα των γεννήσεων των δύο πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών (1950-1960) και για τη δεύτερη στην διαφορική γεννητικότητα των προσφύγων στο μεσοπόλεμο (1926-1940), στο βαθμό που στους νομούς αυτούς αυτοί οι εγκατεστηθέντες πρόσφυγες απετέλεσαν σημαντικό τμήμα του συνολικού τους πληθυσμού μετά την μικρασιατική καταστροφή.
- Ομάδα Δ: Σε αυτή την ομάδα ανήκουν νομοί (τα περισσότερα νησιά του Αν. Αιγαίου, η κεντρική και νότια Πελοπόννησος) με πληθυσμό ο οποίος θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «γηρασμένος»: Νομοί Αρκαδίας, Κεφαλληνίας, Λακωνίας, Λέσβου, Λευκάδας Μεσσηνίας, Σάμου, Φωκίδας, Χίου. Το χαρακτηριστικό γνώρισμα αυτής της κατηγορίας πυραμίδας για τη χώρα μας το 1981 είναι η δημογραφική υπεροχή των ηλικιακών ομάδων άνω των 45 ετών τόσο για τους άνδρες όσο και τις γυναίκες που οφείλεται στο έλλειμμα βασικά των ηλικιακών ομάδων 20-40 ετών λόγω του συνδυασμού των έντονων ρευμάτων εξωτερικής και εσωτερικής μετανάστευσης (και δευτερευόντως στο πλεόνασμα των ηλικιακών ομάδων 10-19 ετών που, όπως και προηγουμένως, βρίσκει τις αιτίες του κυρίως στη δυναμική των γεννήσεων των δεκαετιών 1950 και 1960).

Η αντίστοιχη ανάλυση για το 1991 ανέδειξε πέντε διακριτές ομάδες:

- Ομάδα Α: Σε αυτή την ομάδα ανήκουν τέσσερις μόνον νομοί (Νομοί Αχαΐας, Δωδεκανήσου, Ηρακλείου και Ξάνθης), νομοί που παρόλο που παρουσιάζουν μια δημογραφική δυναμικότητα ξεκινούν να μειώνουν με έντονο ρυθμό τις γεννήσεις τους στη διάρκεια της δεκαετίας του '80 με συνέπεια η ηλικιακή τους πυραμίδα να παρουσιάζει έντονες εσοχές στις ηλικιακές ομάδες 0-9 ετών. Ωστόσο οι νομοί που ανήκουν σε αυτήν την κατηγορία εμφανίζονται να διατηρούν σε υψηλό ποσοστό τις ηλικιακές ομάδες 10-64 ετών και να έχουν ομαλή σχετική μείωση στις ηλικιακές ομάδες μεγαλύτερες των 65 ετών.
- Ομάδα Β: Σε αυτή την ομάδα (όπως και στην προηγούμενη) ανήκουν νομοί με δημογραφική δυναμικότητα οι οποίοι ωστόσο ξεκινούν να μειώνουν με έντονο ρυθμό τις γεννήσεις τους νωρίτερα στο χρόνο από ότι στην ομάδα Α, δηλαδή από τις αρχές ήδη της δεκαετίας του 1970. Αυτό έχει ως συνέπεια να εμφανίζονται εσοχές μεγαλύτερου εύρους (ηλικιακές ομάδες 0-19 ετών). Παράλληλα στην ομάδα αυτή παρουσιάζονται αρκετά υψηλά τα ποσοστά όλων των ηλικιακών ομάδων από 20 έως 60 ετών με έντονη μείωση τους από την ηλικία 60 και άνω (στον ηλικιωμένο πληθυσμό). Οι νομοί που εντάσσονται στην δεύτερη αυτή ομάδα καλύπτουν κυρίως το μεγαλύτερο τμήμα του κλασσικού αναπτυξιακού άξονα (Βόρειες ακτές της χώρας-Ανατολικές ακτές της χώρας – Αττική – Βόρεια Πελοπόννησος: Αττικής Περιφέρεια, Νομοί Βοιωτίας, Ημαθίας, Θεσσαλονίκης, Καστοριάς, Κοζάνης, Λάρισας, Πέλλας, Πιερίας, Ροδόπης και Χαλκιδικής) και η σχετική διόγκωση του δυναμικού ενεργού πληθυσμού τους δύναται βασικά να αποδοθεί στην ελκτική τους δύναμη (βλέπε εσωτερικές μεταναστεύσεις των σαράντα πέντε μεταπολεμικών ετών).
- Ομάδα Γ: Σε αυτή την ομάδα, που είναι και η πολυπληθέστερη, ανήκουν η Ήπειρος, όλη σχεδόν η Κεντρική Στερεά και η Θεσσαλία. Αναλυτικότερα στην ομάδα αυτή εντάσσονται οι νομοί Αιτωλοακαρνανίας, Αργολίδας,

Άρτας, Εύβοιας, Ζακύνθου, Ηλείας, Θεσπρωτίας, Ιωαννίνων, Καρδίτσας, Κέρκυρας, Κορινθίας, Κυκλάδων, Μαγνησίας, Πρέβεζας, Ρεθύμνης, Τρικάλων, Φλώρινας, Φθιώτιδας και Χανίων, νομοί με σχετικά λιγότερο «δυναμική» δημογραφική παρουσία. Όπως και στην πρώτη ομάδα η μείωση των γεννήσεων έχει χρονικό ορίζοντα τη δεκαετία του '80 (εσοχές στις ηλικιακές ομάδες 0-9) ενώ παράλληλα είναι εμφανείς οι συνέπειες του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου στις ηλικιακές ομάδες 45-54 ετών, γεγονός το οποίο σε συνδυασμό και με τα υψηλότερα ποσοστά πληθυσμού σε όλες τις ηλικιακές ομάδες άνω των 55 ετών οριοθετεί και την διαφορετικότητά της.

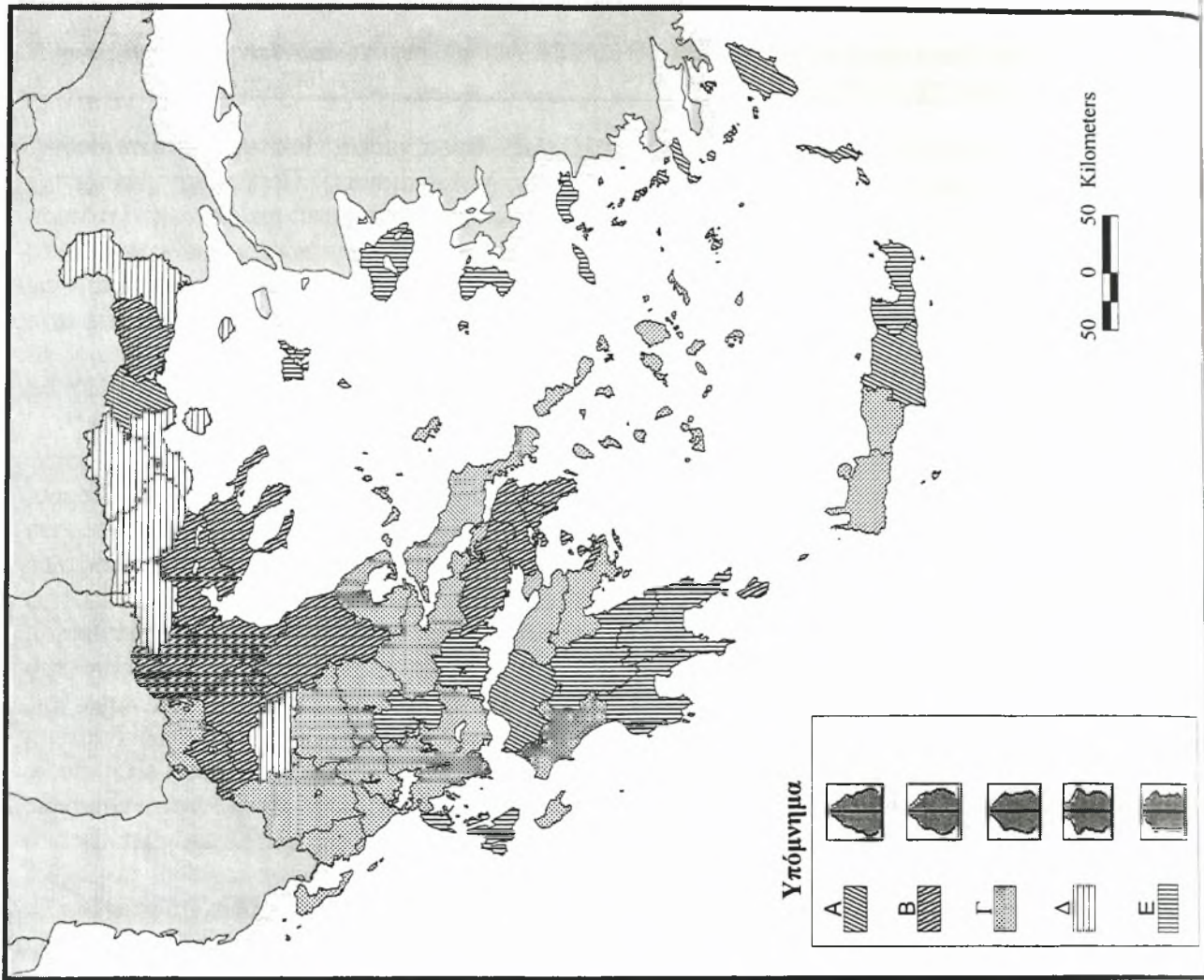
- Ομάδα Δ: Το χαρακτηριστικό γνώρισμα των νομών που εντάσσονται στην τέταρτη αυτή ομάδα κατά το 1991 (νομοί Γρεβενών, Δράμας, Έβρου, Καβάλας, Κιλκίς και Σερρών) είναι η συνταρακτική δημογραφική υπεροχή των ηλικιακών ομάδων 50-69 ετών και το μικρό σχετικά ειδικό βάρος των ομάδων 20-49 ετών. Οι νομοί αυτοί χαρακτηρίζονται ήδη κατά το 1981 από το σημαντικό βάρος της ομάδας 40-54 ετών στον συνολικό τους πληθυσμό, βάρος που αποδώσαμε στην διαφορική γονιμότητα των προσφύγων του μεσοπολέμου. Η ένταση λαμβάνει πολλαπλασιαστικό χαρακτήρα λόγω της ανάδειξης το 1991 του ελλείμματος στις ηλικίες 20-49 ετών. Η ιδιαίτερη συμμετοχή του πληθυσμού των νομών αυτών στο ρεύμα εξωτερικής μετανάστευσης προς την πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας (πρώην Δυτική Γερμανία) στις δεκαετίες του 1960 και 1970 και η επιλεκτική παλιννόστηση (και δευτερευόντως μόνον, στην μετέπειτα περίοδο, τα μαζικά ρεύματα εσωτερικής μετανάστευσης) ερμηνεύουν μερικώς τις πρότερες ηλικιακές ανισοροπίες. Παρόλα αυτά οι νομοί που εντάσσονται στην ομάδα αυτή δεν είναι οι πλέον γηρασμένοι της χώρας μας κατά το 1991.
- Ομάδα Ε: Σε αυτή την ομάδα ανήκουν νομοί με πληθυσμό ο οποίος θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «γηρασμένος». Τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου, μερικά Ιόνια νησιά, η νότια και κεντρική Πελοπόννησος δύο νομοί της ορεινής Στερεάς Ελλάδας και ένας της Κρήτης εντάσσονται στην ομάδα αυτή. Αναλυτικότερα οι νομοί που εμπίπτουν σε αυτή την κατηγορία είναι οι νομοί Αρκαδίας, Ευρυτανίας, Κεφαλληνίας, Λακωνίας Λασιθίου Λέσβου, Λευκάδας, Μεσσηνίας, Σάμου, Φωκίδας και Χίου. Το χαρακτηριστικό γνώρισμα της είναι η σημαντική δημογραφική υπεροχή των ηλικιακών ομάδων άνω των 50 ετών τόσο για τους άνδρες όσο και τις γυναίκες, και το μικρό πλεόνασμα για τις ηλικιακές ομάδες 10-14 που βρίσκει τις αιτίες του κυρίως στη δυναμική των γεννήσεων του δεύτερου μισού της δεκαετίας του 70.

Υπάρχουν παράλληλα διαθέσιμοι στα εργαλεία του ερευνητή μια σειρά δείκτες ανάλυσης σχετικά με τη δομή του πληθυσμού ως προς συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες οι οποίες εμφανίζουν ιδιαίτερο κοινωνικό ενδιαφέρον (όπως είναι για παράδειγμα οι νέοι, οι ηλικιωμένοι, το εργατικό δυναμικό κλπ). Έτσι, αρχικά χαρτογραφείται ο δείκτης γήρανσης (βλ. χάρτη 7) ο οποίος ερμηνεύεται ως εξής: πόσοι ηλικιωμένοι (>65 ετών) αναλογούν σε 100 νέους (0-14 ετών), ώστε στο 100 να υπάρχει 1-1 αντιστοιχία ηλικιωμένων και νέων. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, ο δείκτης για το σύνολο της χώρας αυξάνει σημαντικά (από 58,9 το 1981 γίνεται 74,9 το 1991). Αναλυτικότερα, υπάρχει μια «εξάπλωση» του δείκτη γήρανσης από το 1981 στο 1991. Αρχικά, το 1981 έντονα γερασμένοι φαίνονται μόνο ο νομός Λέσβου, οι ορεινοί νομοί της Ευρυτανίας και της Φωκίδας, και οι ορεινοί νομοί της νότιας Πελοποννήσου (Αρκαδίας, Μεσσηνίας και Λακωνίας), ο νομός Λασιθίου στην Κρήτη

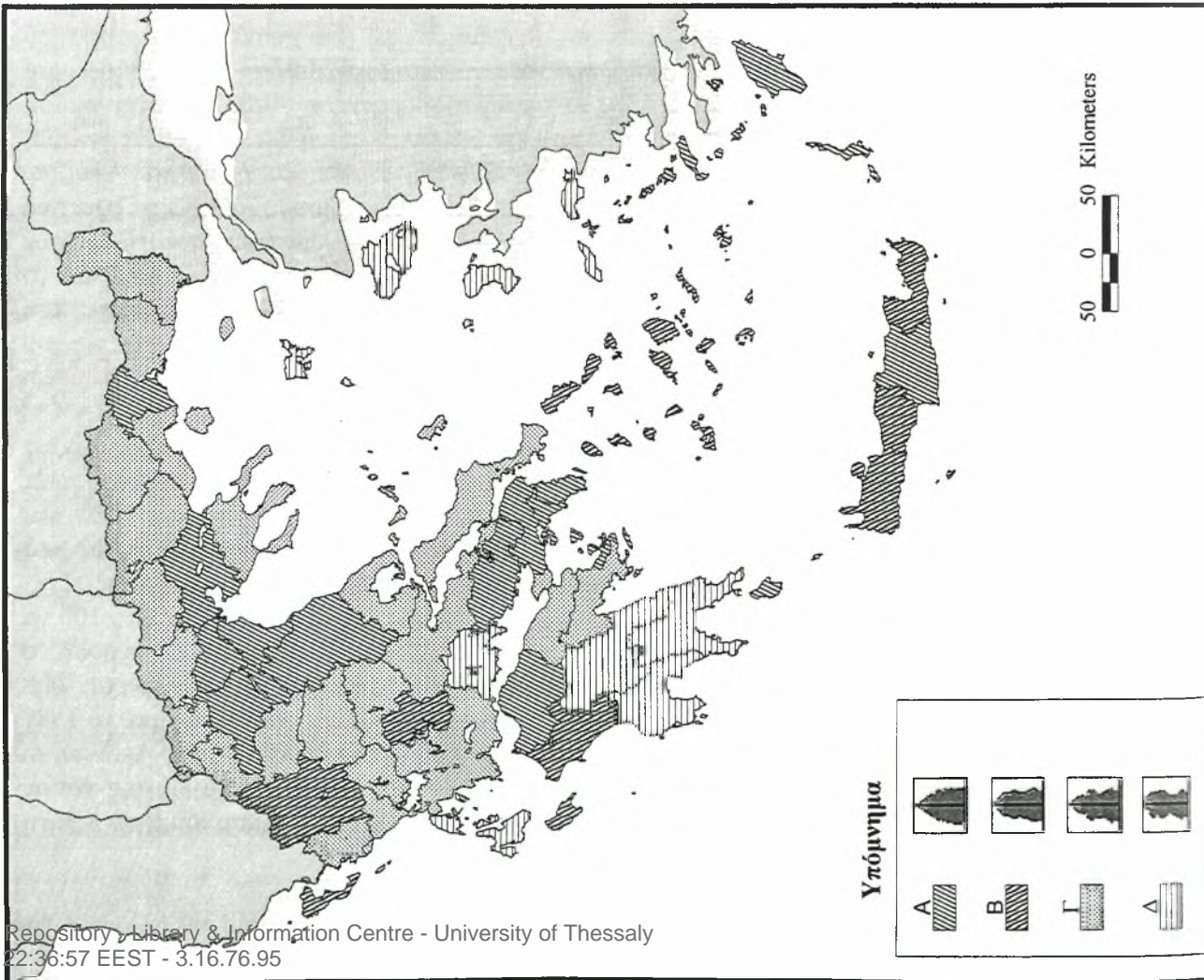

Χάρτης 6: Ελλάδα, τύποι πληθυσμιακών πυραμίδων ανά νομό (1981 και 1991).

1991

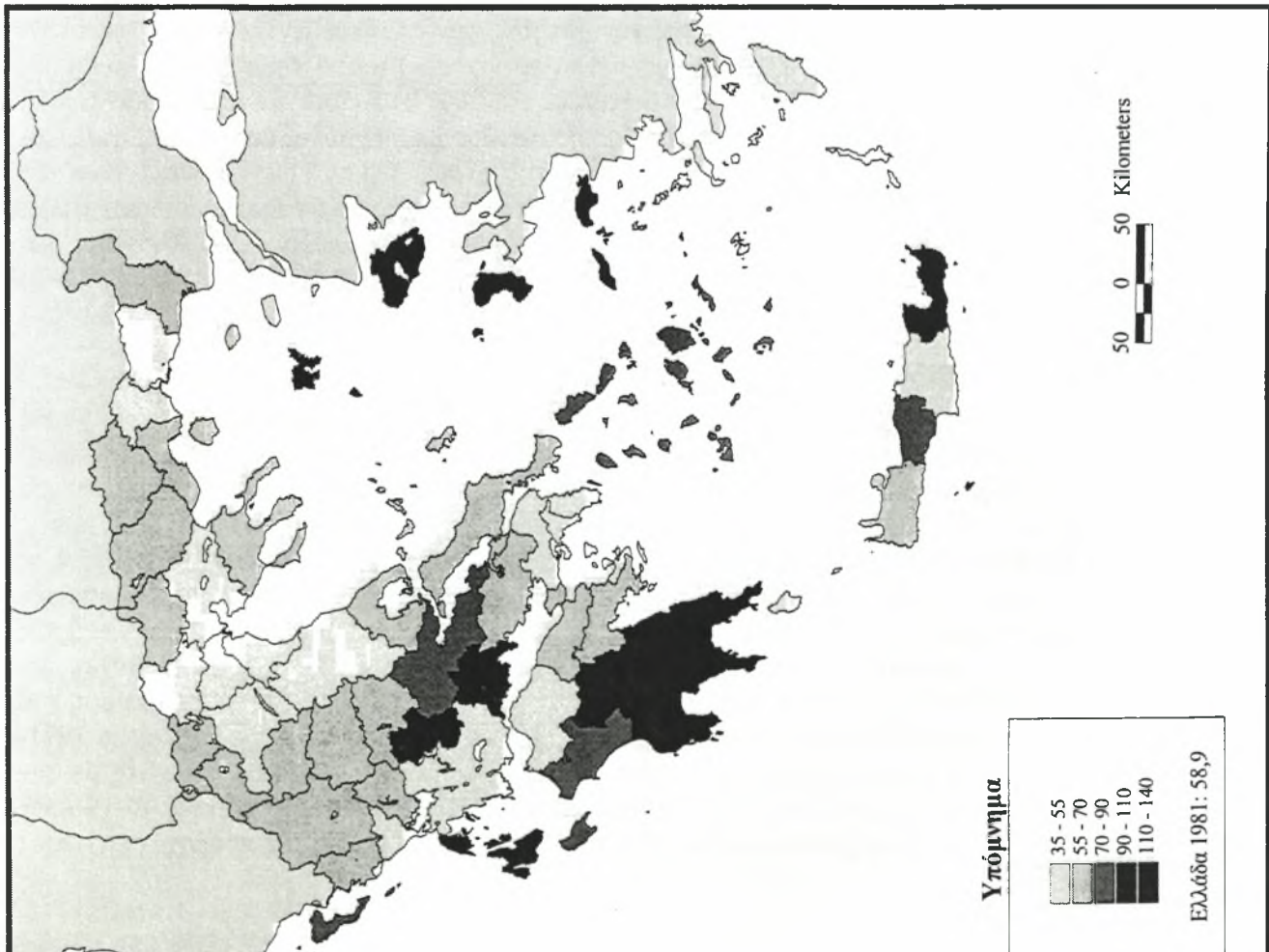
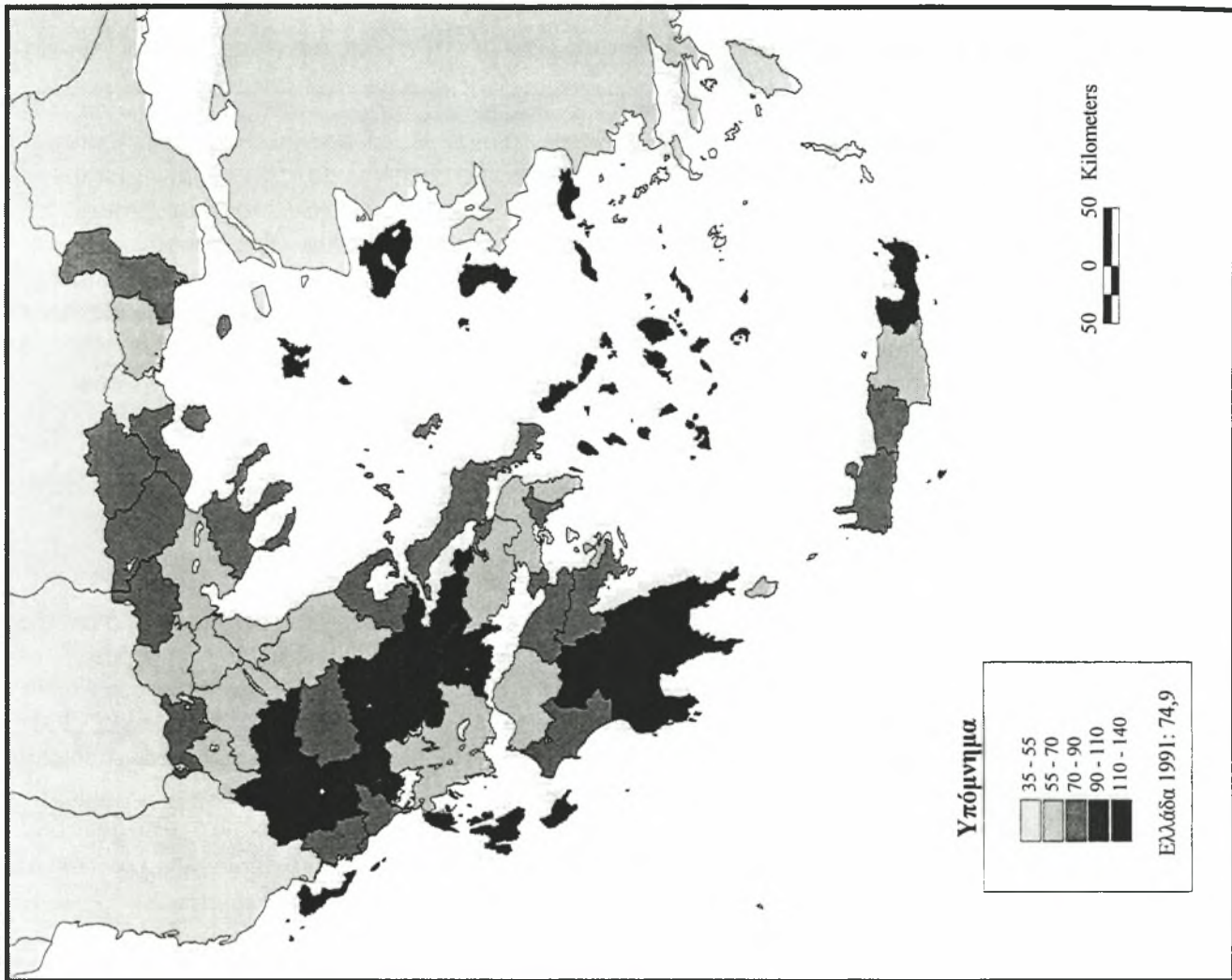

1981

Χάρτης 7: Ελλάδα, δείκτης γήρανσης (%) ανά νομό (1981 και 1991).

1991

και ο Νομός Ζακύνθου στα Ιόνια νησιά. Το 1991 το φαινόμενο της «γήρανσης» εντείνεται και «εξαπλώνεται» στους γειτονικούς αυτών νομούς, φαινόμενο ιδιαίτερα έντονο στους ορεινούς νομούς της Ηπείρου (Γρεβενών, Ιωαννίνων και Άρτας), της κεντρικής Στερεάς Ελλάδος (Ευρυτανίας, Φωκίδας, και Φθιώτιδας) και της Θεσσαλίας (Τρικάλων και Καρδίτσας). Αντίθετα, έντονα νεανικοί εμφανίζονται οι νομοί της Ξάνθης (όπου η ύπαρξη της μουσουλμανικής μειονότητας με την ιδιαίτερα υψηλή γονιμότητα δικαιολογεί την ύπαρξη μεγάλου αριθμού νέων) και ο νομός Δωδεκανήσου με σημαντική οικονομική (τουριστική) ανάπτυξη η οποία σε συνδυασμό με τοπικούς πολιτισμικούς και κοινωνικούς παράγοντες πιθανόν να εξηγεί και τη διατήρηση σχετικά υψηλής γονιμότητας. Γενικά οι διάφοροι νομοί «γηράσκουν» με διαφορετικούς ρυθμούς έτσι ώστε στα αστικά κέντρα τα οποία ελκύουν (βλ. και χάρτη 4) νεανικό κυρίως πληθυσμό ο ρυθμός γήρανσης να είναι μικρότερος από εκείνον που εμφανίζεται στους υπόλοιπους νομούς.

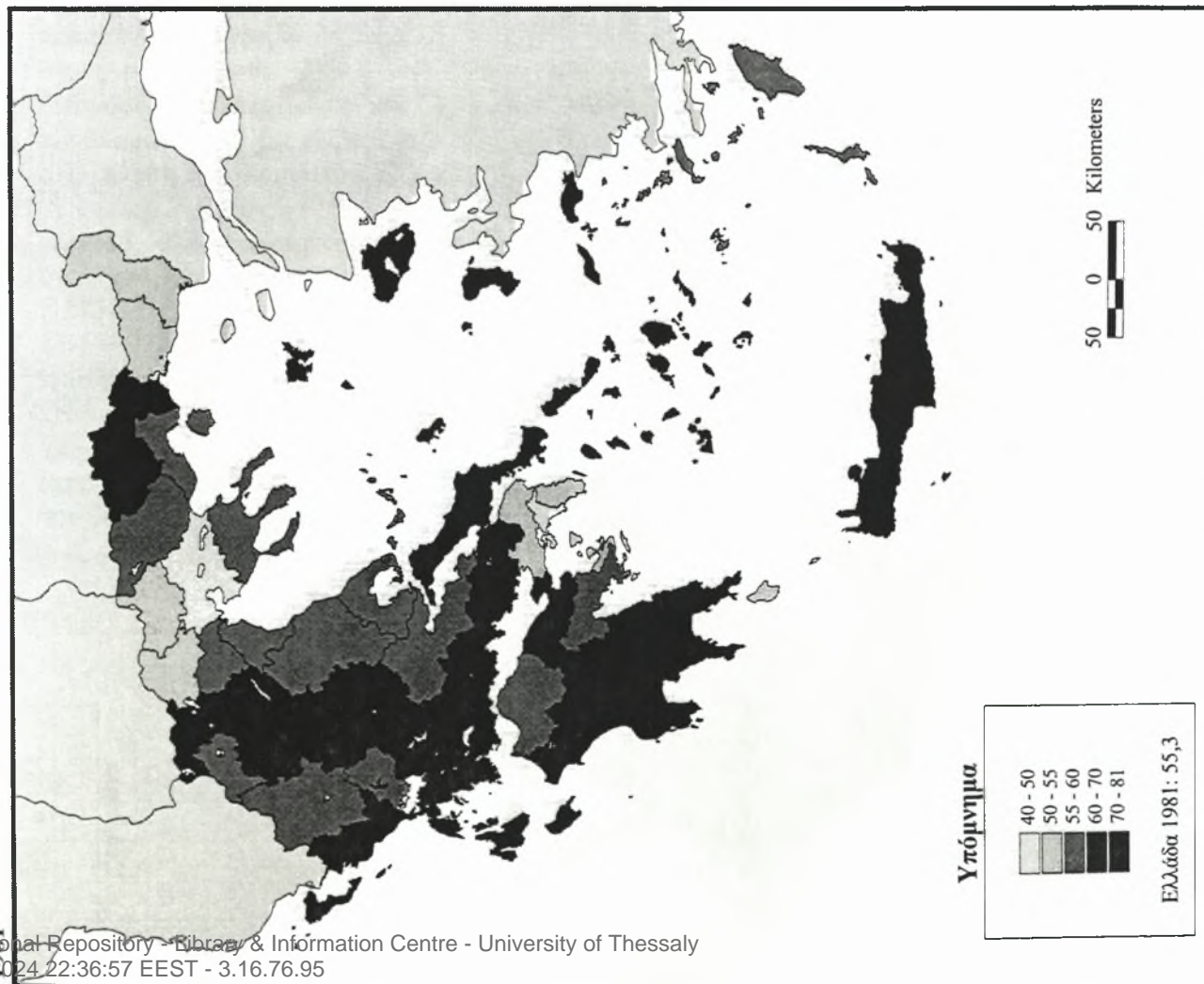
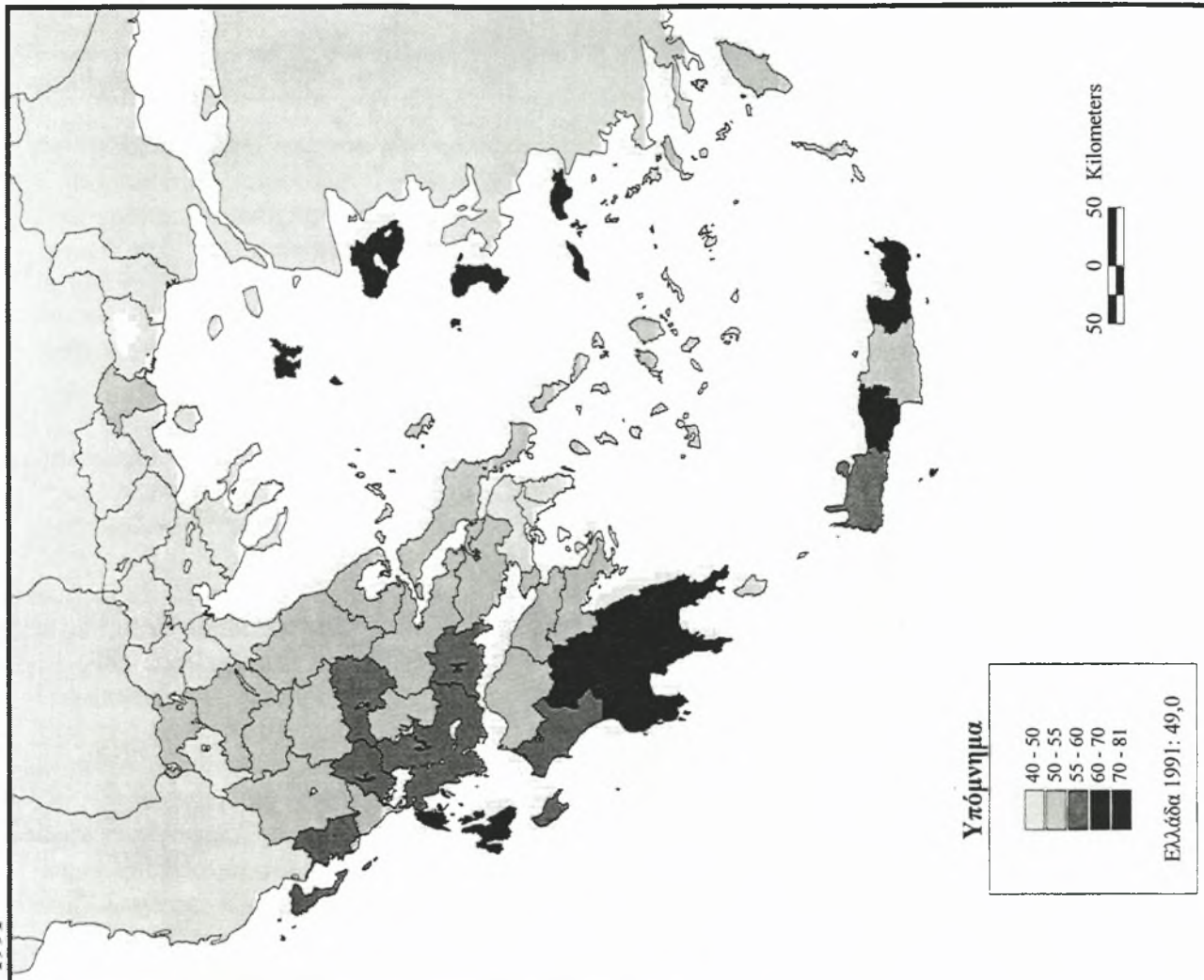
Ο επόμενος δείκτης που εξετάζουμε είναι ο δείκτης εξάρτησης (βλ. χάρτη 8) ο οποίος είναι η αναλογία μη-ενεργού πληθυσμού ηλικιών 0-14 και άνω των 65 σε σχέση με το δυνητικά ενεργό πληθυσμό (ηλικίες 15-64 ετών). Σε γενικές γραμμές ο δείκτης αυτός μειώνεται για το σύνολο της χώρας ανάμεσα στο 1981 και το 1991 (από 55,3 σε 49,0). Η μείωση αυτή οφείλεται τόσο στη μείωση του αριθμητή του δείκτη, (μείωση στον αριθμητή των ηλικιών 0-14 κατά 3,6% και αύξηση του ηλικιαμένου πληθυσμού μόλις κατά 0,9%) όσο και στην αύξηση του παρονομαστή (αύξηση του δυνητικά ενεργού πληθυσμού από το 1981 στο 1991 κατά 2,7%) (βλ. και Πίνακα 2, Παράρτημα Δ).

Η μείωση αυτή των ηλικιών 0-14 οφείλεται κυρίως στη μείωση της γονιμότητας της δεκαετίας υπό εξέταση (βλ. και χάρτη 18) στην οποία ανήκουν οι ηλικίες 0-10 το 1991. Επίσης η δυναμικότητα της γονιμότητας των προηγούμενων γενεών (δεκαετία του 1960, όπου είχαμε περίοδο αυξημένων γεννήσεων) τροφοδότησε με πληθυσμό τις ηλικιακές ομάδες 15-64 ετών της δεκαετίας του '80. Έτσι, το 1991 έχουμε μια έντονη μείωση του δείκτη στη Θράκη (εκτός της Ξάνθης με την αυξημένη γονιμότητα), και μια γενικότερη μείωση σε όλο τον κορμό της χώρας. Σχετικά υψηλός παραμένει και το 1991 ο δείκτης σε περιοχές με ιδιαίτερα γερασμένους νομούς, δηλαδή στους νομούς Λέσβου, Χίου και Σάμου, στους νομούς Λευκάδας, Κεφαλληνίας και Ζακύνθου, καθώς και στους νομούς της νοτίου Πελοποννήσου και τους νομούς Ρεθύμνης και Λασιθίου στην Κρήτη όπου και ο δείκτης γήρανσης είναι ιδιαίτερα αυξημένος και για τα δύο έτη παρατήρησης (βλ. και χάρτη 7).

Ακόμη ένας σημαντικός δομικός δείκτης είναι ο δείκτης αντικατάστασης (βλ. χάρτη 9) ο οποίος παρουσιάζει για κάθε 100 άτομα 60-64 ετών (που θεωρητικά ετοιμάζονται να αποχωρήσουν από την αγορά εργασίας) πόσα άτομα 15-19 ετών (που θεωρητικά ετοιμάζονται να εισέρθουν στην αγορά εργασίας) αντιστοιχούν. Όπως βλέπουμε, και αυτός ο δείκτης γενικά μειώνεται από το 1981 στο 1991 (από 175,4 σε 121,0). Η μείωση αυτή οφείλεται στο διαφορετικό ρυθμό αύξησης των ηλικιακών αυτών ομάδων (η ομάδα 15-19 στον αριθμητή του δείκτη αυξήθηκε μόλις κατά 4% ενώ η ηλικιακή ομάδα 60-64 στον παρονομαστή αυξήθηκε κατά 34%), με αποτέλεσμα η αναλογία τους να μειωθεί σημαντικά. Πιθανή αιτία για την πτώση του δείκτη αντικατάστασης είναι η μείωση της γεννητικότητας κατά την πενταετία 1971-1976 από όπου προέρχονται οι νέοι ηλικίας 15-19 ετών το 1991 σε σχέση με την προηγούμενη πενταετία (1961-66) από όπου προέρχονται οι νέοι ηλικίας 15-19 ετών το 1981 με ταυτόχρονη όμως αύξηση των ηλικιών 60-64 οι οποίες προέρχονται από

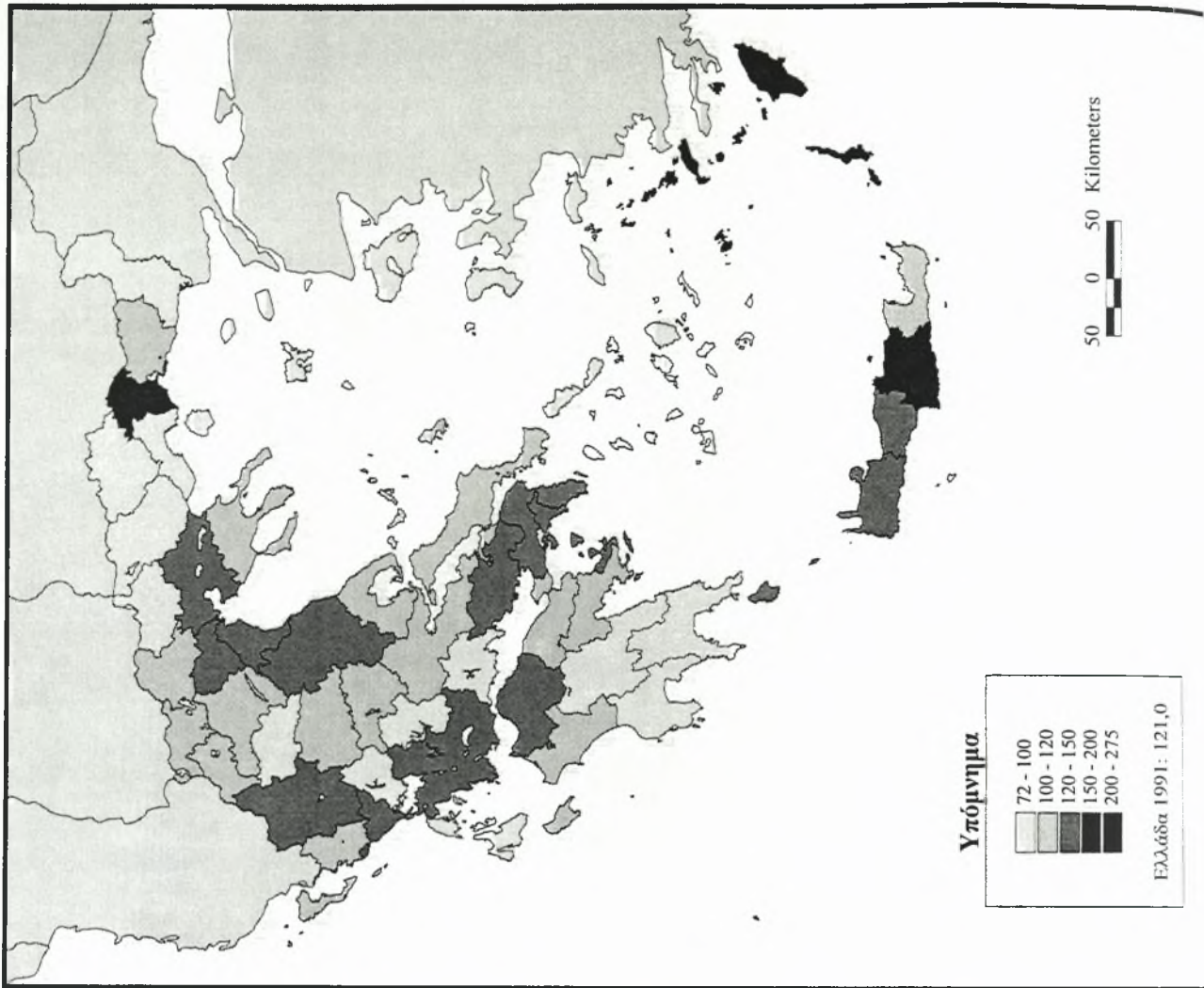
Χάρτης 8: Ελλάδα, δείκτης εξάρτησης (%) ανά νομό (1981 και 1991).

1991

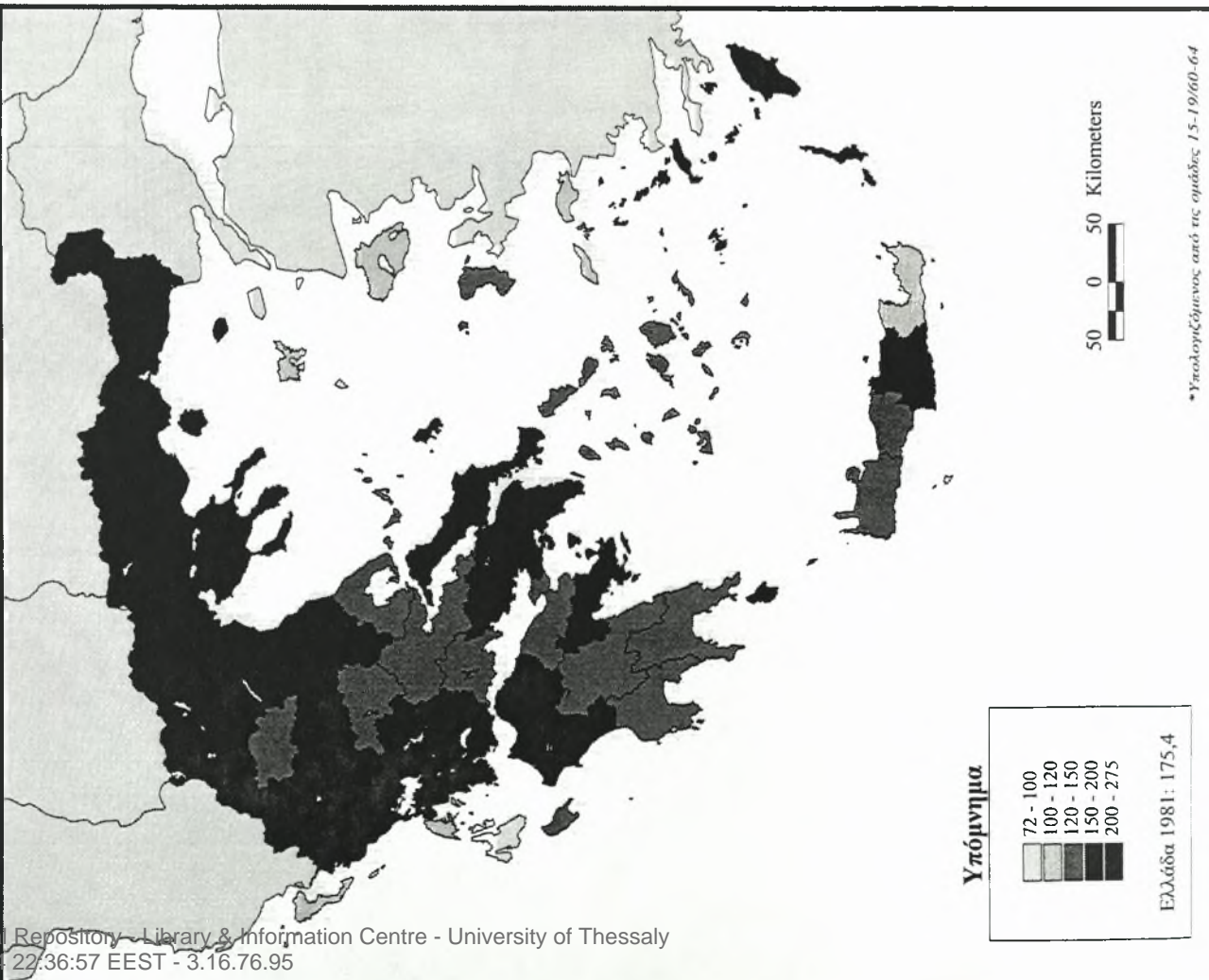

Χάρτης 9: Ελλάδα, δείκτης αντικατάστασης* (%) ανά νομό (1981 και 1991).

1991

1981

*Υπολογισμένος από τις ομάδες 15-19/60-64

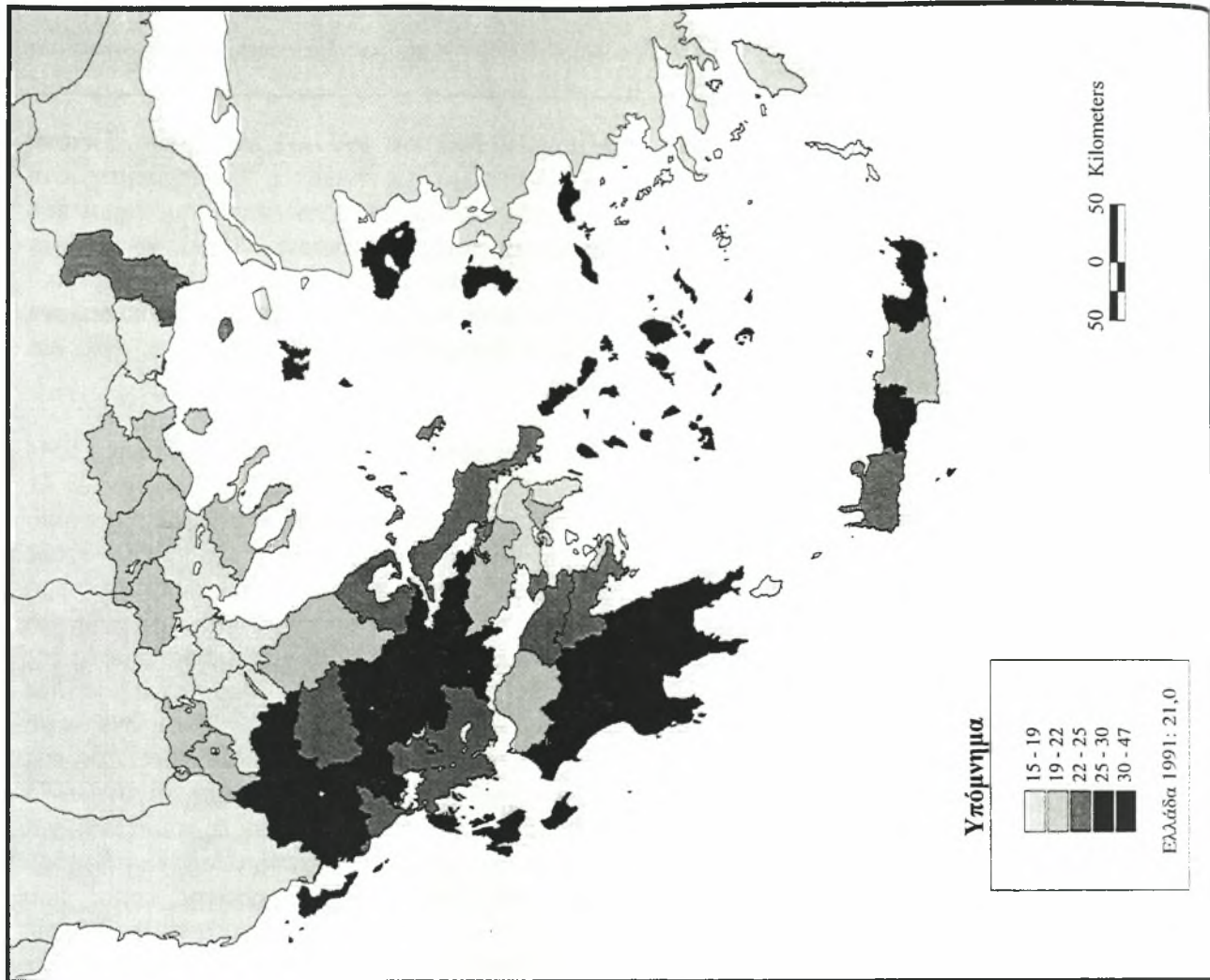
τις πολυπληθείς γενεές του μεσοπολέμου 1917-21 και 1927-31 αντίστοιχα. Έντονη διαφοροποίηση παρουσιάζει ο νομός Ξάνθης (με τις γνωστές ιδιαιτερότητες στη δημογραφική συμπεριφορά του), ο νομός Ηρακλείου και Δωδεκανήσου, νομοί που ξεχωρίζουν και για την υψηλή γονιμότητά τους τη δεκαετία 81-91 γονιμότητα υψηλότερη από των υπόλοιπων νομών που υποδεικνύει γενικότερα διαφορετική δημογραφική συμπεριφορά από τους υπόλοιπους νομούς (πιθανόν στην προηγούμενη δεκαετία του '70, οι νομοί αυτοί να είχαν διατηρήσει υψηλή γονιμότητα) (βλ. και χάρτες 6 και 17).

Τελευταίος δομικός δείκτης που αναλύουμε είναι η αναλογία ηλικιωμένων (65+) προς το δυνητικά ενεργό πληθυσμό (15-64) (βλ. χάρτη 10). Ο δείκτης αυτός δε μεταβάλλεται σημαντικά για το σύνολο της χώρας στην περίοδο που εξετάζουμε (από 20,5 το 1981 σε 21 το 1991). Ωστόσο υπάρχουν διακυμάνσεις ανάμεσα στους νομούς. Έτσι, υψηλό δείκτη, όπως είναι αναμενόμενο, παρουσιάζουν οι περισσότερο γερασμένοι νομοί της χώρας (βλ. και δείκτη γήρανσης, χάρτη 7). Αναλυτικότερα, για το 1981 υψηλές τιμές του δείκτη υπάρχουν στους νότιους και δυτικούς νομούς της Πελοποννήσου (Νομός Ηλείας, Αρκαδίας, Λακωνίας και Μεσσηνίας), στους λιγότεροι ανεπτυγμένους νομούς της Κρήτης (Ρεθύμνης και Λασιθίου), στο νομό Ευρυτανίας, Φωκίδας, Λέσβου, Χίου, Σάμου και Κυκλάδων. Το 1991 όμως, ξεκινάει να εμφανίζεται μια χωρική πόλωση των υψηλών τιμών του δείκτη. Η αναλογία παραμένει υψηλή για τους παραπάνω νομούς και αυξάνονται οι τιμές του δείκτη για μια σειρά νομούς της Ηπείρου (Ιωαννίνων και Άρτας), της Θεσσαλίας (Καρδίτσας), της Στερεάς Ελλάδας (Φωκίδας και Φθιώτιδας) (γενικά ορεινοί νομοί που τοποθετούνται πάνω και γύρω από τον ορεινό όγκο της Πίνδου) και ο νομός Έβρου. Σε αντιστάθμιση των νομών αυτών μειώνονται οι τιμές του δείκτη για τους νομούς Καστοριάς, Φλώρινας, Κιλκίς, Δράμας, Καβάλας και Χαλκιδικής. Ο δείκτης παραμένει σε χαμηλό επίπεδο και στις δύο χρονιές στα μεγάλα αστικά κέντρα και στους ανατολικούς νομούς της ηπειρωτικής χώρας. Η διαφοροποίηση αυτή στις οικονομικά ανεπτυγμένες περιοχές οφείλεται κυρίως στην αύξηση του ενεργού πληθυσμού λόγω της έλξης εργατικού δυναμικού σε αυτές τις περιοχές και λιγότερο στη μείωση του γεροντικού. (βλ. και χάρτη 4).

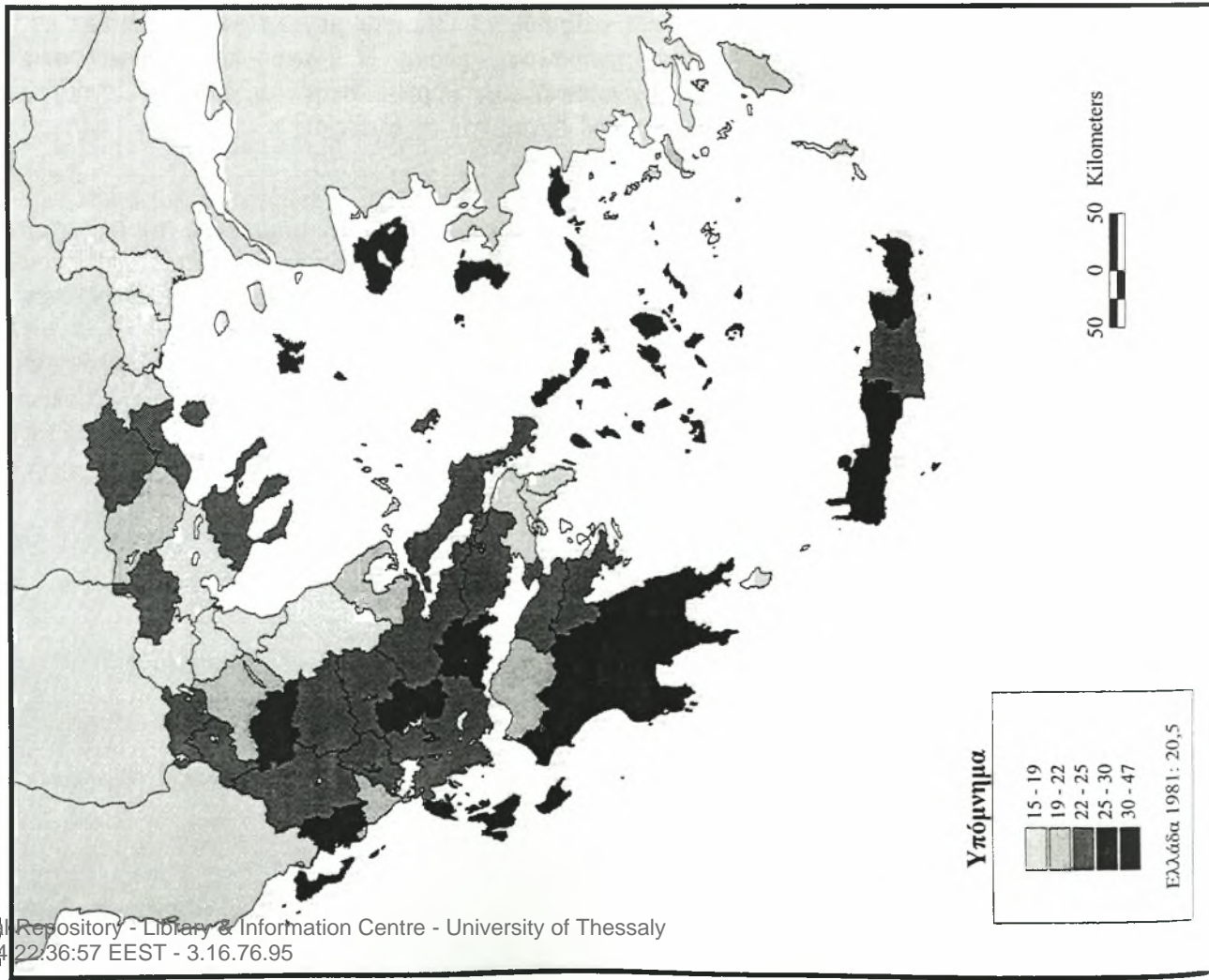
Ωστόσο, ο συγκεκριμένος δείκτης αναμένεται να αυξηθεί σημαντικά τουλάχιστον στην επόμενη δεκαετία (το 2001) λόγω της μείωσης της γονιμότητας στη χώρα (1981-91) η οποία θα έχει ως συνέπεια τη μείωση του πληθυσμού των τότε ηλικιών 15-64 (λόγω της μείωσης των ηλικιών 15-24). Ωστόσο οι ηλικίες 65+ λόγω της υπάρχουσας κατάστασης (1991) δεν προβλέπεται να μειωθούν αλλά θα τροφοδοτούνται ικανά από τον δυνητικά ενεργό πληθυσμό. Με άλλα λόγια για δέκα χρόνια και ίσως και για παραπάνω ο δυνητικά ενεργός πληθυσμός θα μειώνεται (παρονομαστής του δείκτη) ενώ ο γεροντικός πληθυσμός (65+) δηλαδή ο αριθμητής του δείκτη θα αυξάνεται ή θα παραμένει σταθερός.

Χάρτης 10: Ελλάδα, δείκτης αναλογίας ηλικιωμένων (65+) προς το δυναμικό ενεργό πληθυσμό (15-64) (%), ανά νομό (1981 και 1991).

1991

1981

2. Θνησιμότητα

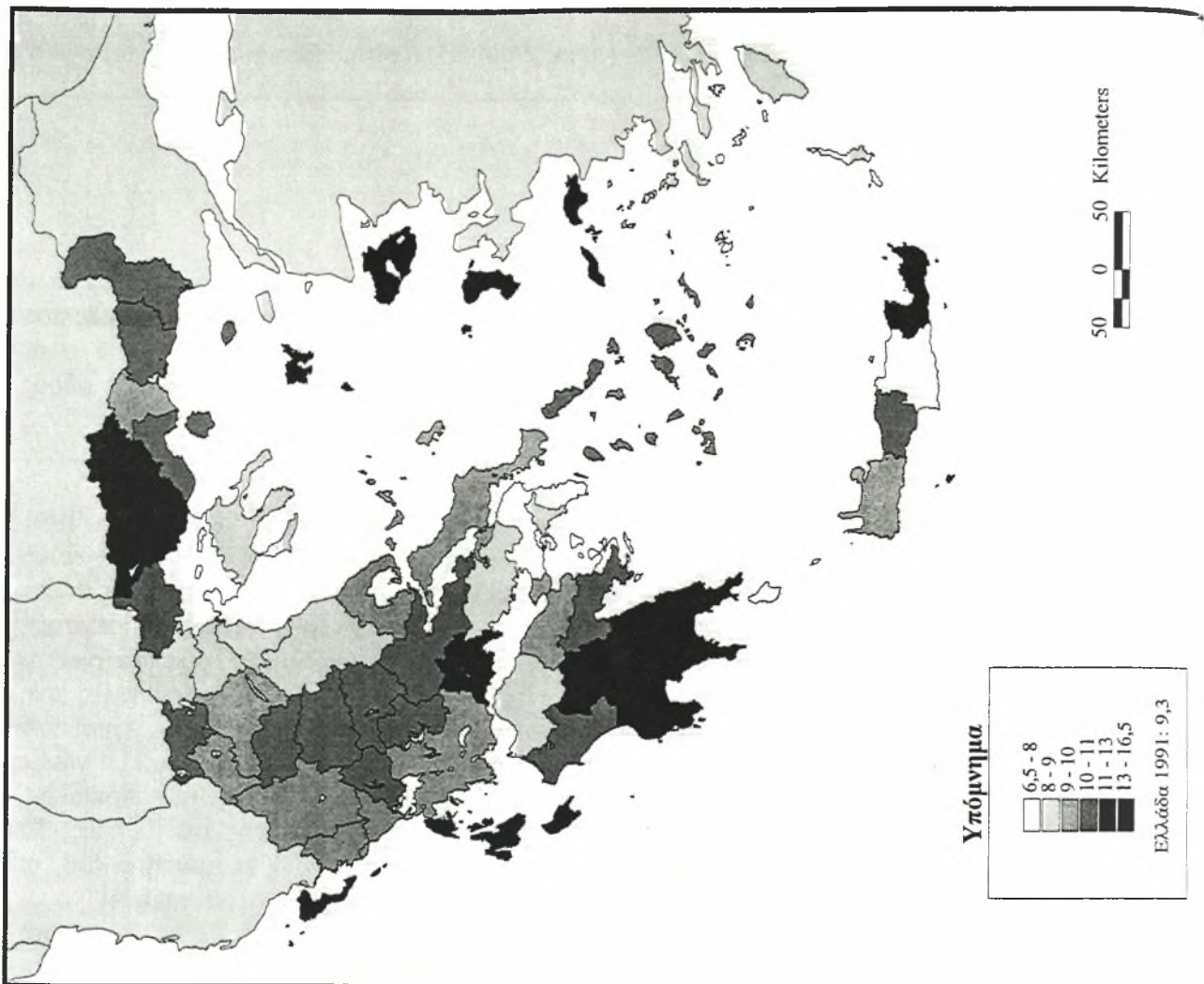
Όσον αφορά τους αδρούς δείκτες μόνο μια εντύπωση για την πορεία των φαινομένων μπορούν να μας δώσουν διότι επηρεάζονται έντονα από τις δομές του πληθυσμού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η θνησιμότητα όπου παρόλο που είναι γνωστό ότι ο μέσος όρος ζωής έχει αυξηθεί τα τελευταία χρόνια, ωστόσο ο αδρός δείκτης συχνά – όπως και στην περίπτωση μας - εμφανίζεται να αυξάνει, επηρεασμένος από τη δομή του πληθυσμού που αλλάζει (αύξηση των ηλικιωμένων σε σχέση με τον υπόλοιπο πληθυσμό).

Στη χώρα μας ο αδρός δείκτης θνησιμότητας, ανάμεσα στο 1981 και το 1991 αυξάνεται ελαφρά (από 8,8 το 1981 σε 9,3 το 1991, χάρτης 11). Ωστόσο το χωρικό μοτίβο μεταβάλλεται. Διακρίνουμε μια «εξάπλωση» της θνησιμότητας στους πλέον ορεινούς και απομονωμένους νομούς της χώρας (βλ. και χάρτη 7 – Δείκτη γήρανσης), ενώ στα μεγάλα αστικά κέντρα και στην ανατολική, ηπειρωτική Ελλάδα (το γνωστό μας S της οικονομικής ανάπτυξης) παρατηρούμε τη χαμηλότερη θνησιμότητα στη χώρα. Αναλυτικά, την υψηλότερη θνησιμότητα το 1981 παρουσιάζουν οι νομοί των Ιονίων νήσων (Κέρκυρας, Λευκάδα, Κεφαλληνίας και Ζακύνθου), ο νομός Ευρυτανίας, οι τρεις νότιοι νομοί της Πελοποννήσου (Μεσσηνίας, Αρκαδίας, Λακωνίας) οι νομοί Λέσβου, Σάμου, Χίου και ο νομός Ρεθύμνης της Κρήτης. Το 1991 εκτός από το νομό Ρεθύμνης που μείωσε σχετικά τη θνησιμότητά του, οι υπόλοιποι παραπάνω νομοί τη διατήρησαν και προστέθηκαν σε αυτούς οι νομοί Σερρών και Δράμας. Επίσης υπήρξαν πολύ μικρές αλλαγές στις ελάχιστες κατηγορίες, αλλά υπήρξε μια έντονη μετατόπιση στις ενδιάμεσες κατηγορίες προς τα πάνω στον κεντρικό κορμό της χώρας. Τέλος, το 1991, στο ήδη διαμορφωμένο μοτίβο του 1981 προστέθηκαν οι νομοί Τρικάλων και Άρτας για να δημιουργήσουν ένα σύνολο νομών που τοποθετείται στον κεντρικό κορμό της ηπειρωτικής χώρας, με τον δείκτη θνησιμότητας κοντά στο μέσο όρο.

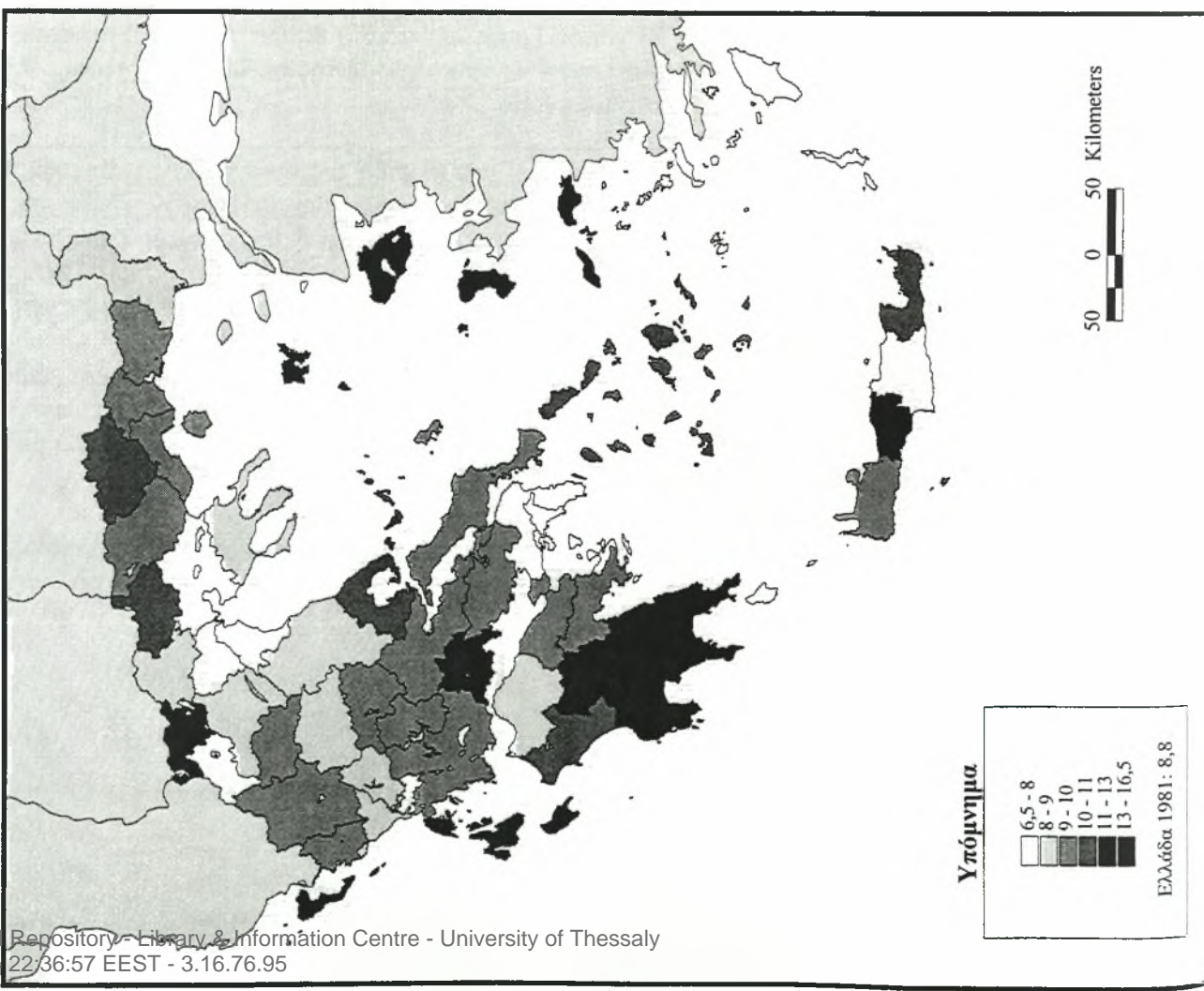
Ο δείκτης βρεφικής θνησιμότητας αποτελεί μια ένδειξη της οικονομικής ανάπτυξης μιας χώρας. Εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το επίπεδο των υπηρεσιών υγείας και πρόνοιας και είναι ιδιαίτερα σημαντικό για τη χώρα ότι ο δείκτης αυτός μειώθηκε αρκετά από το 1981 στο 1991 (από 16,2 το 1981 σε 9,1 το 1991, χάρτης 12). Όπως είναι ευδιάκριτο ο δείκτης σχεδόν υποδιπλασιάστηκε, ενώ μόνο περιοχές με έντονη γονιμότητα και ιδιαίτερο τρόπο ζωής (Νομός Ξάνθης) διατηρούν υψηλά ποσοστά του δείκτη το 1991. Ωστόσο, υπάρχουν κάποιοι νομοί οι οποίοι κινούν το ενδιαφέρον με τις ιδιαίτερα μικρές τιμές του δείκτη βρεφικής θνησιμότητας όπως είναι οι περιοχές Ευρυτανίας και Φωκίδας. Μοναδική πιθανή εξήγηση είναι το στατιστικό πρόβλημα των μικρών αριθμών. Οι περιοχές αυτές έχουν ιδιαίτερα μικρό αριθμό γεννήσεων, με αποτέλεσμα συγκυριακά να μην εμφανίζονται θάνατοι βρεφών σε αυτούς. Έτσι, οι χαμηλές τιμές του δείκτη δεν οφείλονται στις ιδιαίτερα ανεπτυγμένες υπηρεσίες πρόνοιας στους απομονωμένους αυτούς νομούς αλλά κυρίως σε λόγους συγκυρίας και αριθμών.

Χάρτης 11: Ελλάδα, αδρός δείκτης θνησιμότητας (%) ανά νομό (1981 και 1991).

1991

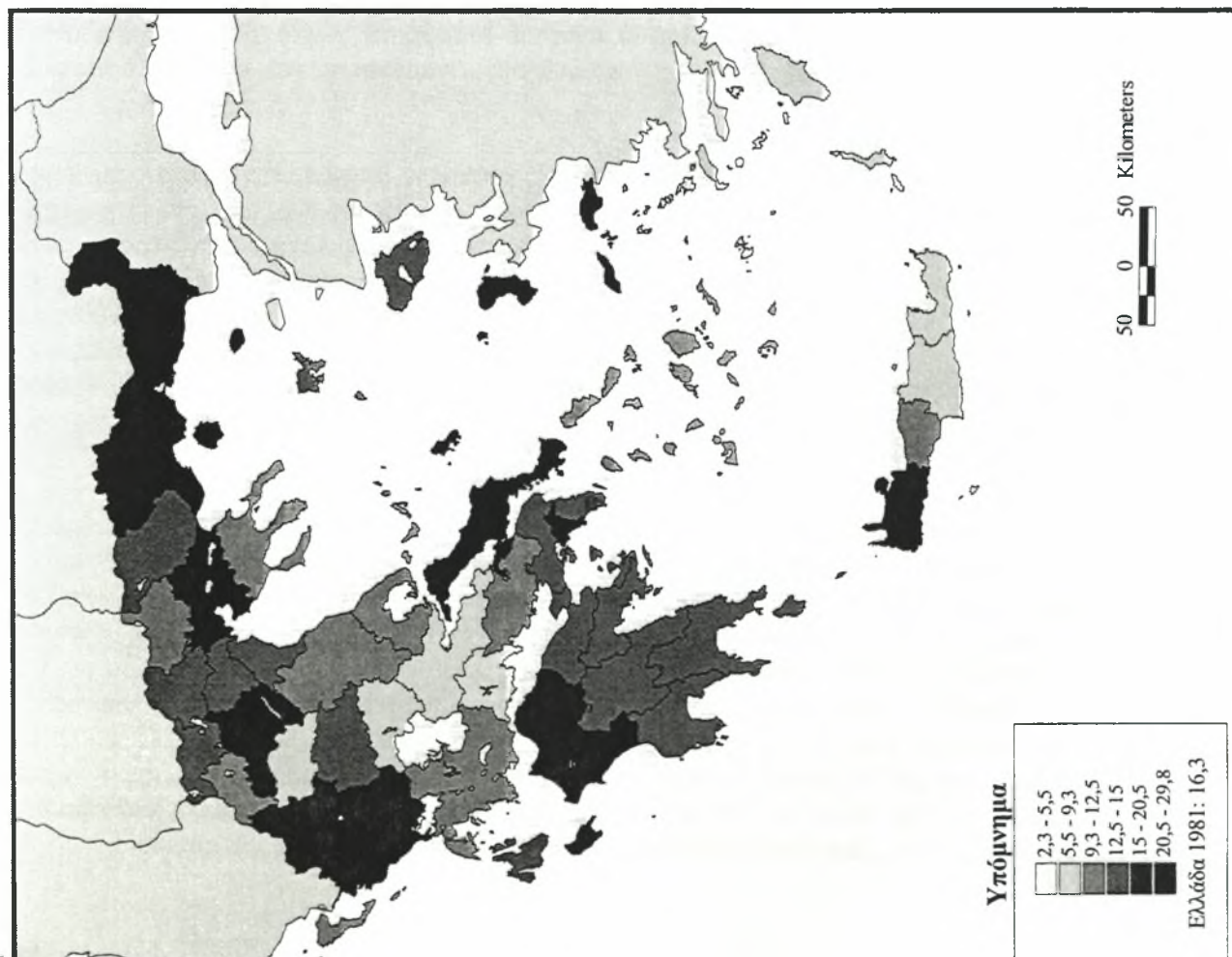
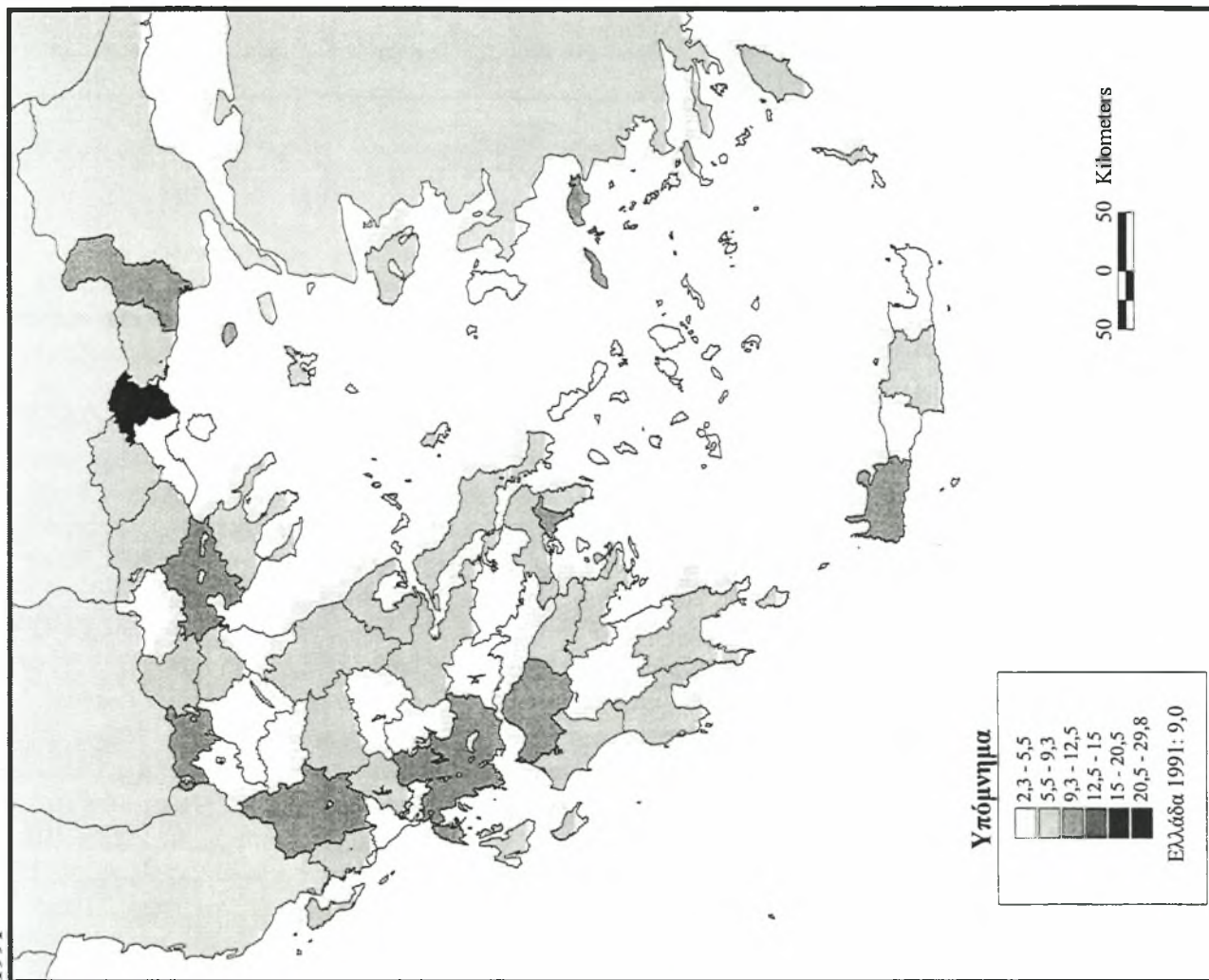

1981

Χάρτης 12: Ελλάδα, δείκτης βρεφικής θνησιμότητας (%) ανά νομό (1981 και 1991).

1991

3. Γαμηλιότητα και Γονιμότητα

Ξεκινώντας από το φαινόμενο της γαμηλιότητας υπολογίζεται ο αδρός της δείκτης όπου στην περίπτωση μας είναι αυτός των γυναικών. Όταν ο δείκτης αναφέρεται στο σύνολο της χώρας, ο αδρός δείκτης γαμηλιότητας των ανδρών ταυτίζεται με τον αυτό δείκτη των γυναικών (όσοι γάμοι γίνονται από άνδρες, άλλοι τόσοι γίνονται από γυναίκες, ενώ ο πληθυσμός αναφοράς είναι το σύνολο του πληθυσμού). Όμως, όταν το επίπεδο αναφοράς είναι χαμηλότερο του εθνικού, επειδή η καταγραφή των γάμων έχει γίνει σε σχέση με τη μόνιμη κατοικία του γαμβρού ή της νύφης, ο δείκτης αυτός δεν ταυτίζεται και για τα δύο φύλα. Οπότε προτιμάται για να έχουμε μια ένδειξη της γαμηλιότητας αλλά και της σύνδεσής της με τη γονιμότητα να κατασκευάζεται ο αδρός δείκτης γαμηλιότητας γυναικών.

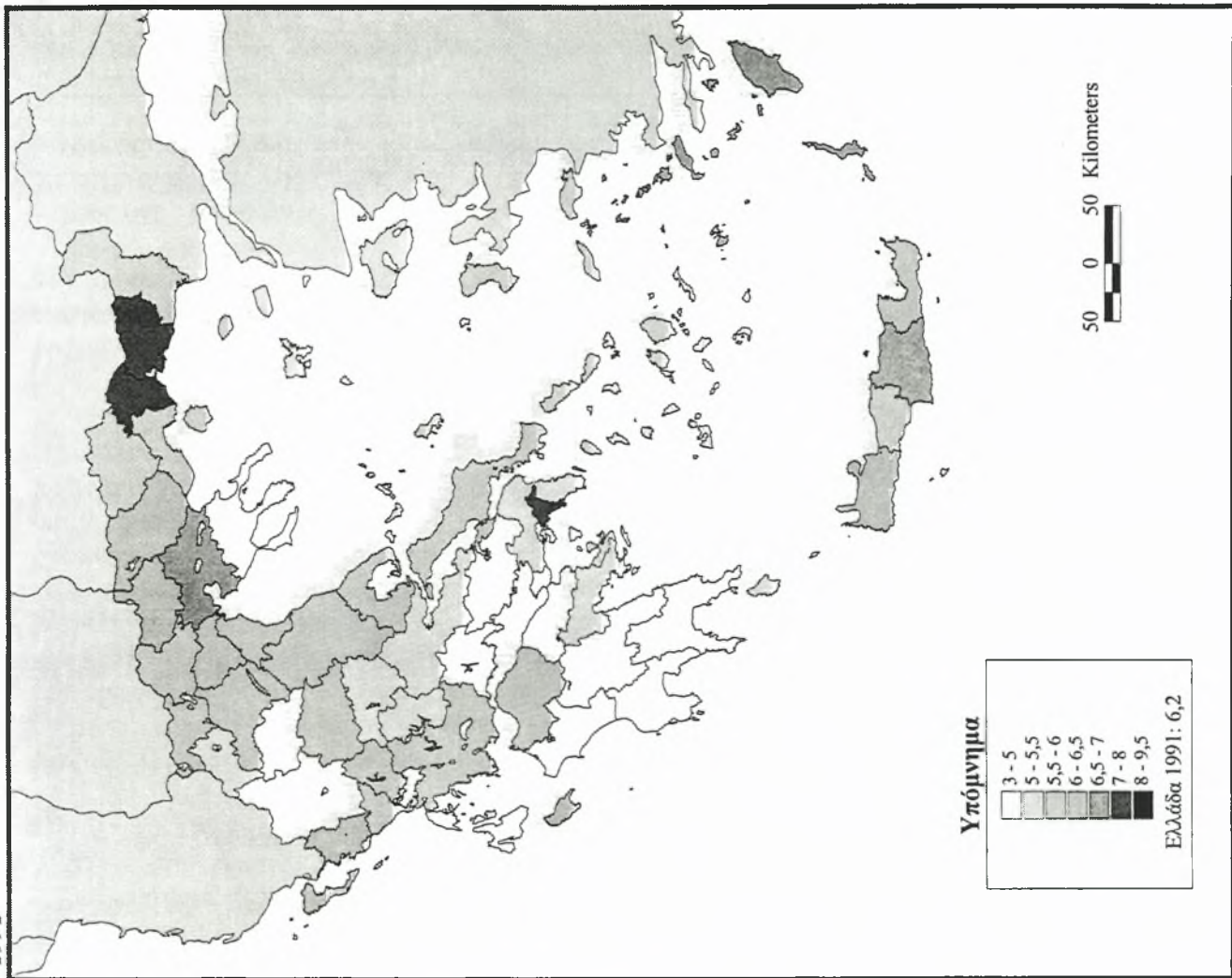
Έτσι, ο αδρός δείκτης γαμηλιότητας γυναικών εμφανίζει μεγάλη μείωση για το σύνολο της χώρας από το 1981 στο 1991 (από 7,2 σε 6,2, χάρτης 13). Οι ελάχιστες τιμές το 1981 εμφανίζονται στις περιοχές της νοτίου Πελοποννήσου (Μεσσηνίας, Λακωνίας, Αρκαδίας), στο νομό Ευρυτανίας, Βοιωτίας και Χαλκιδικής. Το 1991 η μείωση είναι παντού έντονη, ενώ οι μόνες περιοχές που διατηρούν σχετικά υψηλά το δείκτη είναι οι δύο νομοί της Θράκης (Ξάνθης και Ροδόπης), η περιφέρεια Πρωτευούσης, ο νομός Ηρακλείου, Δωδεκανήσων, Κέρκυρας και Θεσσαλονίκης. Η μείωση επεκτείνεται σε όλους τους νομούς της Πελοποννήσου και στην Ήπειρο (στους νομούς Ιωαννίνων και Γρεβενών). Πρέπει να τονιστεί ξανά ότι οι αδροί δείκτες επηρεάζονται από τη δομή του πληθυσμού (ωστόσο σε μικρότερο βαθμό στη γαμηλιότητα από ότι στη θνησιμότητα), οπότε σε περιοχές όπου οι ηλικίες που υπόκεινται στη γαμηλιότητα έχουν σχετικά μικρότερο ειδικό βάρος (δηλαδή σε ιδιαίτερα γηρασμένες περιοχές), ο δείκτης αναμένεται να είναι πλασματικά χαμηλότερος.

Ο συνθετικός δείκτης πρωτο-γαμηλιότητας γυναικών μετράει την ένταση σύναψης των πρώτων γάμων γυναικών. Η υπεροχή του από τη μονάδα ωστόσο (λόγω του συγχρονικού χαρακτήρα των δεδομένων) σημαίνει αλλαγή στον τρόπο που συνάπτονται οι γάμοι σε σχέση με το χρόνο (ημερολόγιο του φαινομένου). Έτσι, σε περιοχές όπου η τιμή του δείκτη υπερβαίνει τη μονάδα, οι γυναίκες τείνουν να παντρεύονται σε όλο και μικρότερη ηλικία, να επιταχύνουν δηλαδή τη σύναψη του πρώτου γάμου. Αντίστροφα η πτώση του δείκτη μπορεί εκτός από τη μείωση της έντασης του φαινομένου να υποδεικνύει και την καθυστέρηση της σύναψης του πρώτου γάμου.

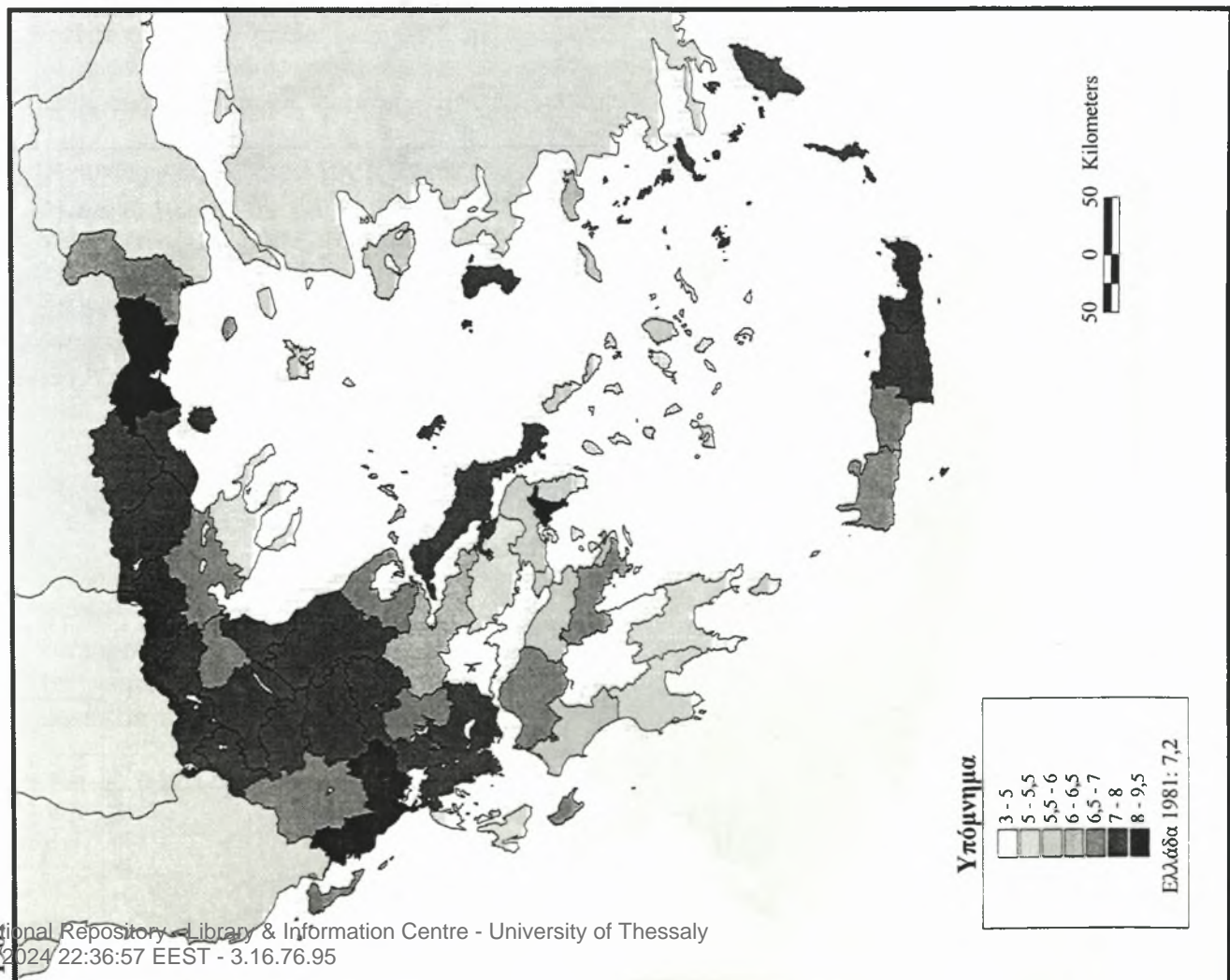
Στην Ελλάδα τώρα, ο συνθετικός αυτός δείκτης μειώνεται σημαντικά ανάμεσα στο 1981 και το 1991 (από 0,97 σε 0,78, χάρτης 14). Οι νομοί με τιμές του δείκτη πάνω από τη μονάδα το 1981 είναι ορισμένοι νομοί της Ηπείρου (Θεσπρωτίας, Πρέβεζας, Άρτας) ο νομός Γρεβενών, οι νομοί Καρδίτσας και Τρικάλων της Θεσσαλίας, ο νομός Ευρυτανίας, ο νομός Ξάνθης, Κιλκίς, ο νομός Χίου και Λασιθίου. Το μοτίβο γενικά παρουσιάζει αυξημένης έντασης πρωτο-γαμηλιότητα στους ηπειρωτικούς συνοριακούς νομούς της χώρας και στα νησιά του Βόρειου Αιγαίου. Το 1991 το παραπάνω μοτίβο γενικά διατηρείται αλλά πολύ ασθενέστερο. Σχεδόν όλοι οι νομοί έχουν περάσει κάτω από τη μονάδα με ελάχιστες τιμές στους νομούς Χαλκιδικής, Θεσσαλονίκης, Ιωαννίνων, Φωκίδας, Βοιωτίας, Υπόλοιπο Αττικής, Κορινθίας,

Χάρτης 13: Ελλάδα, αδρός δείκτης γαμνηλότητας γοναικών (%) ανά νομό (1981 και 1991).

1991

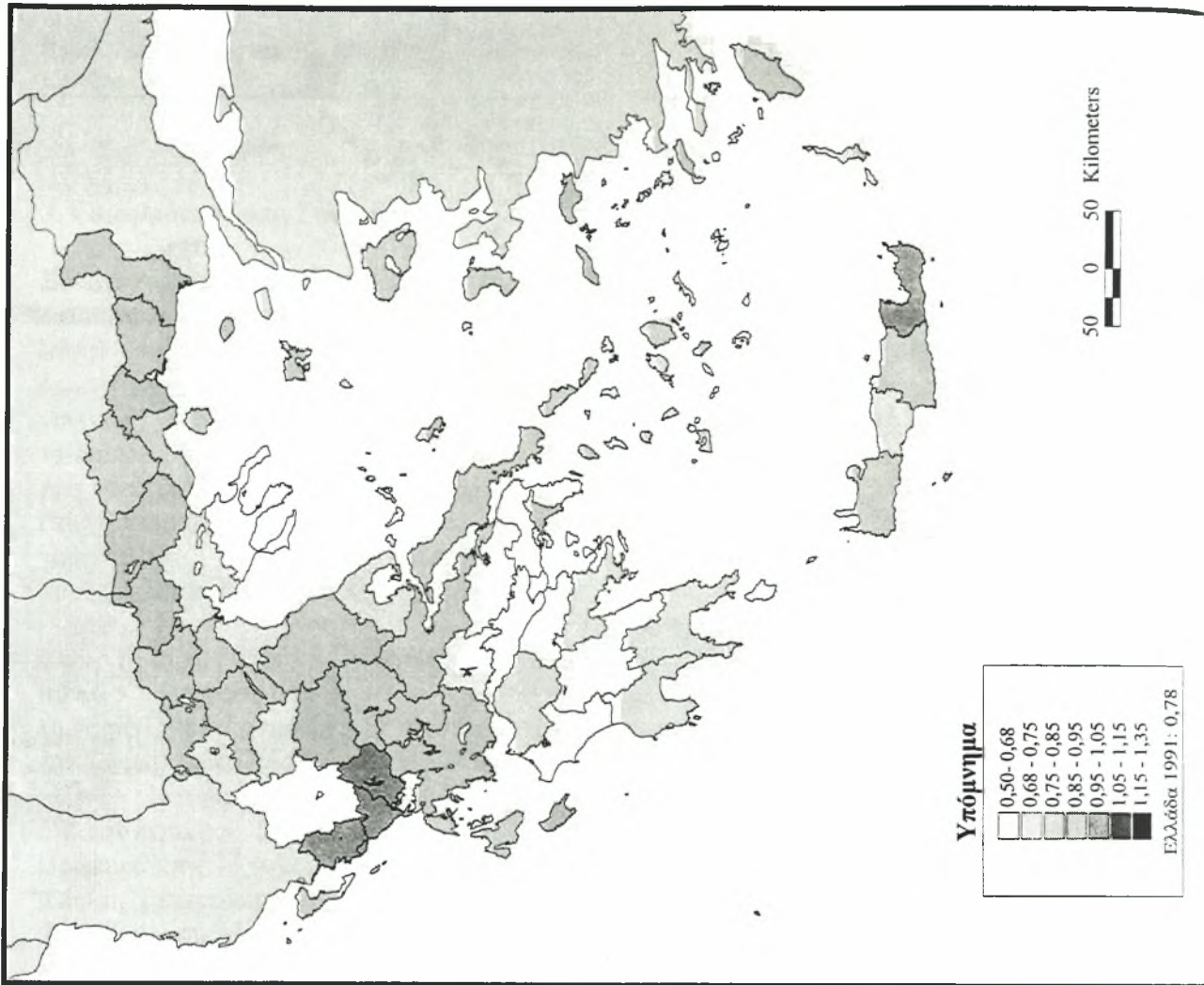

1981

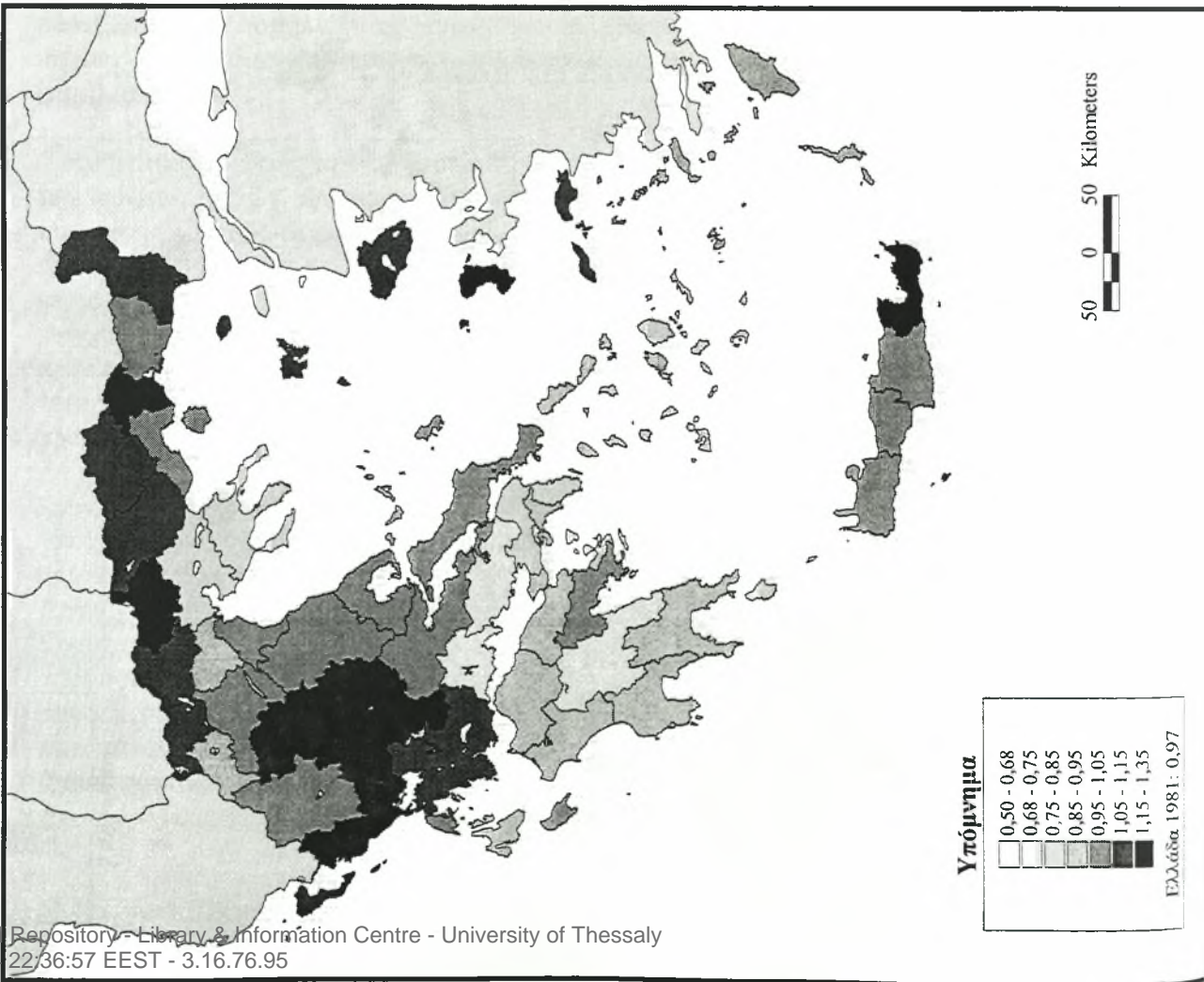

Χάρτης 14: Ελλάδα, συνθετικός δείκτης πρωτο-γαμνηλότητας γυναικών ανά νομό (1981 και 1991).

1991

1981

Αρκαδίας και Ηλείας, ενώ η εικόνα που δίνει ο χάρτης του 1991 είναι μια τάση ομοιογενοποίησης της συμπεριφοράς σε σχέση με τον πρώτο γάμο ανάμεσα στους νομούς στη χρονιά αυτή.

Την παραπάνω υπόθεση ότι αλλάζει το ημερολόγιο (η κατανομή στο χρόνο) σύναψης των πρώτων γάμων έρχεται να επιβεβαιώσει η έντονη αύξηση της μέσης ηλικία στον πρώτο γάμο γυναικών (για το σύνολο της χώρας από 23,8 το 1981 σε 25,2 το 1991, χάρτης 15). Όπως είναι αναμενόμενο υψηλές τιμές εμφανίζει ο δείκτης αυτός στις περιοχές με μεγάλα αστικά κέντρα και για τις δύο χρονιές παρατήρησης. (νομοί Θεσσαλονίκης Περιφέρεια Αθηνών και Αχαΐας). Ωστόσο, οι τιμές του δείκτη αυξάνουν για το σύνολο των νομών με διαφορετικούς ρυθμούς έτσι ώστε από έντονα διαφοροποιημένο μοτίβο το 1981 να έχουμε μια τάση ομοιογενοποίησης της συμπεριφοράς σε σχέση με το γάμο το 1991. Οι νομοί με ιδιαίτερη αύξηση το 1991 είναι οι νομοί Κιλκίς, Λάρισας και Μαγνησίας, Ιωαννίνων και Άρτας, Κορινθίας, Αργολίδας και Αρκαδίας. Και για τους υπόλοιπους νομούς (εκτός των νομών Ξάνθης και Ροδόπης με την ιδιαίτερη δημογραφική συμπεριφορά) η μέση ηλικία στη σύναψη του πρώτου γάμου αυξάνεται σημαντικά. Το μοτίβο που εμφανίζεται στη μέση ηλικία σύναψης του πρώτου γάμου γυναικών εμφανίζεται και στον ίδιο δείκτη για τους άνδρες (βλ. χάρτη 16) και μάλιστα περισσότερο έντονο.

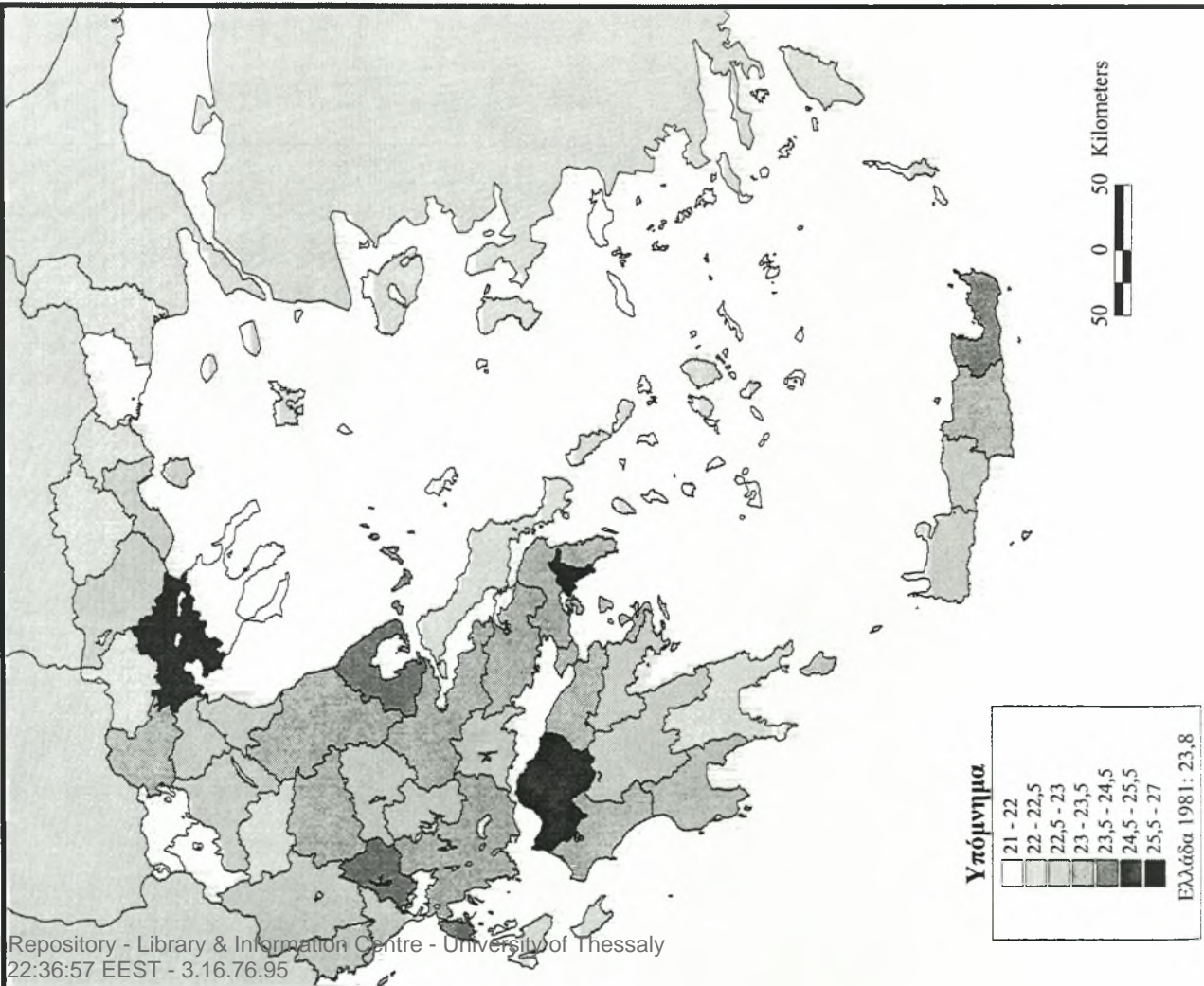
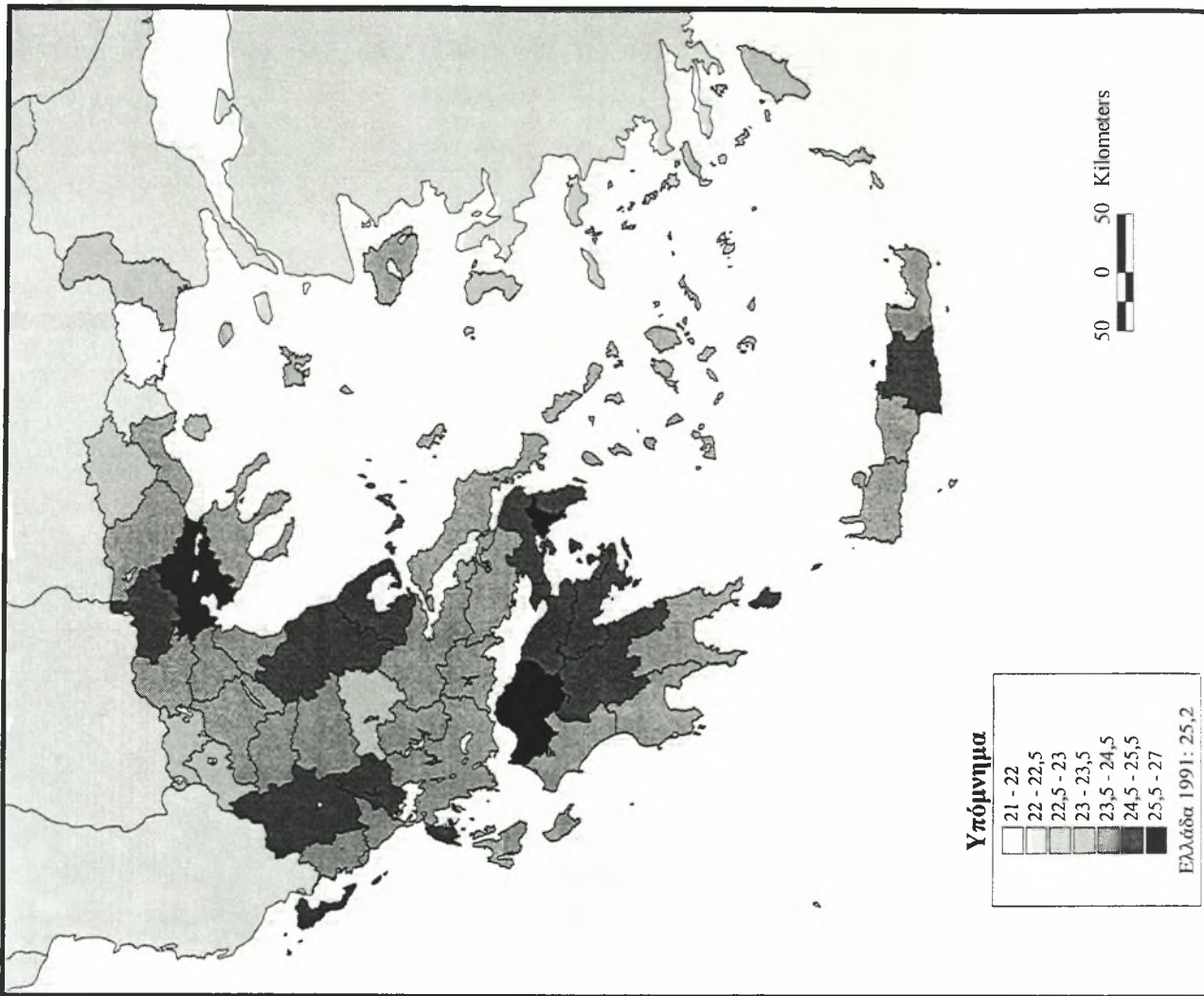
Για να συνδέσουμε τη γονιμότητα με τη γαμηλιότητα θα αναλύσουμε πρώτα τον αδρό δείκτη γεννητικότητας ο οποίος στην περίοδο που εξετάζουμε μειώνεται σημαντικότερα (από 14,4 το 1981 γίνεται 10,0 το 1991, χάρτης 17). Χαμηλή γεννητικότητα εμφανίζουν εξαρχής (1981) ο νομός Κιλκίς και Ευρυτανίας, ενώ οι νομοί με μεσαία αστικά κέντρα, Θεσσαλονίκης οι νομοί Ξάνθης και Ροδόπης, τα Δωδεκάνησα, Ηρακλείου, Ρεθύμνης Λάρισας, Κοζάνης ξεκινούν με υψηλή γεννητικότητα η οποία μειώνεται πολύ το 1991. Αν δούμε το χάρτη με σχετική αφαίρεση μπορούμε να πούμε ότι διατηρείται ένα σχετικό επίπεδο γεννητικότητας στο S της οικονομικής ανάπτυξης την Κρήτη και τα Δωδεκάνησα.

Ο συνθετικός δείκτης γονιμότητας είναι εκείνος ο δείκτης ο οποίος απαλείφει τις επιρροές της δομής του πληθυσμού και ερμηνεύεται ως «ο μέσος αριθμός παιδιών ανά γυναίκα». Ως όριο αναπαραγωγής σήμερα θεωρείται το 2,1. (δηλαδή χρειάζονται 2,1 παιδιά ανά γυναίκα για να αναπαραχθεί κάθε μητέρα από μια κόρη η οποία θα φτάσει στην αναπαραγωγική ηλικία). Η μείωση του -μπορούμε εύκολα να το διαπιστώσουμε από τους χάρτες- είναι συνταρακτική (από 2,09 το 1981 σε 1,38 το 1991, χάρτης 18). Ενώ το 1981 οι περισσότεροι νομοί βρίσκονται κοντά στο όριο αυτό, το 1991 ούτε ένας νομός δεν το ξεπερνάει (μέγιστο 1,8 στο νομό Λασιθίου το 1991). Οι αλλαγές αυτές στη γονιμότητα σηματοδοτούν τη δεκαετία 1981-91 σχετικά με τη δημογραφική συμπεριφορά της χώρας μας όσον αφορά τους συγχρονικούς δείκτες και τη συγκυρία.

Η μέση ηλικία στην τεκνογονία όπως είναι αναμενόμενο έχει αντίστροφη πορεία, δηλαδή αυξάνει από το 1981 στο 1991 (από 26,2 σε 27,4, χάρτης 19). Η αύξηση είναι ομοιόμορφη σχετικά για το σύνολο της χώρας με έμφαση όμως στα αστικά κέντρα των νομών Περιφέρειας Αθηνών, νομού Θεσσαλονίκης, νομό Αχαΐας και με μια ιδιαίτερη αύξηση στο νομό Μεσσηνίας.

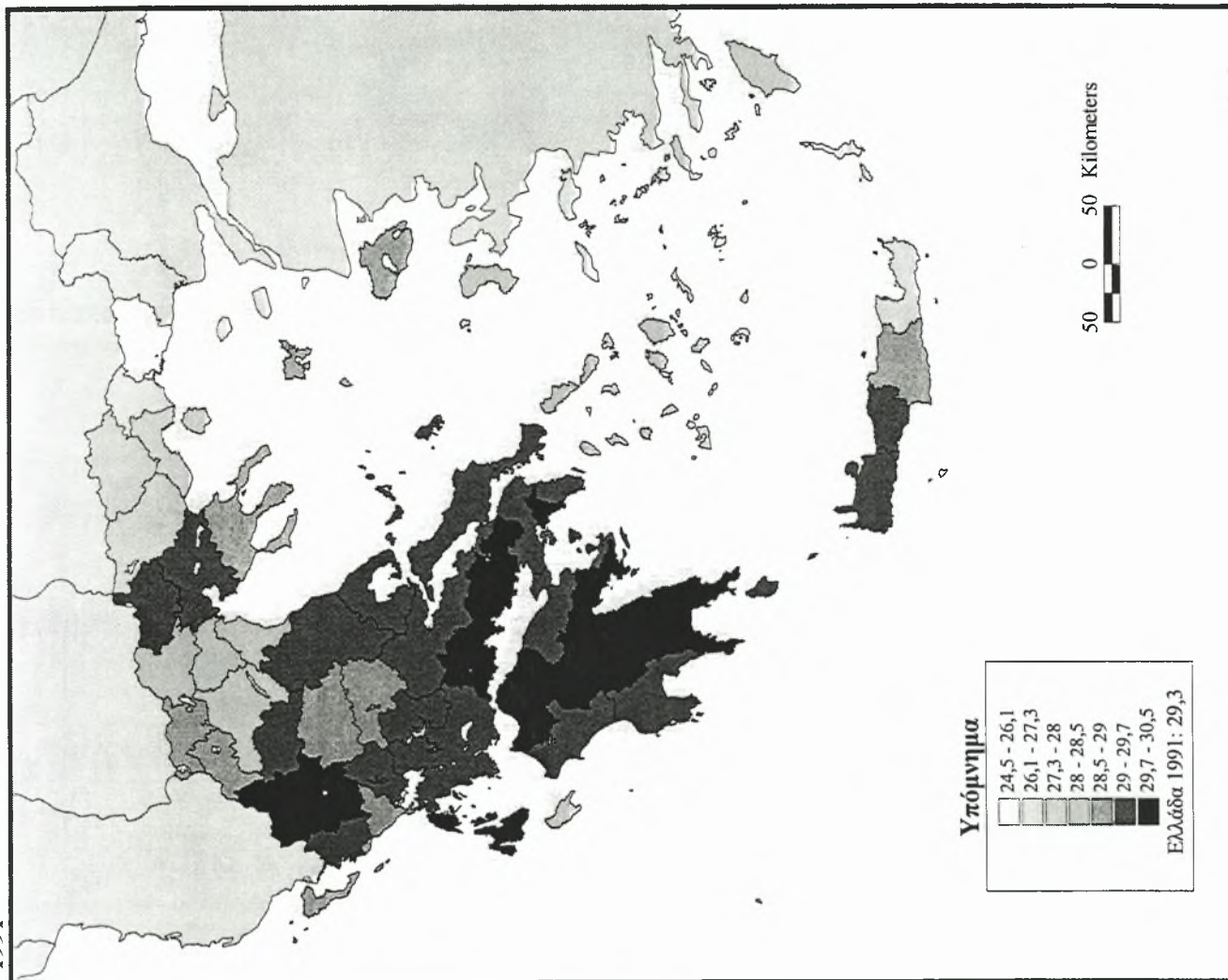
Χάρτης 15: Ελλάδα, μέση ηλικία στον πρώτο γάμο γυναικών ανά νομό (1981 και 1991).

1991

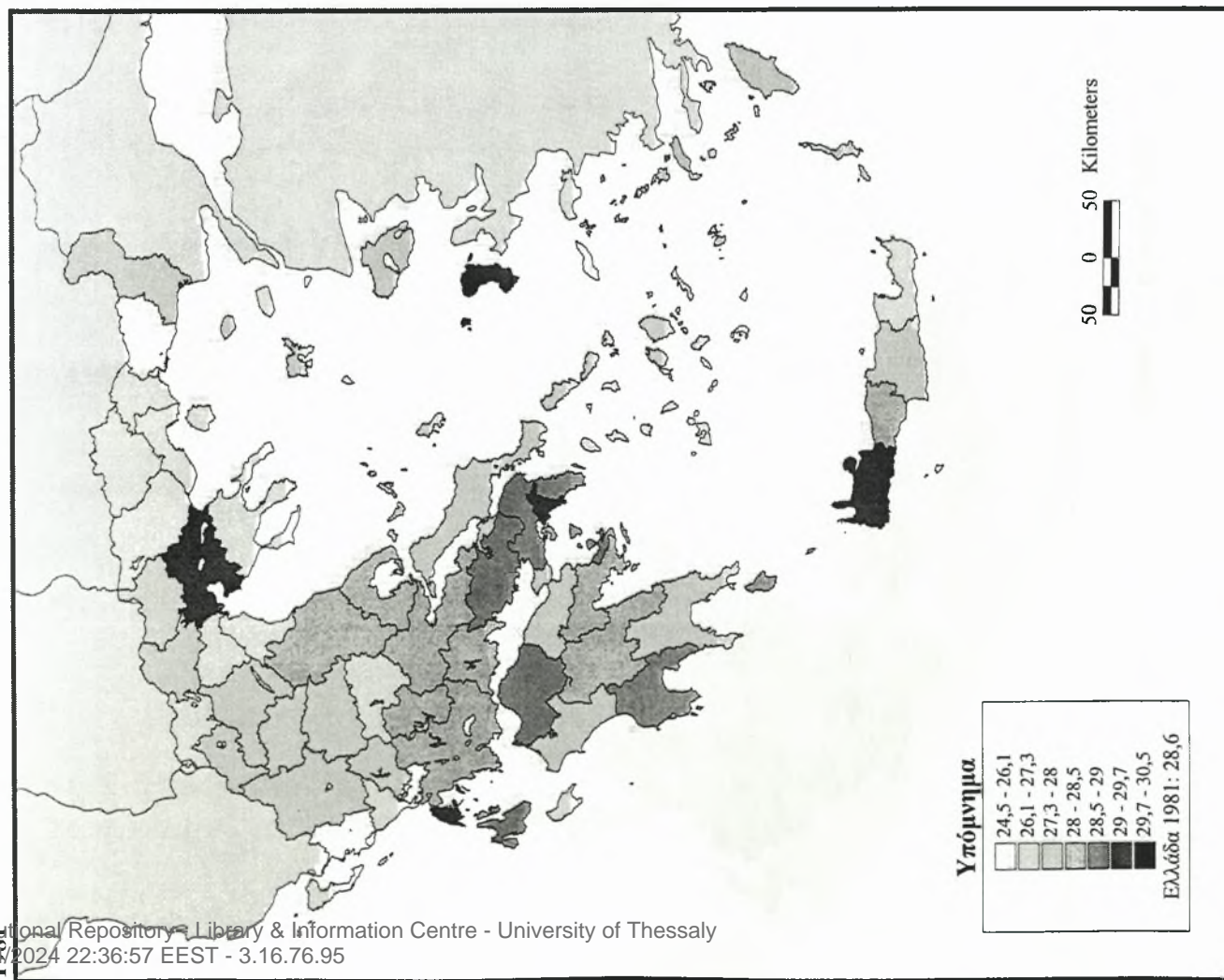

Χάρτης 16: Ελλάδα, μέση ηλικία στον πρώτο γάμο ανδρών ανά νομό (1981 και 1991).

1991

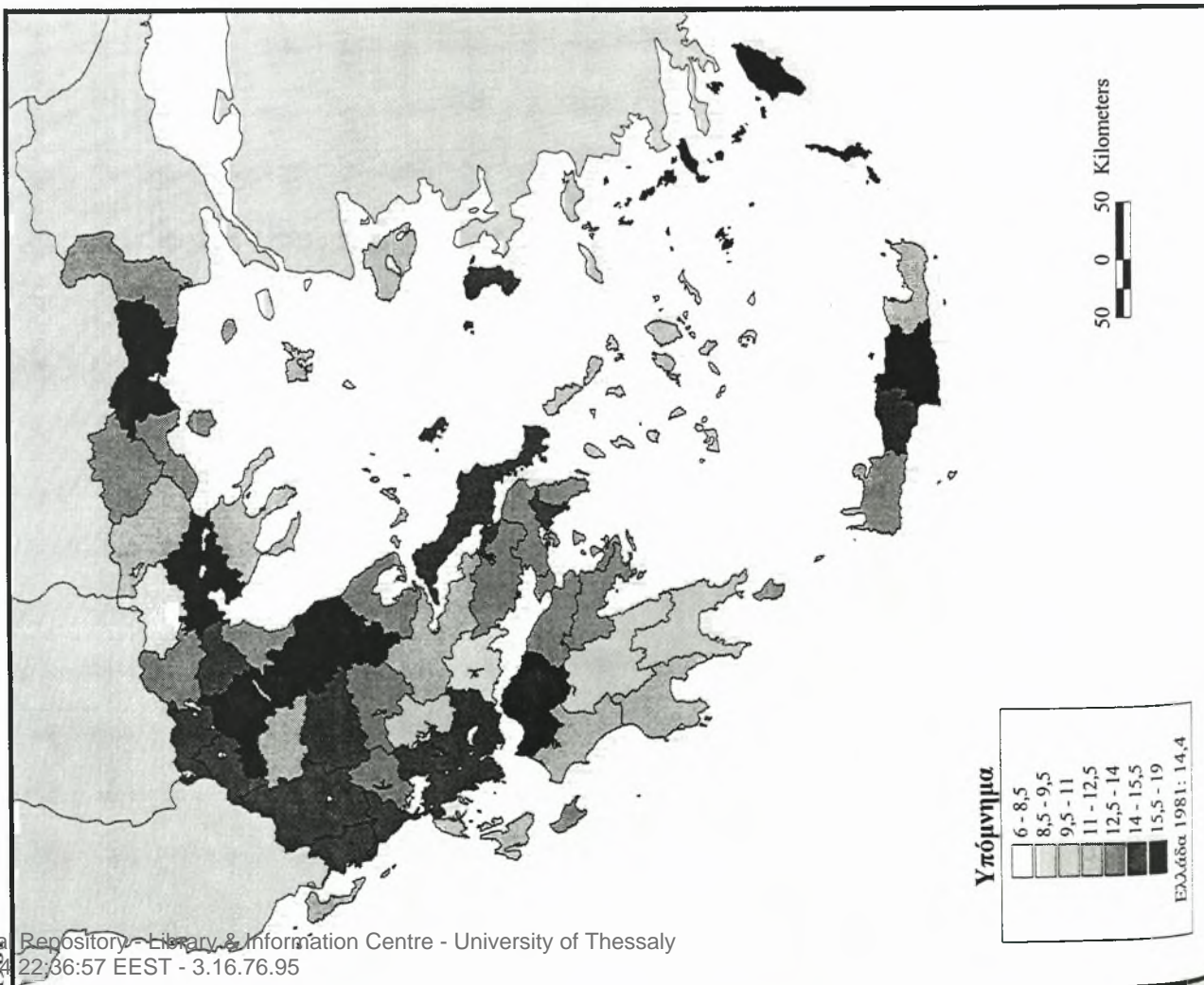

1981

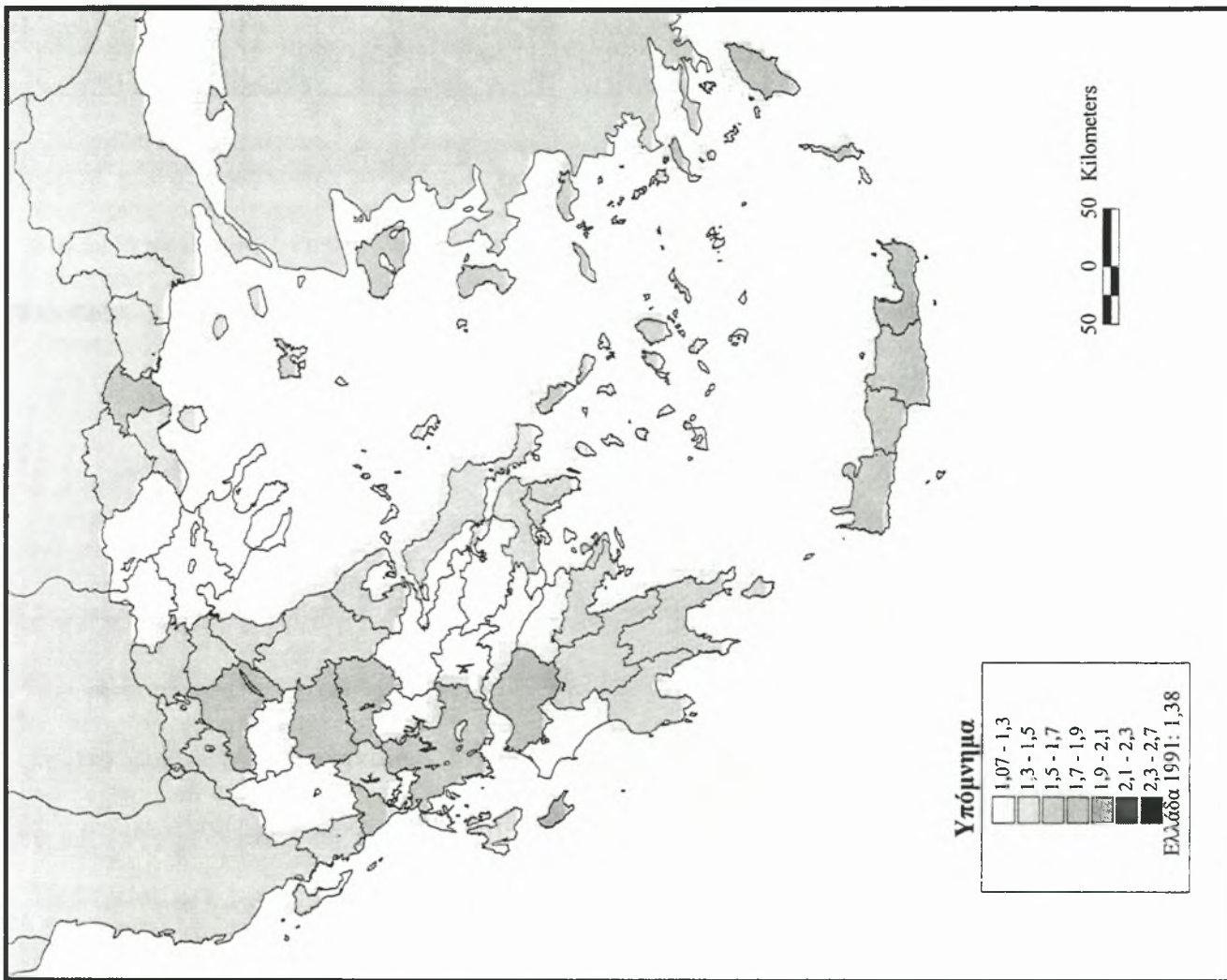
Χάρτης 17: Ελλάδα, αδρός δείκτης γεννητικότητας (%ο) ανά νομό (1981 και 1991).

1991

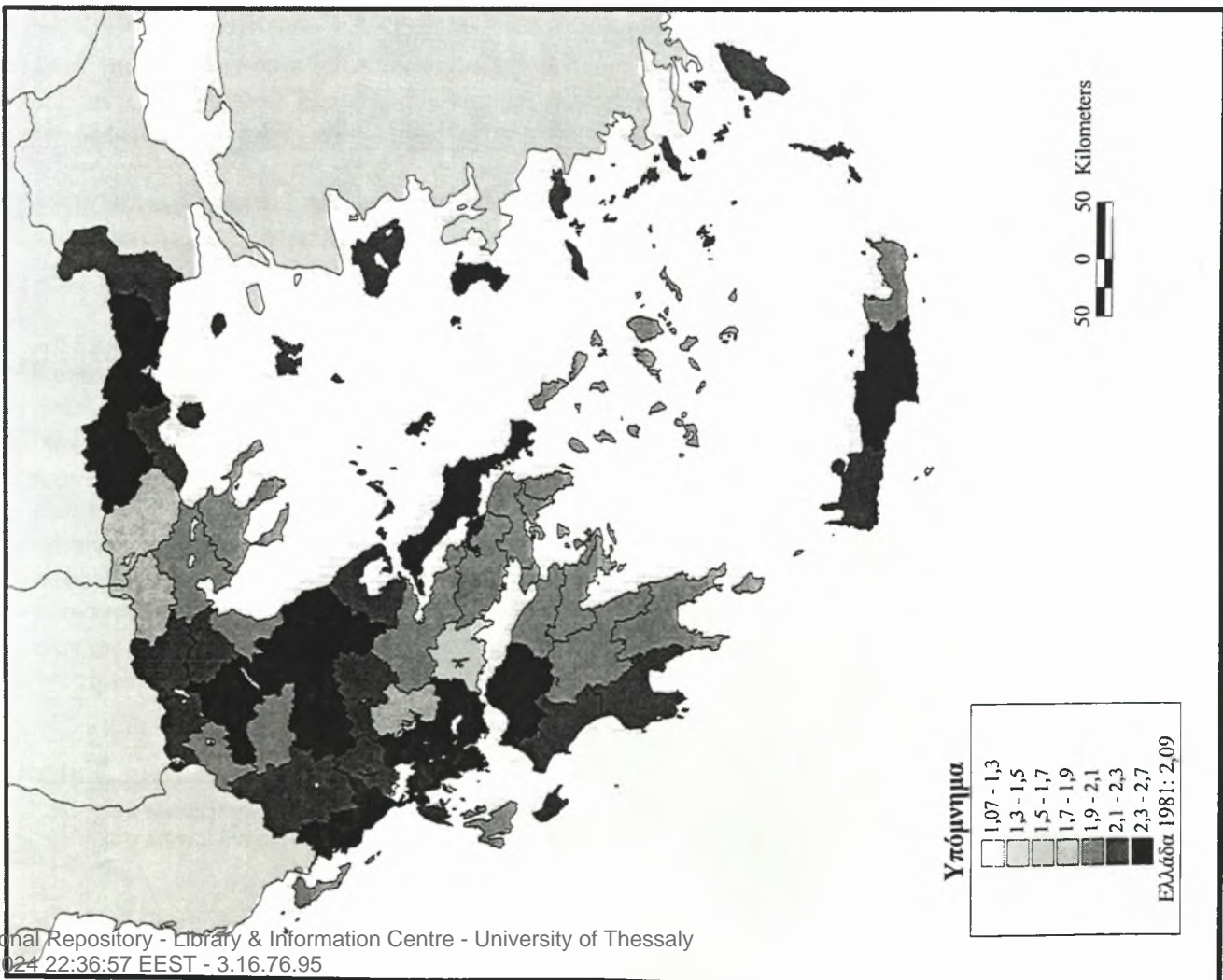

Χάρτης 18: Ελλάδα, συνθετικός δείκτης γονιμότητας ανά νομό (1981 και 1991).

1991

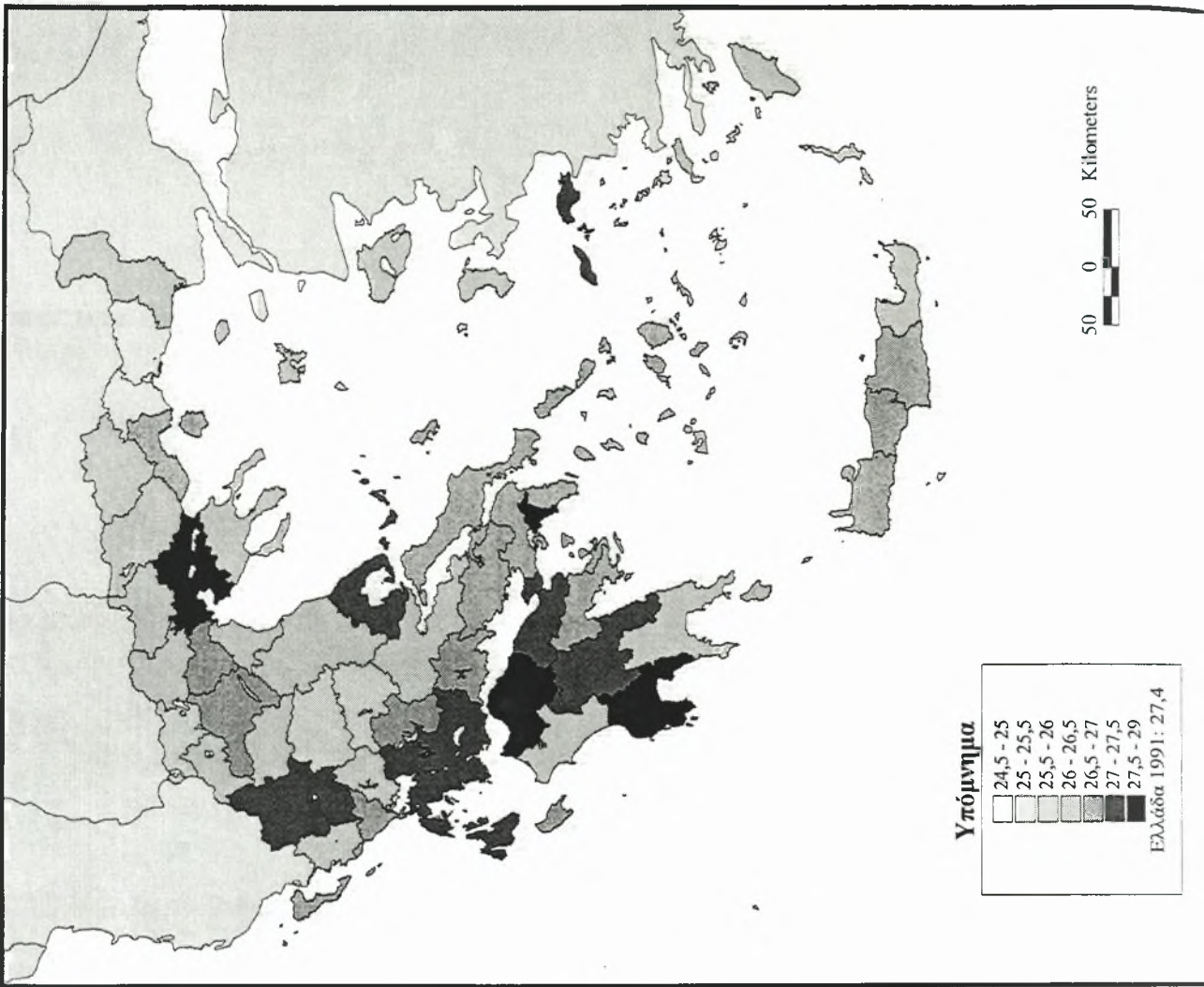

1981

Χάρτης 19: Ελλάδα, μέση ηλικία στην τεκνογονία ανά νομό (1981 και 1991).

1991

50 0 50 Kilometers

Εδώ πρέπει να τονίσουμε τη σχέση ανάμεσα στην αύξηση της μέσης ηλικίας στον πρώτο γάμο γυναικών και ανδρών και στην αύξηση της μέσης ηλικίας στην τεκνογονία. Δεδομένου ότι στη χώρα μας η πλειοψηφία των γεννήσεων γίνεται εντός γάμου, η απόφαση για σύναψη γάμου είναι συχνά συνάρτηση της απόφασης για απόκτηση τέκνων. Έτσι, με σχετική σιγουριά μπορούμε να διατυπώσουμε την υπόθεση ότι κατά τη δεκαετία του 1980 οι γυναίκες και οι άνδρες της χώρας μας αποφάσισαν να καθυστερήσουν τόσο την σύναψη των γάμων τους όσο και την απόκτηση των τέκνων τους. Η τακτική ωστόσο αυτή είναι πιθανόν να είναι μονάχα συγκυριακή.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξέταση της γεννητικότητας στη διάρκεια του χρόνου (διαγενεακή ανάλυση). Από τα δεδομένα της απογραφής, μέσω της αναδρομικού τύπου παρατήρησης μπορούμε να συνάγουμε κάποια συμπεράσματα για τη συμπεριφορά των γυναικών προηγούμενων γενεών οι οποίες όμως έχουν ήδη συμπληρώσει τη γονιμότητά τους (δηλαδή έχουν διανύσει τα 35 έτη γόνιμης ζωής – ηλικίες από 15-49 ετών). Έτσι καταγράφηκαν σε χάρτη οι εντάσεις της γονιμότητας των γενεών του 1900 και 1940. Όπως προαναφέρθηκε, η διαγενεακή γονιμότητα στη συγκεκριμένη περίπτωση προέρχεται από αναδρομικού τύπου παρατηρήσεις οι οποίες καταγράφονται στην απογραφή του 1991 (διατύπωση ερώτησης: πόσα παιδιά έχετε κάνει στη ζωή σας μέχρι σήμερα). Τα αποτελέσματα αυτού του τύπου παρατήρησης δεν απομονώνουν τον παράγοντα της θνησιμότητας όσον αφορά τον πληθυσμό των γυναικών δεδομένου ότι όσες γυναίκες απαντούν πρέπει αφεαυτού να είναι εν ζωή το 1991. Έτσι, υπό την προϋπόθεση ότι όσο περισσότερα παιδιά γεννά μια γυναίκα τόσο μεγαλύτερο κίνδυνο θνησιμότητας συναντά στη διάρκεια της ζωής της, μπορούμε να πούμε ότι αυτές που απάντησαν (ιδιαίτερα για τη γενεά του 1900) είναι αυτές που γέννησαν λιγότερα παιδιά συγκριτικά με τις υπόλοιπες γυναίκες της γενεάς τους.

Έτσι, για τη γενεά του 1900 είναι μάλλον άτοπο να υποστηρίξουμε ότι τα δεδομένα μας ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα της εποχής, ωστόσο είναι δυνατόν να προβούμε σε χωρικές συγκρίσεις αν υποθέσουμε ότι το λάθος μας κατανέμεται συστηματικά σε όλη τη χώρα. Τα αποτελέσματα όμως που αφορούν τη γενεά του 1940 είναι αρκετά αξιόπιστα και ανταποκρίνονται σε μεγάλο βαθμό στην πραγματικότητα δεδομένου ότι οι γυναίκες της γενεάς αυτής έχουν ηλικία μόλις 51 ετών το 1991.

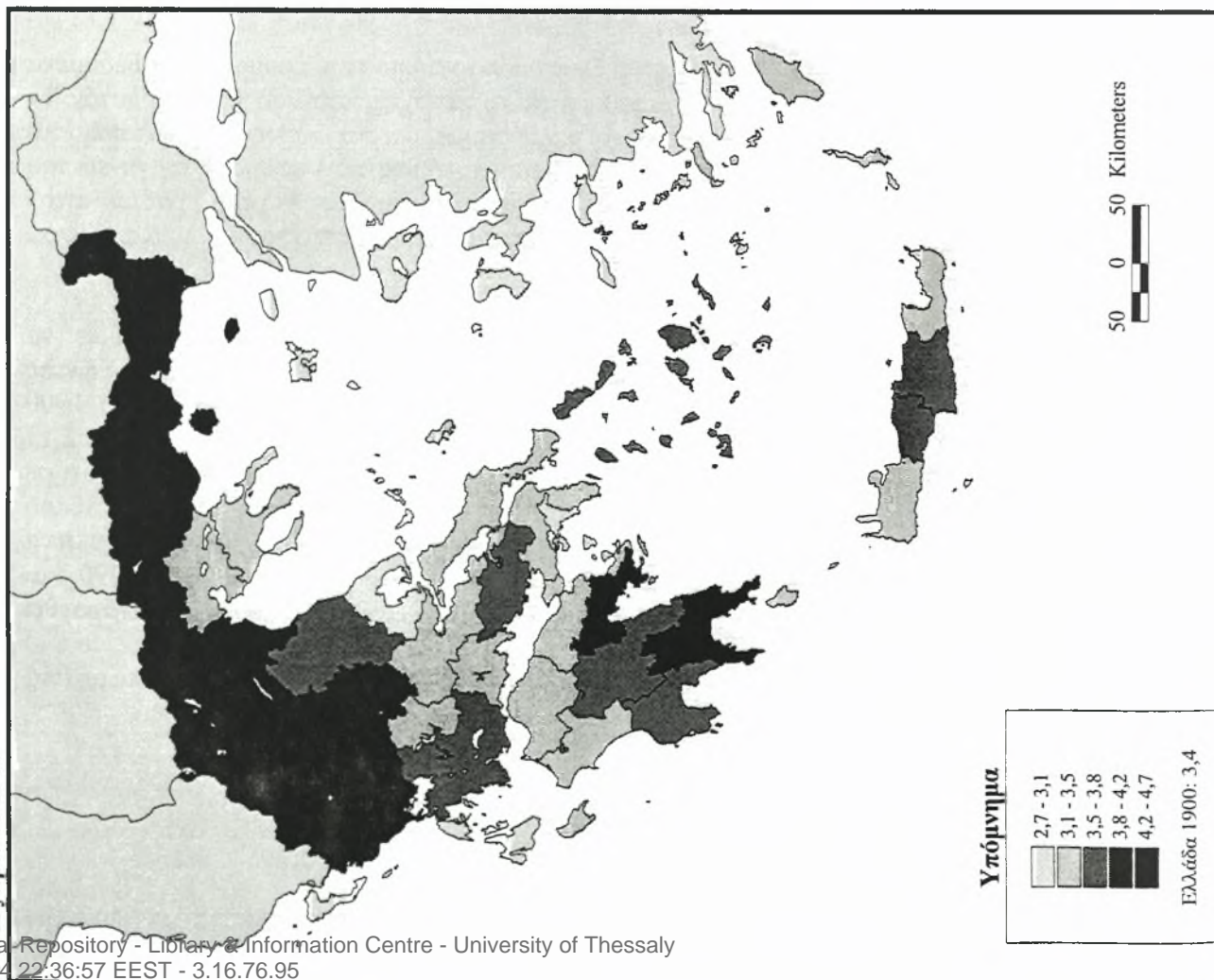
Σχετικά με τα αποτελέσματα της ανάλυσης (βλ. χάρτη 20) μπορούμε να διατυπώσουμε ορισμένα ιδιαίτερες ενδιαφέροντες παρατηρήσεις. Ξεκινώντας οφείλουμε να υπενθυμίσουμε ότι το όριο αναπαραγωγής για τη γενεά του 1900 υπολογίζεται γύρω στα 3,08 παιδιά ανά γυναίκα⁶ και για τη γενεά του 1940⁷ στο 2,15 παιδιά ανά γυναίκα. Ήδη ένα πρώτο συμπέρασμα για τη γενεά του 1900 είναι ότι σε ελάχιστους νομούς η ένταση της γονιμότητας είναι χαμηλότερη από το καθαρό ποσοστό αναπαραγωγής και δεδομένης της υποεκτίμησης των στοιχείων μπορούμε να πούμε με σχετική σιγουριά ότι οι γυναίκες που γεννήθηκαν προ του 1990 και τεκνοποίησαν στη διάρκεια του πρώτου του μισού του αιώνα μας έχουν αναπαραχθεί πλήρως αφήνοντας και ένα πλεόνασμα. Δεν μπορούμε να ισχυριστούμε όμως το ίδιο για τη γενεά του 1940 στο βαθμό που σημαντικός αριθμός νομών βρίσκεται κάτω από

⁶ δεδομένα πίνακα θνησιμότητα 1926-30, ΕΣΥΕ, ίδιοι υπολογισμοί.

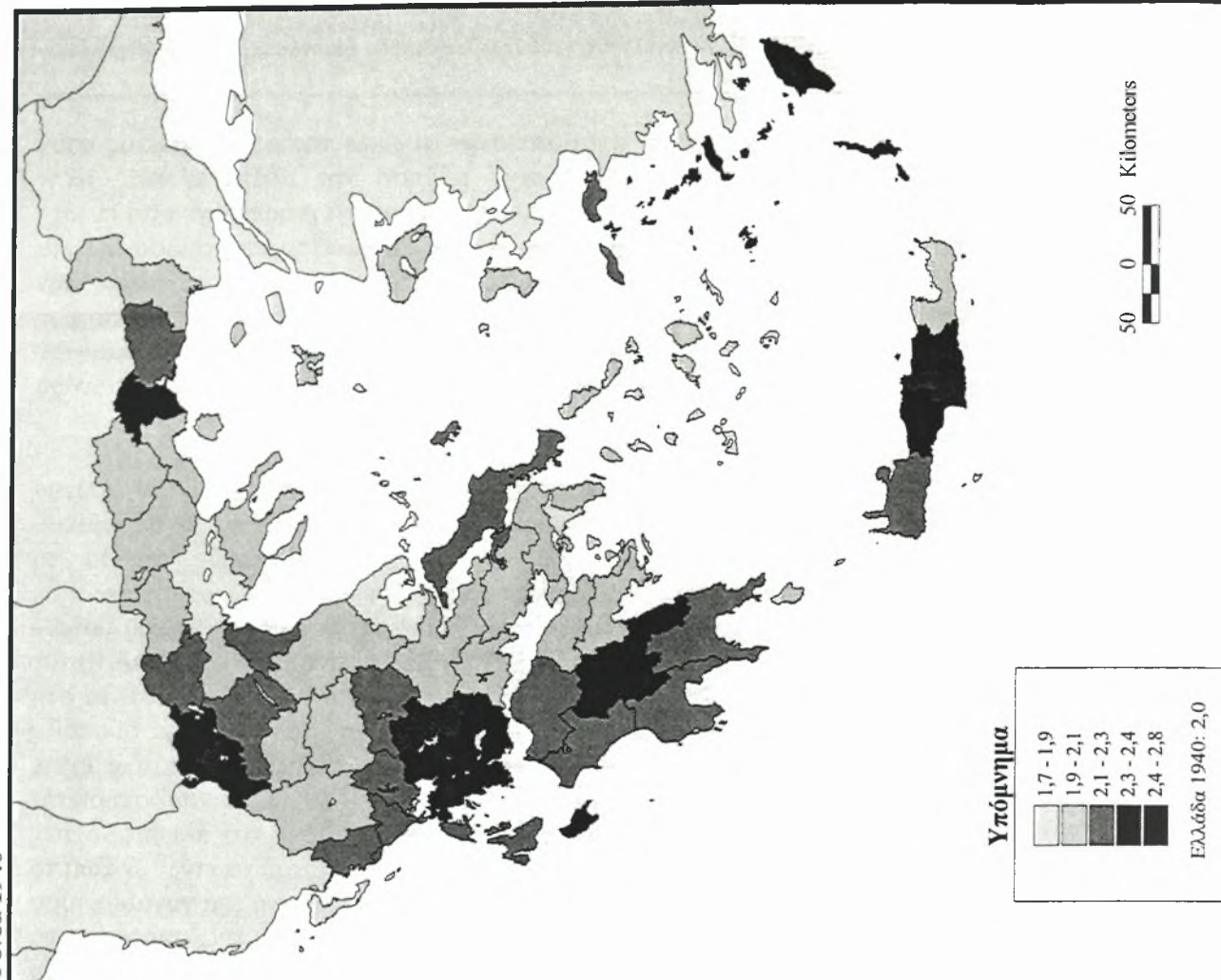
⁷ δεδομένα πίνακα θνησιμότητα 1960, ΕΣΥΕ, ίδιοι υπολογισμοί.

Χάρτης 20: Ελλάδα, μέσος αριθμός παιδιών ανά γυναίκα στις γενεές (1900 και 1940).

Γενεές πριν το 1900

Γενεά 1940

το όριο αναπαραγωγής (ενώ για το σύνολο της χώρας ο μέσος αριθμός παιδιών ανά γυναίκα ανέρχεται σε 2 μόλις παιδιά).

Μια δεύτερη παρατήρηση αφορά τις χωρικές διαφοροποιήσεις. Στη γενεά του 1900 διακρίνουμε ένα σαφέστατο διαχωρισμό Βορρά – Νότου, όπου οι η υψηλή σχετικά ένταση της γονιμότητας οφείλεται τόσο στην εισροή και εγκατάσταση προσφύγων με διαφορετική γονιμότητα σε αυτές τις περιοχές όσο και στην οικονομική, πολιτική και εκπαιδευτική υστέρηση των περιοχών αυτών. Παράλληλα διακρίνουμε την μικρή έως χαμηλή γονιμότητα των περιοχών που έμελλαν να φιλοξενήσουν τα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας, παρατηρώντας ένα μοτίβο που ανταποκρίνεται πλήρως στο παραγωγικό σύστημα της εποχής με κύρια χαρακτηριστικά τον αγροτικό τρόπο ζωής, την οικοτεχνία και την μικρο-καλλιέργεια.

Σχετικά με τη γενεά του 1940 τώρα, το μοτίβο αλλάζει σημαντικά με είκοσι δύο νομούς ήδη κάτω από το όριο αναπαραγωγής και συγκεκριμένη δυναμικότητα που προοιεύει και προετοιμάζει το συγκυριακό μοτίβο του 1991 (βλ και χάρτη 18). Άνω του ορίου αναπαραγωγής βρίσκεται κυρίως το δυτικό τμήμα της χώρας (νομοί Θεσπρωτίας, Πρέβεζας, Άρτας, Καρδίτσας, Ευρυτανίας, Αιτωλοακαρνανίας, Κεφαλληνίας και ολόκληρη η Πελοπόννησος εκτός της Κορινθίας και της Αργολίδας), η Κρήτη εκτός του νομού Λασιθίου, τα Δωδεκάνησα και τέλος οι νομοί Ξάνθης και Ροδόπης, Πέλλας, Πιερίας, Κοζάνης, Καστοριάς και Φλώρινας. Προφανώς όλοι οι υπόλοιποι είκοσι δύο νομοί βρίσκονται κάτω από το όριο αναπαραγωγής. Συνοψίζοντας, οι εστίες υψηλής γονιμότητας στην χώρα μας έχουν σημαντικά περιορισθεί και διαφαίνεται μια τάση ομοιογενοποίησης των αναπαραγωγικών συμπεριφορών, στο βαθμό που το εύρος της έντασης έχει συρρικνωθεί σημαντικά. Η Ξάνθη λόγω της μουσουλμανικής μειονότητας διαφοροποιείται της λοιπής χώρας, όπως και οι νομοί Φλώρινας και Καστοριάς στην Δυτική Μακεδονία, οι νομοί Αιτωλοακαρνανίας και Ευρυτανίας στην Δυτική Ελλάδα, η Αρκαδία και η κεντρική Κρήτη (νομοί Ρεθύμνης και Ηρακλείου). Οι παράγοντες εκείνοι που διαφοροποιούν την γονιμότητα των γυναικών των περιοχών αυτών χρήζουν διερεύνησης και μόνον υποθέσεις εργασίας δύνανται να διατυπωθούν στο σημείο αυτό.

4. Οι χωρικές δημογραφικές διαφοροποιήσεις στην Ελλάδα: από την ετερογένεια στην σύγκλιση;

Στη μελέτη αυτή επιχειρείται μια πρώτη προσέγγιση των χωρικών δημογραφικών διαφοροποιήσεων στην χώρα μας και των μεταβολών στην περίοδο 1981-1991. Τα δεδομένα τα οποία χρησιμοποιήθηκαν αναφέρονται κυρίως σε δύο χρονικές στιγμές που απέχουν μια δεκαετία (στα απογραφικά έτη) και δευτερευόντως μόνον σε χρονολογικές περιόδους (φαινόμενη μετανάστευση και φυσικό ισοζύγιο). Η έλλειψη χρονολογικών σειρών στην δημογραφική ανάλυση θέτει κάποια προβλήματα, στο βαθμό που η αποτύπωση των όποιων διαφοροποιήσεων σε δύο μόνον έτη, αποτελεί αποσπασματική ανάγνωση της πραγματικότητας και δεν επιτρέπει την σαφή συναγωγή συμπερασμάτων.

Ο προαναφερθείς καταναγκασμός που απορρέει από την διαθεσιμότητα των αναγκαίων δεδομένων (και την φερεγγυότητα τους) έχει διαφοροποιημένες επιπτώσεις. Στην περιγραφή και ανάλυση των πληθυσμιακών δομών (βλέπε

πληθυσμιακές πυραμίδες) η έλλειψη χρονολογικών σειρών δεν θέτει πρόβλημα στο βαθμό που σε αυτές αποκρυσταλλώνεται η δημογραφική ιστορία (μετανάστευση, γονιμότητα-γεννητικότητα, θνησιμότητα) κάθε χωρικής ενότητας στη διάρκεια της τελευταίας εκατονταετίας. Το ίδιο ισχύει σε μεγάλο βαθμό και για τους δομικούς δείκτες, στο βαθμό που στον υπολογισμό τους υπεισέρχονται μεγάλες πληθυσμιακές ομάδες και εκφράζονται σχετικές αδράνειες. Οι τάσεις είναι επομένως σαφείς και επιτρέπουν την συναγωγή ασφαλών συμπερασμάτων.

Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο και με τους συγχρονικούς δείκτες που προσμετρούν την ένταση και το ημερολόγιο των δημογραφικών φαινομένων σε μια χρονική στιγμή (εδώ σε δύο ημερολογιακά έτη). Στον υπολογισμό τους συμμετέχουν 30 ή 35 διαφορετικές γενεές (ομάδες ατόμων που γεννήθηκαν σε διαφορετικά έτη), με διαφορετική ιστορία στο βαθμό που διατρέχουν τον χρόνο έχοντας διαφορετικές ηλικίες. Οι διαφοροποιημένες τιμές των δεικτών αυτών δύναται να αποδοθούν είτε στα διαφορετικά ημερολόγια (κατανομή των φαινομένων στο χρόνο), είτε στις διαφοροποιημένες τελικές εντάσεις των εν λόγω γενεών είτε στο συνδυασμό των δύο αυτών παραμέτρων. Επί παραδείγματι, όταν σε δύο χωρικές ενότητες στον ίδιο χρόνο καταγράφεται διαφορετικός αριθμός παιδιών ανά γυναίκα, δεν σημαίνει αναγκαστικά ότι διαδοχικές γενεές γυναικών στις δύο αυτές ενότητες έχουν σημαντικά διαφοροποιημένες αναπαραγωγικές συμπεριφορές (ότι δηλαδή ο μέσος αριθμός παιδιών που έφεραν ή θα φέρουν τελικά στον κόσμο οι γυναίκες των δύο αυτών χωρικών ενοτήτων διαφοροποιείται). Η διαγενεακή ανάλυση θα έδιδε σαφείς απαντήσεις, είναι όμως αδύνατη λόγω της έλλειψης μακρών χρονολογικών σειρών. Τέλος, κάποιοι αδροί δείκτες που χρησιμοποιήθηκαν και χαρτογραφήθηκαν στα δύο απογραφικά έτη (θνησιμότητας, γεννητικότητας και μετανάστευσης) χρήζουν προσεκτικής ερμηνεία στον βαθμό που δεν προσμετρούν την καθαρή ένταση των φαινομένων, αλλά επηρεάζονται από τις δημογραφικές δομές του κάθε χώρου.

Λαμβάνοντας υπόψη τα προαναφερθέντα δυνάμεθα παρόλα αυτά να συνάγουμε κάποια βασικά συμπεράσματα από την πρότερη συγκριτική χωρική ανάλυση. Καταρχάς, οι χωρικές διαφοροποιήσεις το 1981 είναι σαφώς σημαντικότερες σε σχέση με το 1991. Διαφαίνεται μια τάση ομοιογενοποίησης του χώρου με βάση την ανάλυση σε επίπεδο νομού, ανάλυση που πιθανόν να υποκρύπτει σημαντικές διαφοροποιήσεις εάν επιχειρηθεί σε χαμηλότερο χωρικό επίπεδο. Αν ο χάρτης των πληθυσμιακών πυκνοτήτων (χάρτης 2) παραμένει παρόλα αυτά σχεδόν αμετάβλητος, αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι σε αυτόν αποτυπώνονται οι μακρόχρονες δημογραφικές και οικονομικές εξελίξεις της σύγχρονης Ελλάδας, που οδήγησαν σε συγκεντρώσεις πληθυσμού στον παράκτιο και πεδινό χώρο και στα αστικά κέντρα.

Ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής (χάρτης 3) του πληθυσμού, ως συγκερασμός της φαινόμενης μετανάστευσης (χάρτης 4) και του φυσικού ισοζυγίου (χάρτης 5) των εξεταζόμενων χωρικών ενοτήτων αναδεικνύουν μια διχοτομημένη Ελλάδα: Βόρεια Πελοπόννησος, Κυκλάδες και Δωδεκάνησα, το μεγαλύτερο τμήμα της Κρήτης, η Αττική και οι γειτονικοί της νομοί, ανατολική Θεσσαλία, ο νομός Θεσσαλονίκης και οι νομοί επιρροής του στα βόρεια και δυτικά του, ως και οι νομοί Ιωαννίνων και Θεσπρωτίας έχουν θετικές μεταβολές, εν αντιθέσει με την υπόλοιπη Ελλάδα (βασικά την ορεινή και τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου) που φθίνει. Ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός ότι η δημογραφικά ζώσα Ελλάδα (με βάση το φυσικό ισοζύγιο, δηλαδή την διαφορά ανάμεσα στις γεννήσεις και τους θανάτους) δεν ταυτίζεται αναγκαστικά με την δημογραφικά δυναμική Ελλάδα και η μετανάστευση αποτελεί τον καθοριστικό

παράγοντα για την ερμηνεία των αποκλίσεων, μετανάστευση η οποία κυρίως φωτογραφίζει τις πλέον οικονομικά αναπτυσσόμενες περιοχές.

Οι πληθυσμιακές πυραμίδες αποτυπώνουν εμμέσως το διαφορικό παίγνιο του φυσικού ισοζυγίου και των μεταναστεύσεων όχι μόνον της τελευταίας δεκαετίας, αλλά των τελευταίων εκατό χρόνων (χάρτης 6). Η μετάβαση από τέσσερις τύπους κατά το 1981 σε πέντε τύπους το 1991, δεν αποτελεί έκφραση σημαντικής διεύρυνσης των χωρικών διαφοροποιήσεων. Η Ελλάδα γηράσκει με διαφοροποιημένους ρυθμούς αν και τα γεγονότα της κρίσιμης δεκαετίας του '40 και της δεκαπενταετίας 1915-1930, όπως και η διαφοροποιημένη ένταση της εσωτερικής και εξωτερικής μετανάστευσης της περιόδου 1950-1980 αποτυπώνονται έντονα ακόμη και στις πληθυσμιακές πυραμίδες του 1991.

Η δημογραφική γήρανση, αποτέλεσμα της ταχείας πτώσης της γεννητικότητας στο μεσοδιάστημα ανάμεσα στις δύο διαδοχικές απογραφές, χαρακτηρίζει πλέον το σύνολο της χώρας. Οι εσωτερικές μεταναστεύσεις επιβραδύνουν τους ρυθμούς αύξησής της σε ορισμένους νομούς, την επιταχύνουν δε αντίστοιχα σε αυτούς που φθίνουν χάνοντας πληθυσμό. Ο δείκτης γήρανσης (αναλογών αριθμός ατόμων ηλικίας άνω των 65 ετών σε 100 άτομα ηλικίας 0-14 ετών, χάρτης 7) αυξάνεται κατά 15 μονάδες για το σύνολο της χώρας, πολύ περισσότερο δε για ορισμένους νομούς. Η δημογραφικά γηρασμένη Ελλάδα είναι αυτή που βρίσκεται κατά μήκος του κύριου κεντρικού ορεινού όγκου που την διατρέχει από βορρά προς νότο και συμπληρωματικά η ανατολική νησιώτικη (με μόνη εξαίρεση τα Δωδεκάνησα). Φυσικά, ως αναμένετο, ο δείκτης εξάρτησης (χάρτης 8) μειώνεται ανάμεσα στο 1981 και το 1991, στο βαθμό που η βαρύνουσα ομάδα του αριθμητή (οι 0-14 ετών) συρρικνώνεται σημαντικά, και το ίδιο συμβαίνει με τον δείκτη αντικατάστασης (αναλογών αριθμός ατόμων ηλικίας 15-19 ετών σε 100 άτομα ηλικίας 60-64 ετών, χάρτης 9). Εάν υπήρχε ταύτιση των δύο αυτών ηλικιακών ομάδων (15-19 και 60-64 αντίστοιχα) με αυτούς που εισέρχονται στην αγορά της εργασίας για να αντικαταστήσουν αυτούς που απέρχονται, θα αναμένετο οι συνθήκες στην αγορά εργασίας το 1991 να ήταν σημαντικά ευνοϊκότερες στους νομούς εκατέρωθεν του κεντρικού ορεινού όγκου και στην δυτική Μακεδονία εν σχέση με μια δεκαετία πριν.

Ο αδρός δείκτης θνησιμότητας (χάρτης 11) σε μεγάλο βαθμό αποτυπώνει όχι την διαφορική ένταση του φαινομένου στις εξεταζόμενες χωρικές ενότητες (διαφοροποίηση της μέσης προσδοκώμενης ζωής στην γέννηση), αλλά την γήρανση του πληθυσμού (δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι οι χάρτες 7 και 11 για το 1991 επιτιθέμενοι δεν διαφέρουν σημαντικά). Αντιθέτως ο δείκτης βρεφικής θνησιμότητας (χάρτης 12) συρρικνώνεται σημαντικά ανάμεσα στο 1981 και το 1991 αποτυπώνοντας την σημαντική βελτίωση της παροχής ιατρικών υπηρεσιών στην χώρα μας. Ως αναμένετο, η πτώση του δείκτη είναι ταχύτατη στους νομούς εκείνους που χαρακτηρίζονται από υψηλή βρεφική θνησιμότητα το 1981, με αποτέλεσμα την σύγκλιση των διαφορών και την τάση ομοιογενοποίησης του χώρου.

Σαφείς τάσης σύγκλισης παρουσιάζει και η γαμηλιότητα (χάρτης 14). Η συρρίκνωσή της στην διάρκεια της περιόδου 1981 –1991, ταχύτατη στους νομούς που ακόμη μέχρι το 1981 χαρακτηρίζονταν τόσο από το πρώιμο της ηλικίας των γυναικών όσο και από την έντονη γαμηλιότητά τους, οδήγησε και εδώ στην ομοιογενοποίηση του φαινομένου στο χώρο. Η μέση ηλικία στον πρώτο γάμο ανέρχεται φυσικά ταχύτατα, ιδιαίτερα στους έντονα αστικοποιημένους νομούς, με αποτέλεσμα ο χάρτης του 1991

να διαφοροποιείται σημαντικά εν σχέσει με αυτόν του 1981 και οι χωρικές διαφοροποιήσεις να εντείνονται (χάρτες 15 και 16). Οι ίδιες ακριβώς διαπιστώσεις ισχύουν και για την γονιμότητα (συνθετικός δείκτης). Η πτώση της γονιμότητας είναι εντονότερη όμως της γαμηλιότητας, και κανένας ελληνικός νομός κατά το 1991 δεν υπερβαίνει το όριο των 1,8 παιδιών ανά γυναίκα (ας υπενθυμίσουμε ότι το όριο αναπαραγωγής είναι 2,1 παιδιά/γυναίκα), σε αντίθεση με το 1981 (στην πλειοψηφία τους-στα 2/3 των νομών- οι ελληνίδες έφεραν στον κόσμο κατά το έτος αυτό άνω των 2,1 παιδιών). Οι τάσεις σύγκλισης είναι σαφείς και οδηγούν και εδώ στην ταχύτερη ομοιογενοποίηση του χώρου. Αντιθέτως, η μέση ηλικία στην τεκνογονία, άμεση συνέπεια της ανόδου της μέσης ηλικίας στον πρώτο γάμο των γυναικών (στο βαθμό που οι εκτός γάμου γεννήσεις στην χώρα μας δεν υπερβαίνουν το 4%) εντόνως ανερχόμενη, έχει ως αποτέλεσμα την διεύρυνση των αποκλίσεων από τον μέσο όρο και την αποτύπωση στο χάρτη σημαντικών χωρικών διαφοροποιήσεων (χάρτης 19). Ωστόσο οι διαφοροποιήσεις αυτές των μέσων ηλικιών αντικατοπτρίζουν απλώς την έντονη πορεία της γονιμότητας και της γαμηλιότητας προς την ομοιογένεια.

Τέλος, η διαγενεακή ανάλυση της γονιμότητας (χάρτης 20) αφήνει να διαφανεί αφενός μεν η σημαντική διαφοροποίηση των αναπαραγωγικών συμπεριφορών για τις γενεές των γυναικών που γεννήθηκαν πριν το 1900 (ως και γι' αυτές που γεννήθηκαν το έτος κήρυξης του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου), αφετέρου δε η διαφοροποιημένη ταχύτητα της δημογραφικής μετάβασης. Σημαντικές μετατοπίσεις καταγράφονται ωστόσο: η βόρεια Ελλάδα ήταν σαφώς γονιμότερη της νότιας και νησιώτικης στις αρχές του αιώνα μας. Αντιθέτως τα Δωδεκάνησα, η Κρήτη, η δυτική Ελλάδα και το δυτικό τμήμα της ελληνικής Θράκης είναι σαφώς γονιμότερες μισό αιώνα μετά. Στην έλευση των προσφύγων και την ιδιαίτερα δυναμική τους γονιμότητα δύναται να αποδοθεί το πρώτο διχοτομικό σχήμα. Οι λόγοι της εντονότερης γονιμότητας της δυτικής Ελλάδας και Κρήτης είναι λιγότερο προφανείς και χρήζουν ιδιαίτερης διερεύνησης.

Παράρτημα Α: Πηγές και δεδομένα

Τα απαραίτητα δεδομένα για την παρούσα εργασία, διατέθηκαν από την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος. Έτσι, σε επίπεδο χωρικής ανάλυσης νομού χορηγήθηκαν στοιχεία που αφορούν τόσο τα δημογραφικά γεγονότα (γεννήσεις, γάμοι και θάνατοι), όσο και τον πληθυσμό. Είναι σημαντικό να τονίσουμε πόσο ενδιαφέρον θα ήταν η ανάλυση να γίνει σε χαμηλότερο χωρικό επίπεδο από εκείνο του νομού, έτσι ώστε να αναδειχθούν ασφαλέστερα οι χωρικές διαφοροποιήσεις. Λόγω όμως ανυπαρξίας εκτιμήσεων του πληθυσμού ανά μονοετείς ή πενταετείς ηλικιακές ομάδες σε επίπεδο χαμηλότερο από εκείνο του νομού, ήταν αδύνατο να γίνει τέτοιου είδους ανάλυση.

Θα πρέπει στο σημείο αυτό να γίνουν ορισμένες παρατηρήσεις αναφορικά με τη φύση των στοιχείων:

- Τα στοιχεία σχετικά με τον πληθυσμό είναι τα αποτελέσματα εκτιμήσεων του πληθυσμού της Ελλάδος και των διοικητικών της υπο-ενοτήτων από την ΕΣΥΕ. Οι εκτιμήσεις αυτές για τον πληθυσμό αφορούν την αρχή του έτους από το 1981 μέχρι το 1998. Με βάση αυτά έγινε και η εκτίμηση του πληθυσμού για τη μέση κάθε έτους (ως αριθμητικός μέσος δύο συνεχόμενων ετών).
- Η κατανομή των γάμων ανά μονοετή ηλικιακή ομάδα του γαμβρού/ νύφης που μας εδόθη από την ΕΣΥΕ εμφανίστηκε με προβλήματα αξιοπιστίας με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατόν να αξιοποιηθεί. Για το λόγο αυτό χρησιμοποιήθηκε στις αναλύσεις η κατανομή ανά πενταετείς ηλικιακές ομάδες η οποία προήλθε από την κατανομή κατά μονοετείς ηλικιακές ομάδες και έδωσε τα καλύτερα δυνατά αποτελέσματα.
- Τα στατιστικά δεδομένα σε έντυπη μορφή που χρησιμοποιήσαμε για την μελέτη αυτή προέρχονται από τις κάτωθι δημοσιεύσεις της ΕΣΥΕ:

ΕΣΥΕ (1981-1996) *Στατιστική της Φυσικής Κίνησης του Πληθυσμού της Ελλάδος*.

ΕΣΥΕ (1981-1996) *Στατιστική Επετηρίς*.

ΕΣΥΕ *Μηνιαίο Στατιστικό Δελτίο* (1981-1996).

ΕΣΥΕ (1981) *Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της Ελλάδας*, Αθήνα.

ΕΣΥΕ (1991) *Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της Ελλάδας*, Αθήνα.

- Τέλος, στο σχήμα που ακολουθεί παρατίθενται τα διαθέσιμα στοιχεία της ΕΣΥΕ σε ψηφιακή μορφή σε επίπεδο νομού:

Σχήμα 1: Διαθέσιμα δεδομένα από την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος

ΧΩΡΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ / ΓΕΓΟΝΟΣ	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
ΧΩΡΑ																			
ΠΑΗΘΥΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ ΑΝΑ ΠΕΝΤΑΕΤΕΙΣ ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ: (0-4, 5-9, ..., 85+)																			
ΠΑΗΘΥΣΜΟΣ ΣΤΗ ΜΕΣΗ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ ΑΝΑ ΠΕΝΤΑΕΤΕΙΣ ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ (ΕΠΑΓΩΓΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ): (0-4, 5-9, ..., 85+)																			
ΓΕΝΝΗΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΜΟΝΟΕΤΕΙΣ ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ: (≤ 14, 15-19, ..., 50+)																			
ΠΡΩΤΟΙ - ΓΑΜΟΙ ΚΑΤΑ ΠΕΝΤΑΕΤΕΙΣ ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΤΟΥ ΓΑΜΒΡΟΥ: (≤ 14, 15-19, ..., 75+)																			
ΠΡΩΤΟΙ - ΓΑΜΟΙ ΚΑΤΑ ΠΕΝΤΑΕΤΕΙΣ ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΤΗΣ ΝΥΦΗΣ: (≤ 14, 15-19, ..., 75+)																			
ΓΑΜΟΙ ΚΑΤΑ ΜΟΝΟΕΤΕΙΣ ΠΕΝΤΑΕΤΕΙΣ ΟΜΑΔΕΣ ΤΟΥ ΓΑΜΒΡΟΥ: (≤ 14, 15-19, ..., 75+)																			
ΓΑΜΟΙ ΚΑΤΑ ΜΟΝΟΕΤΕΙΣ ΠΕΝΤΑΕΤΕΙΣ ΟΜΑΔΕΣ ΤΗΣ ΝΥΦΗΣ: (≤ 14, 15-19, ..., 75+)																			
ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΑ ΜΟΝΟΕΤΕΙΣ ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ: (0, 1, ..., 100+)																			
ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΑ ΠΕΝΤΑΕΤΕΙΣ ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ: (≤ 14, 15-19, ..., 85+)																			
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ (13 ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ)																			
ΠΑΗΘΥΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ ΑΝΑ ΠΕΝΤΑΕΤΕΙΣ ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ: (0-4, 5-9, ..., 85+)																			
ΠΑΗΘΥΣΜΟΣ ΣΤΗ ΜΕΣΗ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ ΑΝΑ ΠΕΝΤΑΕΤΕΙΣ ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ (ΕΠΑΓΩΓΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ): (0-4, 5-9, ..., 85+)																			
ΓΕΝΝΗΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΜΟΝΟΕΤΕΙΣ ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ: (≤ 14, 15-19, ..., 50+)																			
ΠΡΩΤΟΙ - ΓΑΜΟΙ ΚΑΤΑ ΠΕΝΤΑΕΤΕΙΣ ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΤΟΥ ΓΑΜΒΡΟΥ: (≤ 14, 15-19, ..., 75+)																			
ΠΡΩΤΟΙ - ΓΑΜΟΙ ΚΑΤΑ ΠΕΝΤΑΕΤΕΙΣ ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΤΗΣ ΝΥΦΗΣ: (≤ 14, 15-19, ..., 75+)																			
ΓΑΜΟΙ ΚΑΤΑ ΜΟΝΟΕΤΕΙΣ ΠΕΝΤΑΕΤΕΙΣ ΟΜΑΔΕΣ ΤΟΥ ΓΑΜΒΡΟΥ: (≤ 14, 15-19, ..., 75+)																			
ΓΑΜΟΙ ΚΑΤΑ ΜΟΝΟΕΤΕΙΣ ΠΕΝΤΑΕΤΕΙΣ ΟΜΑΔΕΣ ΤΗΣ ΝΥΦΗΣ: (≤ 14, 15-19, ..., 75+)																			
ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΑ ΜΟΝΟΕΤΕΙΣ ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ: (0, 1, ..., 100+)																			
ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΑ ΠΕΝΤΑΕΤΕΙΣ ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ: (≤ 14, 15-19, ..., 85+)																			
ΝΟΜΟΣ (52 ΝΟΜΟΙ)																			
ΠΑΗΘΥΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ ΑΝΑ ΠΕΝΤΑΕΤΕΙΣ ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ: (0-4, 5-9, ..., 85+)																			
ΠΑΗΘΥΣΜΟΣ ΣΤΗ ΜΕΣΗ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ ΑΝΑ ΠΕΝΤΑΕΤΕΙΣ ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ (ΕΠΑΓΩΓΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ): (0-4, 5-9, ..., 85+)																			
ΓΕΝΝΗΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΜΟΝΟΕΤΕΙΣ ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ: (≤ 14, 15-19, ..., 50+)																			
ΠΡΩΤΟΙ - ΓΑΜΟΙ ΚΑΤΑ ΠΕΝΤΑΕΤΕΙΣ ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΤΟΥ ΓΑΜΒΡΟΥ: (≤ 14, 15-19, ..., 75+)																			
ΠΡΩΤΟΙ - ΓΑΜΟΙ ΚΑΤΑ ΠΕΝΤΑΕΤΕΙΣ ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΤΗΣ ΝΥΦΗΣ: (≤ 14, 15-19, ..., 75+)																			
ΓΑΜΟΙ ΚΑΤΑ ΜΟΝΟΕΤΕΙΣ ΠΕΝΤΑΕΤΕΙΣ ΟΜΑΔΕΣ ΤΟΥ ΓΑΜΒΡΟΥ: (≤ 14, 15-19, ..., 75+)																			
ΓΑΜΟΙ ΚΑΤΑ ΜΟΝΟΕΤΕΙΣ ΠΕΝΤΑΕΤΕΙΣ ΟΜΑΔΕΣ ΤΗΣ ΝΥΦΗΣ: (≤ 14, 15-19, ..., 75+)																			
ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΑ ΜΟΝΟΕΤΕΙΣ ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ: (0, 1, ..., 100+)																			
ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΑ ΠΕΝΤΑΕΤΕΙΣ ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ: (≤ 14, 15-19, ..., 85+)																			

Παράρτημα Β: Δημογραφική ανάλυση - δείκτες

Μεθοδολογικά, πρέπει κατ' αρχήν να σημειώσουμε ότι κατά το κύριο μέρος της η ανάλυση είναι συγχρονική (αναφέρεται δηλαδή στα δημογραφικά γεγονότα στη διάρκεια ενός έτους) και έγινε για τα δύο έτη των απογραφών που ορίζουν τη δεκαετία 1981 και 1991. Ο πληθυσμός όμως που χρησιμοποιήθηκε δεν ήταν εκείνος της απογραφής, αλλά ο εκτιμώμενος πληθυσμός για τη μέση του κάθε έτους. Τέλος, χρησιμοποιήθηκε η κατανομή του πληθυσμού και των γεγονότων σε πενταετείς ηλικιακές ομάδες.

Επιχειρήθηκε ωστόσο η αξιοποίηση των δεδομένων της απογραφής σε μια προσπάθεια ανάλυσης της διαγενεακής γονιμότητας για τις γενεές 1900 και 1940 (διαγενεακή ανάλυση).

Επίσης η ανάλυση σε κάθε περίπτωση έγινε τόσο σε επίπεδο νομού όσο και σε επίπεδο χώρας.

1. Πληθυσμός

Κατασκευάστηκαν οι δείκτες που αναδεικνύουν την εξέλιξη (r) και τη δομή του πληθυσμού. Οι δείκτες που κατασκευάστηκαν είναι οι εξής:

1α) Η μέση σχετική ετήσια μεταβολή του πληθυσμού (r)

(ή ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής του πληθυσμού) (r) όπου δίδεται από την ακόλουθη σχέση,

$$P_{t+n} = P_t (1 + r)^n$$
 όπου P_t είναι ο πληθυσμός σε μια δεδομένη στιγμή t , n είναι ο αριθμός των χρονικών περιόδων (στη συγκεκριμένη περίπτωση ετών) που πέρασαν, P_{t+n} είναι ο πληθυσμός στο τέλος των χρονικών περιόδων (ετών) που παρήλθαν και r είναι ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής του πληθυσμού.

1β) Φαινόμενη μετανάστευση

Η Φαινόμενη μετανάστευση υπολογίζεται από τη διαφορά της Φυσικής αύξησης (ή μείωσης) (Εξέλιξη του πληθυσμού σε μια χρονική περίοδο) με το Φυσικό ισοζύγιο (Διαφορά των γεννήσεων από τους θανάτους για την ίδια χρονική περίοδο). Ο Δείκτης που υπολογίζεται τέλος, είναι το ποσοστό (%) της φαινόμενης μετανάστευσης στο μέσο πληθυσμό της περιόδου.

$$FM = (P_{t+n} - P_t) - (B_{t-t+n} - D_{t-t+n})$$
 όπου P_t είναι ο πληθυσμός σε μια δεδομένη στιγμή t , n είναι ο αριθμός των χρονικών περιόδων (στη συγκεκριμένη περίπτωση ετών) που πέρασαν, P_{t+n} είναι ο πληθυσμός στο τέλος των χρονικών περιόδων (ετών) που παρήλθαν, B_{t-t+n} είναι ο αριθμός των γεννήσεων της περιόδου, D_{t-t+n} είναι ο αριθμός των θανάτων της περιόδου και FM η φαινόμενη μετανάστευση σε απόλυτα νούμερα.

1γ) Οι δείκτες δομής του πληθυσμού

Ποσοστό συμμετοχής των ηλικιακών ομάδων ανά φύλο στο σύνολο του πληθυσμού

Οι ομάδες αυτές χρησιμοποιήθηκαν για την ανάλυση της δομής του πληθυσμού (χρησιμοποιούνται επίσης στη δημιουργία των πληθυσμιακών πυραμίδων) Ο τρόπος υπολογισμού τους έγινε ως εξής:

$$\frac{P_{i,j}}{P_j} \times 100 \quad \text{όπου } P(i,j) \quad i=1 \dots 17 \text{ οι πενταετείς ηλικιακές ομάδες, } j=1,2 \text{ (1=άνδρες, 2= γυναίκες) και } P \text{ ο συνολικός πληθυσμός.}$$

Δείκτης εξάρτησης

$$\frac{(P_{(0-14)} + P_{(\geq 65)})}{P_{(15-64)}} \times 100$$

όπου P(0-14, 15-64, ≥65) ο πληθυσμός των αντίστοιχων ηλικιακών ομάδων

Δείκτης γήρανσης

$$\frac{P_{(\geq 65)}}{P_{(0-14)}} \times 100$$

όπου P(0-14, ≥65) ο πληθυσμός των αντίστοιχων ηλικιακών ομάδων

Δείκτης αντικατάστασης

$$\frac{P_{(15-19)}}{P_{(60-64)}} \times 100$$

όπου P(15-19, 60-64) ο πληθυσμός των αντίστοιχων ηλικιακών ομάδων

Δείκτης αναλογίας ηλικιωμένων στον ενεργό πληθυσμό

$$\frac{P_{(\geq 65)}}{P_{(15-64)}} \times 100$$

όπου P(15-64, 65+) ο πληθυσμός των αντίστοιχων ηλικιακών ομάδων

B. Θνησιμότητα

Αδρός δείκτης γενικής θνησιμότητας:

Όπως και για τα υπόλοιπα γεγονότα, έτσι και για τους θανάτους υπολογίστηκε ο αδρός δείκτης θνησιμότητας εξής:

$$TDR = \frac{D}{P} \times 1000$$

όπου P: ο συνολικός πληθυσμός,
D: ο αριθμός θανάτων

Δείκτης βρεφικής θνησιμότητας:

Για τον υπολογισμό του δείκτη αυτού υιοθετήθηκαν ορισμένες παραδοχές όπως ότι το 1/3 των θανάτων των βρεφών κάτω του έτους αφορούν βρέφη που γεννήθηκαν στο προηγούμενο έτος και τα υπόλοιπα 2/3 βρέφη που γεννήθηκαν στο ίδιο έτος. Επιπλέον για να απαλειφθούν οι συγκυρίες που είναι δυνατόν να επηρεάσουν τους θανάτους βρεφών στη μικρή κλίμακα, χρησιμοποιήθηκε ο μέσος όρος των θανάτων τριών ετών (του απογραφικού και των δύο παρακείμενων). Συνεπώς, ο δείκτης λαμβάνει την εξής μορφή:

$$m_0 = \frac{Av(D_{0,(t-1,t,t+1)})}{1/3 * B_{t-1} + 2/3 * B_t} \times 1000$$

AvD_{0, (t-1, t, t+1)}: Μέση τιμή των θανάτων για την ηλικία 0 (0-365 ημερών) τριών διαδοχικών ετών t-1, t, t+1 και B: Αριθμός γεννήσεων αντίστοιχου έτους

Γ. Γεννητικότητα – Γονιμότητα

Αδρός δείκτης γεννητικότητας

Όπως και για τα υπόλοιπα γεγονότα, έτσι και για τις γεννήσεις υπολογίστηκε ο αδρός δείκτης γεννητικότητας ως εξής:

$$TBR = \frac{B}{P} \times 1000$$

όπου P: ο συνολικός πληθυσμός, B: Αριθμός γεννήσεων

Συνθετικός δείκτης ολικής γονιμότητας (Μέσος αριθμός παιδιών ανά γυναίκα):

Ο συνθετικός δείκτης ολικής γονιμότητας δείχνει τον αριθμό των παιδιών που προσδοκείται να φέρει στον κόσμο μια πλασματική γενεά 1000 γυναικών, αν ακολουθήσει το αναλυτικό πρότυπο γονιμότητας ενός ημερολογιακού έτους. Διαιρεμένος δια 1000 μας δίνει το μέσο αριθμό παιδιών ανά γυναίκα.

$$ICF = \frac{n \times \sum_{i=1}^7 f_i}{1000}$$

f_i : Ειδικοί συντελεστές γονιμότητας για κάθε ηλικιακή ομάδα i
 n : ο αριθμός των ετών που περιέχουν οι ομάδες (στην περίπτωσή μας $n=5$)

Μέση ηλικία στην τεκνοποίηση

Ο δείκτης αυτός δίνει την μέση ηλικία στην τεκνοποίηση μιας πλασματικής γενεάς 1000 γυναικών αν αυτές ακολουθούσαν το αναλυτικό αναπαραγωγικό πρότυπο ενός έτους. Υπολογίζεται ως εξής:

$$AAB = \frac{\sum_{i=1}^7 \frac{(x+n)}{2} \times_n f_i}{\sum_{i=1}^7 f_i}$$

όπου x η πρώτη ηλικία της ηλικιακής ομάδας i με διάστημα $n=5$
 f_i : Ειδικοί συντελεστές γονιμότητας για κάθε ηλικιακή ομάδα i

4. Πρωτο-Γαμηλιότητα

Οι γάμοι διαχωρίζονται σε δύο κατηγορίες, στο σύνολο των γάμων και στους πρώτους γάμους. Στη μελέτη αυτή δίδονται οι δείκτες μόνο για τις γυναίκες (εκτός από την μέση ηλικία στον πρώτο γάμο η οποία υπολογίστηκε και για τα δύο φύλα) ώστε να γίνει μια αντιστοίχιση των συμπεριφορών τους.

Συνθετικός δείκτης πρωτο-γαμηλιότητας:

$$ICNupr^a(m/w) = \frac{n \times \sum_{i=1}^{14} \mu^a_i}{1000}$$

$M^a(m/w)_i$ = Ειδικοί συντελεστές πρωτο-γαμηλιότητας: λόγος των γάμων από άνδρες ή γυναίκες συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας προς τον πληθυσμό των αυτών ατόμων επί 1000, i =ηλικιακή ομάδα και n : ο αριθμός των ετών που περιέχουν οι ομάδες (στην περίπτωσή μας $n=5$)

Μέση ηλικία στην σύναψη του πρώτου γάμου

$$AAM^a(m/w) = \frac{\sum_{i=1}^{14} \frac{(x+n)}{2} \times_n \mu^a_i(m/w)}{\sum_{i=1}^{14} \mu^a_i(m/w)}$$

όπου x η πρώτη ηλικία της ηλικιακής ομάδας i με διάστημα $n=5$,
 $\mu^a(m/w)_i$ = Ειδικοί συντελεστές πρωτο-γαμηλιότητας (ανδρών/ γυναικών) για κάθε ηλικιακή ομάδα i

Ένταση διαγενεακής γονιμότητας

Με τη βοήθεια των στοιχείων της απογραφής είναι δυνατόν να έχουμε μια εκτίμηση για την ένταση της διαγενεακής γονιμότητας των γυναικών των γενεών, ένταση η οποία μετράται με τον μέσο αριθμό παιδιών ανά γυναίκα που υπολογίζεται βάσει των στοιχείων ως εξής:

$$\frac{p}{C}$$

όπου P : ο πληθυσμός των γυναικών εν ζωή το 1991 και C : Αριθμός παιδιών που έχουν γεννήσει

Παράρτημα Γ: Χάρτες

Μεθοδολογία Χαρτών

Μεθοδολογικά πρέπει να σημειώσουμε ότι στην παρούσα εργασία ζητούμενο αποτελεί η δυνατότητα σύγκρισης των δεικτών ανάμεσα στο 1981 και το 1991. Δηλαδή, να είναι δυνατή η παρακολούθηση της πορείας κάθε δείκτη σε κάθε νομό έτσι ώστε να είναι εμφανείς οι μεταβολές του με ευκολία. Αυτό έγινε μια προσπάθεια να επιτευχθεί κρατώντας σταθερά τα όρια των κατηγοριών για το 1981 και το 1991). Η δημιουργία κοινών κατηγοριών ήταν ένα πρόβλημα γιατί θα έπρεπε αφενός μεν να συμπεριλαμβάνει τις ελάχιστες και μέγιστες τιμές και των δύο ετών, αλλά επίσης θα έπρεπε να ληφθούν υπόψη και οι διακυμάνσεις των δεικτών και στα δύο έτη. Το θέμα αυτό λύθηκε εφαρμόζοντας τη μέθοδο της μεγιστοποίησης δια-διακύμανσης και ελαχιστοποίησης της ενδο-διακύμανσης (μέθοδος Jenks) εφαρμοσμένη όμως στο σύνολο των διαθέσιμων τιμών και για τα δύο έτη. Διαφορετική μεθοδολογία χρησιμοποιήθηκε για την κατασκευή των χαρτών 6 όπου αναλύθηκε η δομή του πληθυσμού. Με τη μέθοδο της ανάλυσης κατά συστάδες Κ-μέσων (cluster analysis, k-means method, πρόγραμμα SPSS v.8.0) ταξινομήθηκαν οι πληθυσμιακές πυραμίδες της χώρας σε 4 και 5 χαρακτηριστικές ομάδες για τα έτη παρατήρησης 1981 και 1991. Για την ανάλυση αυτή θα θέλαμε να εκφράσουμε τις ευχαριστίες μας στην κ Μαρί-Νοέλ Ντύκεν για τη βοήθειά της στην κατασκευή των ομάδων.

Επίσης στις ταξινομήσεις των χαρτών που αφορούν τη γονιμότητα λήφθηκε υπόψη το όριο αναπαραγωγής (3,1 για τη γενεά του 1900 και 2,1 για τη γενεά του 1940) στη δημιουργία των χαρτών έτσι ώστε να είναι δυνατόν να διαχωριστούν οι περιοχές εκείνες για τις οποίες οι δείκτες ήταν χαμηλότερα ή υψηλότερα από το όριο αυτό.

Κατάλογος Χαρτών

1. Οι νομοί της Ελλάδος όπως ήταν την 1/1/1991.
2. Ελλάδα, πυκνότητα (κάτοικοι ανά sq Km) ανά νομό (1981 και 1991).
3. Ελλάδα, μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής του πληθυσμού (r) ανά νομό (‰) (1981-1991).
4. Ελλάδα, φαινόμενη μετανάστευση (‰ στο μέσο πληθυσμό) ανά νομό (1981-1991).
5. Ελλάδα, φυσικό ισοζύγιο (‰) ανά νομό (1981-1991).
6. Ελλάδα, τύποι πληθυσμιακών πυραμίδων ανά νομό (1981 και 1991).
7. Ελλάδα, δείκτης γήρανσης (‰) ανά νομό (1981 και 1991).
8. Ελλάδα, δείκτης εξάρτησης (‰) ανά νομό (1981 και 1991).
9. Ελλάδα, δείκτης αντικατάστασης (‰) ανά νομό (1981 και 1991).
10. Ελλάδα, δείκτης αναλογίας ηλικιωμένων (65+) προς το δυνητικά ενεργό πληθυσμό (15-64) (‰) ανά νομό (1981 και 1991).
11. Ελλάδα, αδρός δείκτης θνησιμότητας (‰) ανά νομό (1981 και 1991).
12. Ελλάδα, δείκτης βρεφικής θνησιμότητας (‰) ανά νομό (1981 και 1991).
13. Ελλάδα, αδρός δείκτης γαμηλιότητας γυναικών (‰) ανά νομό (1981 και 1991).
14. Ελλάδα, συνθετικός δείκτης πρωτο-γαμηλιότητας γυναικών ανά νομό (1981 και 1991).
15. Ελλάδα, μέση ηλικία στον πρώτο γάμο γυναικών ανά νομό (1981 και 1991).
16. Ελλάδα, μέση ηλικία στον πρώτο γάμο ανδρών ανά νομό (1981 και 1991).
17. Ελλάδα, αδρός δείκτης γεννητικότητας (‰) ανά νομό (1981 και 1991).
18. Ελλάδα, συνθετικός δείκτης γονιμότητας ανά νομό (1981 και 1991).
19. Ελλάδα, μέση ηλικία στην τεκνογονία ανά νομό (1981 και 1991).
20. Ελλάδα, μέσος αριθμός παιδιών ανά γυναίκα στις γενεές (1900 και 1940).

Παράρτημα Δ: Πίνακες

Πίνακας 1: Ελλάδα, Πληθυσμός (30/6), Επιφάνεια (Κμ²), Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής (r, ‰), Πυκνότητα (Κάτοικοι/Κμ²), Φυσικό ισοζύγιο (‰), Φαινόμενη μετανάστευση (‰), ανά νομό, 1981,1991.

	Πληθυσμός 30/6		Επιφάνεια (Κμ ²) (με εσ.ύδατα)	(r, ‰) 1981-1991	Πυκνότητα		Φυσικό	Φαινόμενη
	1981	1991			1981	1991	ισοζύγιο (‰) 1981-91	μετανάστευση (‰) 1981-91
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	569890	559688	14157	-1,80	40,3	39,5	21,8	-45,5
Δράμας	94287	96560	3468	2,38	27,2	27,8	-0,3	16,9
Καβάλας	134404	136221	2111	1,34	63,7	64,5	2,3	4,8
Έβρου	146555	135149	4242	-8,07	34,5	31,9	7,7	-93,2
Ξάνθης	87947	89899	1793	2,20	49,1	50,1	76,8	-56,9
Ροδόπης	106697	101859	2543	-4,63	42,0	40,1	39,5	-92,8
Κεντρική Μακεδονία	1599720	1713179	18811	6,88	85,0	91,1	32,6	32,7
Ημαθίας	133245	140277	1701	5,16	78,3	82,5	41,4	5,4
Θεσσαλονίκης	871019	947844	3683	8,49	236,5	257,4	47,4	38,9
Κιλκίς	81162	80483	2519	-0,84	32,2	32,0	-25,8	4,9
Πέλλας	131942	139108	2506	5,30	52,7	55,5	30,7	17,4
Πιερίας	106797	117138	1516	9,29	70,4	77,3	28,9	54,7
Σερρών	194829	193393	3968	-0,74	49,1	48,7	-5,1	-11,3
Χαλκιδικής	80726	94936	2918	16,35	27,7	32,5	9,9	131,4
Δυτική Μακεδονία	288048	293711	9451	1,95	30,5	31,1	36,9	-23,4
Γρεβενών	36416	37292	2291	2,38	15,9	16,3	-11,4	3,9
Καστοριάς	53062	52628	1720	-0,82	30,9	30,6	46,1	-54,8
Κοζάνης	146391	150580	3516	2,83	41,6	42,8	52,8	-27,6
Φλώρινας	52179	53211	1924	1,96	27,1	27,7	16,5	1,3
Ήπειρος	323903	341229	9203	5,22	35,2	37,1	19,6	21,7
Άρτας	79734	78922	1662	-1,02	48,0	47,5	15,0	-33,8
Θεσπρωτίας	41165	44637	1515	8,13	27,2	29,5	21,4	35,2
Ιωαννίνων	147200	158753	4990	7,58	29,5	31,8	16,3	50,7
Πρέβεζας	55804	58917	1036	5,44	53,9	56,9	33,1	11,6
Θεσσαλία	695759	735000	14037	5,50	49,6	52,4	28,2	28,9
Καρδίτσας	124611	127018	2636	1,92	47,3	48,2	8,4	7,8
Λάρισας	254068	270510	5381	6,29	47,2	50,3	47,3	19,6
Μαγνησίας	182796	198595	2636	8,32	69,3	75,3	17,9	68,4
Τρικάλων	134284	138877	3384	3,37	39,7	41,0	24,3	10,9
Ιόνιοι Νήσοι	182358	190830	2307	4,55	79,0	82,7	-20,9	61,9
Ζακύνθου	29980	32579	406	8,35	73,8	80,2	-6,6	90,8
Κερκύρας	99514	104651	641	5,05	155,2	163,3	-8,9	52,7
Κεφαλληνίας	31215	32467	904	3,94	34,5	35,9	-57,1	95,1
Λευκάδας	21649	21133	356	-2,41	60,8	59,4	-44,6	14,5
Δυτική Ελλάδα	656366	709410	11350	7,80	57,8	62,5	30,9	47,5
Αιτωλοακαρνανίας	219445	228526	5461	4,06	40,2	41,8	28,2	11,4
Αχαΐας	275242	301282	3271	9,08	84,1	92,1	56,7	31,5
Ηλείας	161679	179602	2618	10,57	61,8	68,6	-9,2	122,2

Πίνακας 1 (συνέχεια): Ελλάδα, Πληθυσμός (30/6), Επιφάνεια (Km²), Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής (r, ‰), Πυκνότητα (Κάτοικοι/Km²), Φυσικό ισοζύγιο (‰), Φαινόμενη μετανάστευση (‰), ανά νομό, 1981,1991.

	Πληθυσμός 30/6		Επιφάνεια (Km ²) (με εσ.ύδατα)	(r, ‰) 1981-1991	Πυκνότητα		Φυσικό	Φαινόμενη
	1981	1991			1981	1991	ισοζύγιο (‰) 1981-91	μετανάστευση (‰) 1981-91
Στερεά Ελλάδα	538451	587460	15549	8,75	34,6	37,8	6,7	66,6
Βοιωτίας	117576	135661	2952	14,41	39,8	46,0	16,4	112,5
Ευβοίας	188919	209637	4167	10,46	45,3	50,3	22,3	75,2
Ευρυτανίας	25860	24849	1869	-3,98	13,8	13,3	-24,7	-74,5
Φθιώτιδας	162106	172161	4441	6,04	36,5	38,8	0,0	53,4
Φωκίδας	43990	45152	2120	2,61	20,8	21,3	-48,3	27,5
Αττική	3367618	3519813	3808	4,43	884,4	924,3	39,8	8,3
Υπόλοιπο Αττικής	343360	460926	3381	29,88	101,6	136,3	38,1	224,4
Ευρύτερη Περιφ.Αθηνών	3024258	3058887	427	1,14	7082,6	7163,7	40,0	-19,4
Πελοπόννησος	577626	611478	15490	5,71	37,3	39,5	-13,1	58,9
Αργολίδας	92674	97877	2154	5,48	43,0	45,4	16,4	34,0
Αρκαδίας	107755	106002	4419	-1,64	24,4	24,0	-31,7	-1,6
Κορινθίας	123600	143774	2290	15,23	54,0	62,8	7,7	124,4
Λακωνίας	93194	96319	3636	3,30	25,6	26,5	-33,2	53,4
Μεσσηνίας	160403	167506	2991	4,34	53,6	56,0	-23,6	63,2
Βόρειο Αιγαίο	195106	190773	3836	-2,24	50,9	49,7	-37,1	16,9
Λέσβου	104543	100433	2154	-4,00	48,5	46,6	-43,3	4,5
Σάμου	40508	39941	778	-1,41	52,1	51,3	-46,9	37,2
Χίου	50055	50399	904	0,69	55,4	55,8	-16,5	25,8
Νότιο Αιγαίο	232966	254457	5286	8,86	44,1	48,1	38,4	45,9
Δωδεκανήσου	144307	160173	2714	10,49	53,2	59,0	60,1	40,7
Κυκλάδων	88659	94284	2572	6,17	34,5	36,7	2,4	54,5
Κρήτη	501942	540731	8336	7,47	60,2	64,9	36,9	36,0
Ηρακλείου	243488	265342	2641	8,63	92,2	100,5	60,5	25,3
Λασιθίου	69836	71353	1823	2,15	38,3	39,1	0,8	15,0
Ρεθύμνης	62710	70317	1496	11,52	41,9	47,0	22,6	90,6
Χανίων	125908	133719	2376	6,04	53,0	56,3	17,6	40,5
Σύνολο χώρας	9729753	10247759	131621	5,20	73,9	77,9	27,6	22,8

Πίνακας 2: Ελλάδα, Δομικοί δείκτες, ανά νομό, 1981,1991.

Χωρικό επίπεδο	Δείκτης γήρανσης (%)		Δείκτης εξάρτησης (%)		Δείκτης αντικατάστασης (%)		Δείκτης αναλογίας ηλικιωμένων προς το δυνητικά ενεργό πληθυσμό (%)	
	1981	1991	1981	1991	1981	1991	1981	1991
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	55,8	70,0	55,9	48,4	219,0	100,6	20,0	20,0
Δράμας	65,3	75,7	60,5	49,1	218,2	85,1	23,9	21,1
Καβάλας	64,9	79,2	58,4	47,4	211,0	95,6	23,0	21,0
Εβρου	58,9	85,4	50,4	49,4	215,1	86,9	18,7	22,7
Ξάνθης	39,5	43,2	62,4	50,6	260,2	152,1	17,7	15,3
Ροδόπης	48,4	63,4	51,8	46,1	206,4	110,9	16,9	17,9
Κεντρική Μακεδονία	49,9	64,6	51,8	43,7	220,4	121,5	17,2	17,2
Ημαθίας	41,1	55,6	55,6	46,1	212,7	129,0	16,2	16,5
Θεσσαλονίκης	46,1	61,2	48,2	41,6	223,7	135,2	15,2	15,8
Κιλκίς	68,7	80,3	54,5	44,0	257,4	82,6	22,2	19,6
Πέλλας	52,6	61,3	54,7	46,4	263,5	107,8	18,8	17,6
Πιερίας	46,2	61,5	58,7	46,6	221,7	123,1	18,6	17,7
Σερρών	59,8	84,2	56,4	47,6	200,6	94,4	21,1	21,8
Χαλκιδικής	65,6	71,4	58,5	46,8	162,3	112,6	23,2	19,5
Δυτική Μακεδονία	58,2	66,9	60,4	50,8	221,4	111,2	22,2	20,4
Γρεβενών	68,5	96,4	63,9	52,1	150,2	87,5	26,0	25,6
Καστοριάς	61,2	68,0	59,4	49,2	273,7	120,2	22,5	19,9
Κοζάνης	51,9	59,1	60,1	50,5	230,2	118,0	20,5	18,7
Φλώρινας	67,4	71,4	60,1	52,6	213,5	102,9	24,2	21,9
Ήπειρος	63,1	87,5	60,8	53,8	173,7	114,1	23,5	25,1
Άρτας	60,9	94,6	59,7	55,3	166,8	97,7	22,6	26,9
Θεσπρωτίας	65,7	82,8	65,2	56,8	173,2	111,1	25,8	25,7
Ιωαννίνων	69,3	91,1	59,3	52,5	174,1	120,9	24,3	25,1
Πρέβεζας	50,1	73,5	63,2	53,0	184,6	122,1	21,1	22,5
Θεσσαλία	56,5	74,9	57,8	52,2	155,3	117,4	20,9	22,3
Καρδίτσας	63,9	90,0	62,3	56,6	131,0	104,6	24,3	26,8
Λάρισας	48,3	64,7	55,5	50,2	187,6	129,7	18,1	19,7
Μαγνησίας	62,5	76,4	56,0	51,1	134,5	110,5	21,5	22,1
Τρικάλων	57,8	79,7	60,5	53,7	157,1	117,9	22,2	23,8
Ιόνιοι Νήσοι	91,5	102,1	66,7	58,6	113,5	95,4	31,9	29,6
Ζακύνθου	87,5	90,9	68,7	59,6	146,1	101,6	32,1	28,4
Κερκύρας	83,4	94,6	61,7	55,0	108,6	106,3	28,0	26,8
Κεφαλληνίας	109,1	123,5	77,3	64,4	99,7	76,4	40,3	35,6
Λευκάδας	109,5	126,6	73,9	67,3	120,1	72,6	38,6	37,6
Δυτική Ελλάδα	57,8	71,4	64,1	55,0	191,5	135,6	23,5	22,9
Αιτωλοακαρνανίας	50,9	69,4	67,5	56,0	194,0	135,3	22,8	22,9
Αχαΐας	53,1	65,4	59,4	52,2	208,4	148,2	20,6	20,7
Ηλείας	77,2	84,7	67,9	58,8	164,5	117,3	29,6	26,9

Πίνακας 2 (συνέχεια): Ελλάδα, Δομικοί δείκτες, ανά νομό, 1981,1991.

Χωρικό επίπεδο	Δείκτης γήρανσης (%)		Δείκτης εξάρτησης (%)		Δείκτης αντικατάστασης (%)		Δείκτης αναλογίας ηλικιωμένων προς το δυνητικά ενεργό πληθυσμό (%)	
	1981	1991	1981	1991	1981	1991	1981	1991
Στερεά Ελλάδα	69,0	82,9	61,4	52,9	153,7	113,0	25,1	24,0
Βοιωτίας	57,8	67,8	60,5	51,2	186,9	135,8	22,2	20,7
Ευβοίας	65,1	74,7	63,2	53,3	158,7	119,5	24,9	22,8
Ευρυτανίας	90,6	107,4	64,1	54,3	159,8	85,5	30,5	28,1
Φθιώτιδας	71,1	93,0	59,1	52,1	135,6	106,6	24,6	25,1
Φωκίδας	103,9	131,4	63,9	58,0	125,5	74,8	32,6	33,0
Αττική	52,5	72,2	48,1	44,9	175,1	130,4	16,5	18,8
Υπόλοιπο Αττικής	44,9	57,1	53,9	45,0	192,1	142,6	16,7	16,4
Ευρύτερη Περιφ.Αθηνών	53,4	74,7	47,4	44,9	173,3	128,6	16,5	19,2
Πελοπόννησος	86,9	102,6	66,6	57,1	139,3	97,1	31,0	28,9
Αργολίδας	63,9	78,3	59,7	52,3	157,4	114,6	23,3	22,9
Αρκαδίας	104,0	127,6	67,9	62,0	137,3	86,5	34,6	34,8
Κορινθίας	66,9	80,4	60,6	50,4	144,4	114,6	24,3	22,5
Λακωνίας	106,5	123,7	71,7	61,2	134,5	85,0	37,0	33,9
Μεσσηνίας	96,1	111,3	72,0	60,7	130,6	88,8	35,3	32,0
Βόρειο Αιγαίο	114,4	119,1	73,3	64,6	108,9	89,1	39,1	35,1
Λέσβου	110,2	125,4	71,7	64,3	101,4	86,7	37,6	35,8
Σάμου	135,8	129,1	80,7	66,6	100,8	83,3	46,5	37,5
Χίου	106,8	100,7	70,9	63,7	131,6	99,4	36,6	31,9
Νότιο Αιγαίο	59,3	65,1	60,2	52,8	158,9	144,2	22,4	20,8
Δωδεκανήσου	48,4	52,5	58,8	51,7	186,9	191,2	19,2	17,8
Κυκλάδων	80,2	91,0	62,4	54,7	124,7	94,8	27,8	26,1
Κρήτη	64,3	73,8	65,5	56,8	150,2	138,9	25,6	24,1
Ηρακλείου	52,8	61,2	64,9	54,4	180,4	157,4	22,4	20,7
Λασιθίου	94,7	104,4	66,5	63,2	116,0	100,9	32,4	32,3
Ρεθύμνης	73,9	83,3	74,3	61,2	129,3	144,0	31,6	27,8
Χανίων	69,0	80,5	61,8	55,9	134,4	125,4	25,2	24,9
Σύνολο χώρας	58,9	74,9	55,3	49,0	175,4	121,0	20,5	21,0

Πίνακας 3: Ελλάδα, Αδρόι δείκτες, ανά νομό, 1981,1991.

Χωρικό επίπεδο	Δείκτης θνησιμότητας (%)		Δείκτης γαμηλιότητας γυναικών (%)		Δείκτης γεννητικότητας (%)	
	1981	1991	1981	1991	1981	1991
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	9,4	10,6	7,7	6,3	14,8	9,8
Δράμας	10,6	11,9	7,8	5,6	13,8	9,2
Καβάλας	9,6	10,9	7,1	5,9	13,3	9,7
Εβρου	8,5	10,3	6,9	5,7	12,9	8,3
Ξάνθης	9,1	9,4	9,3	7,6	18,9	13,5
Ροδόπης	9,4	10,6	8,4	7,2	16,7	9,5
Κεντρική Μακεδονία	8,0	8,5	6,9	6,3	14,2	10,0
Ημαθίας	7,8	8,3	6,5	5,9	14,9	10,3
Θεσσαλονίκης	7,3	7,6	6,8	6,8	15,6	10,7
Κιλκίς	10,3	10,8	7,2	6,3	9,5	7,3
Πέλλας	8,3	8,9	7,7	5,8	13,6	10,4
Πιερίας	7,6	8,8	7,3	5,7	13,5	10,0
Σερρών	10,0	11,5	7,3	6,0	11,6	8,2
Χαλκιδικής	8,3	8,5	5,1	4,6	11,5	8,2
Δυτική Μακεδονία	9,2	9,5	7,4	5,5	15,2	10,3
Γρεβενών	9,4	10,5	7,0	4,3	11,1	6,1
Καστοριάς	7,9	9,1	7,3	5,3	15,4	9,9
Κοζάνης	8,9	9,0	7,3	5,9	16,6	11,6
Φλώρινας	11,3	10,7	7,9	5,7	14,2	10,0
Ήπειρος	9,2	9,6	7,8	5,4	14,1	8,5
Άρτας	8,8	10,2	8,2	5,9	13,1	8,3
Θεσπρωτίας	9,3	9,5	9,0	6,3	14,1	8,1
Ιωαννίνων	9,6	9,4	7,0	4,8	14,6	8,7
Πρέβεζας	8,9	9,8	8,5	5,8	14,6	8,9
Θεσσαλία	9,1	9,6	7,4	5,7	14,6	9,8
Καρδίτσας	9,8	10,5	7,9	5,1	12,8	9,4
Λάρισας	8,2	8,7	7,2	6,0	16,1	10,3
Μαγνησίας	10,1	9,9	6,9	5,6	14,0	10,0
Τρικάλων	8,9	10,1	8,0	5,8	14,3	8,9
Ιόνιοι Νήσοι	13,4	12,5	6,4	5,8	12,2	9,4
Ζακύνθου	12,4	12,5	6,9	6,3	13,2	11,3
Κερκύρας	12,4	11,6	6,9	6,1	12,4	9,4
Κεφαλληνίας	16,2	14,6	5,4	5,0	11,5	8,6
Λευκάδας	15,0	13,7	5,1	4,6	10,9	7,1
Δυτική Ελλάδα	9,2	9,4	6,7	5,5	15,2	10,2
Αιτωλοακαρνανίας	9,3	10,0	7,4	5,9	14,7	10,5
Αχαΐας	8,3	8,3	6,7	5,8	17,1	11,4
Ηλείας	10,7	10,6	5,8	4,4	12,5	7,6

Πίνακας 3 (συνέχεια): Ελλάδα, Άδρoί δείκτες, ανά νομό, 1981,1991.

Χωρικό επίπεδο	Δείκτης θνησιμότητας (%)		Δείκτης γαμηλιότητας γυναικών (%)		Δείκτης γεννητικότητας (%)	
	1981	1991	1981	1991	1981	1991
Στερεά Ελλάδα	9,8	9,8	6,1	5,1	12,8	8,4
Βοιωτίας	9,0	8,4	5,4	4,5	13,3	7,6
Ευβοίας	9,9	9,7	7,0	5,6	14,8	9,9
Ευρυτανίας	9,4	10,0	6,9	5,1	9,6	7,4
Φθιώτιδας	9,6	10,5	6,0	5,2	11,7	7,8
Φωκίδας	12,5	12,2	4,4	3,4	9,5	6,3
Αττική	7,8	8,5	7,9	7,1	15,2	10,4
Υπόλοιπο Αττικής	7,0	7,0	5,9	5,3	13,3	9,4
Ευρύτερη Περιφ.Αθηνών	7,9	8,7	8,1	7,4	15,4	10,5
Πελοπόννησος	11,1	11,2	5,4	4,4	11,7	8,4
Αργολίδας	9,3	10,2	6,8	5,2	13,1	10,0
Αρκαδίας	12,1	11,8	4,2	3,8	10,0	8,1
Κορινθίας	9,5	9,2	5,6	4,2	12,8	7,9
Λακωνίας	11,9	12,4	5,3	4,3	10,8	8,0
Μεσσηνίας	12,2	12,3	5,2	4,4	11,6	8,4
Βόρειο Αιγαίο	14,1	14,1	6,3	5,6	12,0	9,4
Λέσβου	14,1	14,6	5,8	5,4	11,5	9,0
Σάμου	14,3	14,9	6,0	5,9	10,9	9,1
Χίου	14,1	12,5	7,5	5,9	14,1	10,3
Νότιο Αιγαίο	8,8	9,2	6,7	6,5	14,6	11,5
Δωδεκανήσου	7,8	8,4	7,3	6,9	16,2	12,2
Κυκλάδων	10,4	10,6	5,6	5,9	12,0	10,1
Κρήτη	9,1	9,0	7,0	6,3	14,9	11,5
Ηρακλείου	7,7	7,7	7,0	6,6	16,4	12,1
Λασιθίου	10,8	11,8	7,1	6,2	12,0	10,6
Ρεθύμνης	11,3	10,3	6,9	5,9	15,1	11,5
Χανίων	10,0	9,3	6,8	6,0	13,3	10,9
Σύνολο χώρας	8,8	9,3	7,2	6,2	14,4	10,0

Πίνακας 4: Ελλάδα, Ειδικοί δημογραφικοί δείκτες, ανά νομό, 1981,1991.

Χωρικό επίπεδο	Δείκτης βρεφικής θνησιμότητας (%)		Συνθετικός δείκτης πρωτογαμνηλιότητας γυναικών		Μέση ηλικία στον πρώτο γάμο ανδρών		Μέση ηλικία στον πρώτο γάμο γυναικών		Συνθετικός δείκτης γονιμότητας		Μέση ηλικία στην τεκνογονία	
	1981	1991	1981	1991	1981	1991	1981	1991	1981	1991	1981	1991
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	22,4	9,6	1,089	0,858	26,8	26,9	22,1	22,9	2,297	1,44	25,3	26,0
Δράμας	17,2	7,7	1,153	0,780	27,0	27,5	22,1	23,3	2,348	1,370	25,4	26,4
Καβάλας	17,2	3,6	1,042	0,797	27,1	28,0	22,8	24,3	2,117	1,438	25,8	26,8
Έβρου	19,5	11,7	1,068	0,876	27,7	27,3	22,3	23,2	2,177	1,342	24,7	26,1
Ξάνθης	27,7	17,1	1,185	0,920	26,6	26,4	22,3	22,2	2,647	1,739	25,7	25,5
Ροδόπης	29,8	7,9	1,045	0,929	24,8	25,5	21,0	21,4	2,322	1,336	25,0	25,2
Κεντρική Μακεδονία	16,6	10,1	0,903	0,752	28,3	29,1	23,7	25,2	1,984	1,306	26,0	27,3
Ημαθίας	13,3	7,3	0,929	0,766	27,2	28,4	22,9	24,1	2,167	1,459	25,2	26,6
Θεσσαλονίκης	18,7	12,4	0,814	0,731	29,2	29,6	24,6	26,1	1,987	1,290	26,6	27,9
Κιλκίς	12,3	3,4	1,159	0,877	27,9	29,3	22,2	24,6	1,728	1,076	25,2	26,3
Πέλλας	14,3	7,4	1,112	0,770	27,5	28,4	23,1	23,7	2,124	1,489	24,8	26,2
Πιερίας	13,5	5,0	1,012	0,729	26,9	28,4	22,8	24,1	2,000	1,369	25,1	26,3
Σερρών	15,0	8,4	1,102	0,884	27,1	28,0	22,6	23,8	1,896	1,284	25,1	26,2
Χαλκιδικής	10,8	7,2	0,810	0,653	26,9	28,6	21,9	23,9	1,911	1,232	25,5	26,5
Δυτική Μακεδονία	15,1	5,8	1,005	0,777	27,5	28,6	22,2	23,6	2,320	1,480	25,2	26,6
Γρεβενών	6,6	5,4	1,177	0,731	27,4	29,4	22,5	24,3	1,975	1,072	25,1	26,0
Καστοριάς	12,0	2,5	0,877	0,721	27,7	28,8	21,8	23,4	2,042	1,378	24,7	26,3
Κοζάνης	18,0	5,4	0,991	0,793	27,7	28,4	22,6	23,7	2,513	1,604	25,6	27,0
Φλώρινας	13,8	10,8	1,105	0,815	26,5	28,6	21,6	23,1	2,302	1,464	24,8	25,5
Ήπειρος	17,6	8,8	1,155	0,801	27,4	29,5	23,1	25,0	2,278	1,359	25,7	26,9
Άρτας	16,7	7,1	1,308	1,015	27,4	29,5	23,6	25,0	2,244	1,486	25,9	26,4
Θεσπρωτίας	22,9	9,3	1,304	1,007	26,1	29,5	22,8	24,3	2,373	1,421	25,6	26,2
Ιωαννίνων	17,0	11,2	0,989	0,634	27,8	29,8	23,0	25,5	2,242	1,264	25,7	27,4
Πρέβεζας	16,5	4,5	1,310	0,965	27,0	28,7	22,9	24,4	2,364	1,519	25,3	26,5
Θεσσαλία	11,0	6,2	1,094	0,818	28,0	29,3	23,3	24,5	2,288	1,503	25,6	26,4
Καρδίτσας	7,7	4,9	1,286	0,804	27,0	28,6	22,7	23,4	2,212	1,596	25,3	25,6
Λάρισας	10,9	6,6	0,991	0,814	28,5	29,7	23,4	25,0	2,367	1,475	25,5	26,5
Μαγνησίας	11,0	5,9	1,019	0,748	28,5	29,4	23,9	25,1	2,178	1,476	26,0	27,1
Τρικάλων	14,0	7,1	1,248	0,938	27,4	28,8	23,2	24,0	2,350	1,519	25,6	25,9
Ιόνιοι Νήσοι	13,2	8,5	1,013	0,829	27,4	28,9	23,1	24,4	2,054	1,457	25,7	26,8
Ζακύνθου	17,5	6,6	1,001	0,879	26,9	28,0	22,3	23,6	2,125	1,711	25,6	26,7
Κερκύρας	12,4	9,0	1,066	0,831	26,9	28,7	23,2	24,7	2,009	1,406	25,3	26,6
Κεφαλληνίας	13,4	7,1	0,910	0,770	28,9	30,4	22,5	23,9	2,099	1,423	26,6	27,4
Λευκάδας	10,0	12,5	0,968	0,833	29,1	30,3	24,4	25,2	2,194	1,335	26,1	27,2
Δυτική Ελλάδα	15,9	11,3	0,961	0,721	28,5	29,7	23,9	25,0	2,421	1,471	26,9	27,3
Αιτωλοακαρνανίας	12,3	11,9	1,122	0,816	28,3	29,7	23,5	24,4	2,475	1,596	27,3	27,0
Αχαΐας	17,8	12,1	0,895	0,699	28,9	30,0	24,7	26,0	2,519	1,543	26,9	27,9
Ηλείας	17,2	8,6	0,865	0,640	28,0	29,1	23,5	24,0	2,150	1,184	26,2	26,2

Πίνακας 4 (συνέχεια): Ελλάδα, Ειδικοί δημογραφικοί δείκτες, ανά νομό, 1981,1991.

Χωρικό επίπεδο	Δείκτης βρεφικής θνησιμότητας (%)		Συνθετικός δείκτης πρωτο-γαμηλιότητας γυναικών		Μέση ηλικία στον πρώτο γάμο ανδρών		Μέση ηλικία στον πρώτο γάμο γυναικών		Συνθετικός δείκτης γονιμότητας		Μέση ηλικία στην τεκνογονία	
	1981	1991	1981	1991	1981	1991	1981	1991	1981	1991	1981	1991
Στερεά Ελλάδα	11,1	5,8	0,930	0,717	28,1	29,4	22,8	24,3	2,075	1,262	25,7	26,6
Βοιωτίας	10,7	4,4	0,748	0,616	28,8	29,9	23,2	24,4	1,984	1,081	25,7	26,5
Ευβοίας	15,9	6,4	1,050	0,771	27,4	29,1	22,4	24,3	2,365	1,459	25,8	26,6
Ευρυτανίας	5,5	5,5	1,195	0,782	28,3	29,3	22,8	24,5	1,883	1,250	27,2	27,0
Φθιώτιδας	5,9	7,0	0,958	0,757	28,3	29,4	23,2	24,4	1,952	1,200	25,5	26,5
Φωκίδας	7,9	2,3	0,716	0,579	28,4	29,9	22,9	24,4	1,672	1,121	25,7	27,0
Αττική	18,5	10,2	0,940	0,797	29,6	30,0	25,1	26,4	1,948	1,322	26,8	28,4
Υπόλοιπο Αττικής	13,1	8,1	0,818	0,656	29,0	29,2	23,1	24,7	2,001	1,325	25,8	26,9
Ευρύτερη Περιφ. Αθηνών	19,1	10,5	0,950	0,815	29,7	30,1	25,3	26,6	1,943	1,320	26,9	28,6
Πελοπόννησος	14,4	6,7	0,889	0,658	28,3	29,8	23,0	24,6	2,094	1,353	25,8	27,3
Αργολίδας	14,2	7,9	1,048	0,740	28,4	29,9	22,9	24,8	2,102	1,489	25,8	26,7
Αρκαδίας	14,1	3,5	0,744	0,605	28,4	30,5	22,8	24,7	1,918	1,379	26,1	27,0
Κορινθίας	14,4	8,8	0,857	0,567	28,0	29,6	23,3	24,6	2,090	1,170	25,7	27,1
Λακωνίας	14,7	6,6	0,906	0,707	28,0	29,8	22,2	24,4	2,045	1,392	25,7	26,2
Μεσσηνίας	14,7	6,2	0,894	0,699	28,6	29,7	23,3	24,4	2,248	1,404	25,8	28,7
Βόρειο Αιγαίο	15,4	7,4	1,124	0,857	28,1	28,1	22,3	23,3	2,293	1,582	25,8	26,4
Λέσβου	14,2	8,0	1,090	0,847	27,8	28,6	22,4	23,6	2,237	1,566	25,9	26,1
Σάμου	16,2	10,3	1,099	0,917	27,2	27,0	22,0	23,0	2,219	1,563	26,0	27,3
Χίου	16,9	4,4	1,199	0,838	29,2	28,1	22,3	23,1	2,441	1,616	25,6	26,2
Νότιο Αιγαίο	8,5	5,7	0,945	0,845	28,1	28,1	22,3	23,5	2,141	1,592	25,7	26,4
Δωδεκανήσου	7,2	6,3	0,996	0,848	28,3	28,0	22,5	23,4	2,263	1,622	25,5	26,2
Κυκλάδων	11,5	4,6	0,857	0,841	27,8	28,4	22,1	23,7	1,919	1,529	26,2	26,8
Κρήτη	11,5	7,5	1,026	0,824	28,3	28,7	23,2	24,3	2,343	1,641	26,1	26,6
Ηρακλείου	8,5	8,0	0,994	0,826	28,0	28,6	23,3	24,7	2,457	1,657	26,1	26,7
Λασιθίου	7,0	4,0	1,167	0,978	26,7	27,2	23,8	23,6	2,097	1,796	25,3	26,1
Ρεθύμνης	12,2	3,3	1,046	0,715	28,4	29,3	23,0	23,6	2,621	1,572	27,1	26,8
Χανίων	20,5	10,6	1,008	0,816	29,5	29,6	22,8	24,2	2,122	1,588	26,1	26,8
Σύνολο χώρας	16,3	9,0	0,972	0,783	28,6	29,3	23,8	25,2	2,088	1,381	26,2	27,4

